

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ: ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ, ПРАВО

Науковий журнал

Виходить 6 разів на рік

Заснований у січні 2010 р.

Журнал визнано МОН України

як фахове видання з економічних наук

категорії «Б»

2023

№1 (126)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

МАЗАРАКІ Анатолій Антонович, д. е. н., професор, ректор ДТЕУ

Заступник головного редактора

ПРИТУЛЬСЬКА Наталія Володимирівна, д. т. н., професор,
перший проректор з науково-педагогічної роботи ДТЕУ

Відповідальний секретар

ГЕРАСИМЕНКО Анжеліка Григорівна, д. е. н., професор,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків ДТЕУ

Члени редакційної колегії (за галузями наук)

з економічних наук:

БЄЛОСТЄЧНИК Григорій, д. е. н., професор, ректор Академії економічної освіти Молдови (*Молдова*).
ВОЛОСОВИЧ Світлана Василівна, д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ДТЕУ (*Україна*).
ГАЙДУКЕВИЧ Агнешка, д. е. н., професор кафедри міжнародної торгівлі Краківського економічного університету (*Польща*).

ГОНЕТЬ Войцех, д. е. н., доцент Університету природничо-гуманітарних наук у Седльце (*Польща*).
ГОСПОДАРОВИЧ Анджей, д. е. н., професор Вроцлавського економічного університету (*Польща*).
ДОБІЯ Мечислав, д. е. н., професор Краківського економічного університету (*Польща*).

ДУТНЕНЬ Ганна Володимирівна, д. е. н., професор, завідувач кафедри світової економіки ДТЕУ (*Україна*).
КАЛЮЖНА Наталія Геннадівна, д. е. н., професор, професор кафедри світової економіки ДТЕУ (*Україна*).
КАНСВА Тетяна Володимирівна, д. е. н., професор, декан факультету фінансів та обліку, ДТЕУ (*Україна*).

КОРЖ Марина Володимирівна, д. е. н., професор, професор кафедри світової економіки ДТЕУ (*Україна*).
ЛАЦЕ Наталія, д. е. н., професор Ризького технічного університету (*Латвія*).

МЕЛЬНИК Тетяна Миколаївна, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту ДТЕУ (*Україна*).

МОТОРИН Руслан Миколайович, д. е. н., професор, професор кафедри статистики та економіки ДТЕУ (*Україна*).

ФЕДУН Ігор Леонідович, д. е. н., професор кафедри світової економіки ДТЕУ (*Україна*).

ШЛЮСАРЧИК Богуслав, д. е. н., професор Жешувського університету (*Польща*).

з юридичних наук:

ВАЩЕНКО Юлія Вячеславівна, д. ю. н., доцент, професор кафедри адміністративного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (*Україна*).

ГУРЖІЙ Тарас Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДТЕУ (*Україна*).

КАВКА Інга, д. ю. н., професор Інституту права, адміністрації та економіки Краківського педагогічного університету (*Польща*).

ЛАНДЕ Роберт, професор права Балтиморського університету (*США*).

МАЗАРАКІ Наталія Анатоліївна, д. ю. н., професор, завідувач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права ДТЕУ (*Україна*).

МОНТЕЙРО ФЕРНАНДЕС Антонію, д. ю. н., професор Нового університету Лісабону (*Португалія*).

ОЛІЙНИК Олег Вікторович, д. ю. н., с. н. с., професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу ДТЕУ (*Україна*).

ОНДРОВА Драгоміра, д. ю. н., завідувач кафедри державної політики і теорії державного управління, факультет державного управління, Університет Павла Йозефа Шафарика у Кошиці (*Словаччина*).

ОСИКА Сергій Григорович, к. ю. н., професор кафедри світової економіки ДТЕУ (*Україна*).

ПРИМАК Володимир Дмитрович, д. ю. н., професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права ДТЕУ (*Україна*).

ПУСТОВІТ Юлія Юрївна, к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДТЕУ (*Україна*).

СОБАКАРЬ Андрій Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (*Україна*).

ХМЕЛКО Ірина, д. ф. н., доцент, Університет Теннессі в Чаттануга, штат Теннессі (*США*).

ЯКУШЕВИЧ Адам, д. ю. н., доцент Інституту права, адміністрування та менеджменту Університету Казимира Великого в Бидгощі (*Польща*).

Засновник, редакція,
видавець і виготовлювач

**ДЕРЖАВНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Завідувач редакції

І. В. Кривицька

Редактори: Е. Ю. Кириченко,

Н. С. Барабаш, М. В. Дубко,

Л. М. Сафіулліна

Художньо-технічний редактор

Л. В. Чернокозінська

Підписано до друку 07.02.2023.

Тираж 200 пр. Зам. 12.

Адреса редакції, видавця,
виготовлювача:

вул. Кіото, 19, м. Київ,

Україна, 02156

Телефон редакції: 531-31-16

E-mail: zt@knute.edu.ua

Свідчення

про державну реєстрацію

серія КВ № 25165-15105ПР

від 27.06.2022

Індекс журналу в Каталозі видань

України на 2023 рік – 09641

Надруковано на обладнанні ДТЕУ

Свідчення суб'єкта видавничої

справи серія ДК № 7656

від 05.09.2022

Видається за рекомендацією

Вченої ради ДТЕУ

(протокол засідання № 6

від 31.01.2023)

Статті проходять рецензування.

Передрук і переклади матеріалів,

опублікованих у журналі,

дозволяються лише зі згоди

автора та редакції

З М І С Т

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

НЕЖИВА М., МИСЮК В.	Глобальні економічні наслідки воєнно-політичної кризи в Україні	4
КАЛЮЖНА Н.	Методи прогнозування еволюції безпечого середовища	13
БАБЧИНСЬКА О.	Оплата праці в індустріальному секторі Європи	31

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

МЕЛЬНИК Т., ЗАВГОРОДНЯ Є.	Конкурентні переваги ІТ-сектору України	42
БЄЛАШОВ Є.	Український експорт: потенціал «зернових коридорів»	60

ФІНАНСИ, ОБЛІК, АУДИТ

ЧОРНОВОЛ А.	Стійкість публічних фінансів держав ЄС	70
БЕЗВЕРХИЙ К., ПОДДУБНА Н.	Міжнародні вимоги до звітності підприємства про вплив на клімат	81
АВГУСТОВА О., КОЛОМІЄЦЬ Д., ГНАСЬКО О.	Міжнародна практика оцінки вартості бізнесу	94
СЕМЕНОВА С., ШПИРКО О., ЗЯБЧЕНКОВА Г.	Ринок аудиторських послуг ФРН	108

C O N T E N T

ECONOMIC SPACE

NEZHYVA M., MYSIUK V.	Global economic consequences of the military-political crisis in Ukraine	4
KALYUZHNA N.	Methods of forecasting the evolution of the security environment	13
BABCHYNSKA O.	Wages in the industrial sector of Europe	31

INTERNATIONAL TRADE

MELNYK T., ZAVHORODNYA E.	Competitive advantages of the <i>IT</i> sector of Ukraine	42
BIELASHOV YE.	Ukrainian exports: the potential of «grain corridors»	60

FINANCE, ACCOUNTING, AUDIT

CHORNOVOL A.	Stability of public finances of the EU states	70
BEZVERKHYYI K., PODDUBNA N.	International requirements for enterprise reporting on climate impact	81
AVHUSTOVA O., KOLOMIETS D., HNASKO O.	International practice of business valuation	94
SEMENOVA S., SHPYRKO O., ZIABCHENKOVA H.	The market of audit services of the Federal Republic of Germany	108

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Nezhyva M., Mysiuk V. Global economic consequences of the military-political crisis in Ukraine. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 4-12. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)01](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)01)

UDC 339.9+338.124.4]:355.018(477)

DOI: 10.31617/3.2023(126)01

NEZHYVA Mariia,
PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Financial Analysis and Audit
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3008-5338
m.nezhyva@knute.edu.ua

НЕЖИВА Марія,
к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансового аналізу та аудиту
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-3008-5338
m.nezhyva@knute.edu.ua

MYSIUK Viktoriia,
PhD (Economics), Associate Professor at
the Department of Financial Analysis and Audit
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8931-7335
v.mysiuk@knute.edu.ua

МИСЮК Вікторія,
к. е. н., доцент кафедри фінансового
аналізу та аудиту Державного торговельно-
економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-8931-7335
v.mysiuk@knute.edu.ua

GLOBAL ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE MILITARY-POLITICAL CRISIS IN UKRAINE

Introduction. *Economic growth will slow down significantly. The global industrial sector will be affected by worsening economic forecasts and sharp changes in energy prices. However, global supply chain issues are expected to ease, helping to ease the global manufacturing sector.*

Problem. *Companies will face a volatile and challenging business environment given the various economic challenges. High inflation and economic instability will hold back consumer spending.*

The aim of the article is to install the impact of the global economic environment on economies, cities, businesses, and consumers.

Methods. *The methodological basis is general and special methods, including systematic approach, statistical and economic-logical methods.*

Results. *In 2022, the world economy experienced another serious shock – Russia's large-scale invasion*

ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Вступ. *Економічне зростання значно сповільниться. Світовий промисловий сектор постраждає від погіршення економічних прогнозів і різких змін цін на енергоносії. Очікується, що проблеми з глобальним ланцюгом поставок зменшаться, що сприятиме розслабленню глобального виробничого сектору.*

Проблема. *Компанії зіткнуться з нестабільним і складним бізнес-середовищем через різні економічні труднощі. Висока інфляція та економічна нестабільність стримають споживчі витрати.*

Метою статті є встановлення впливу глобального економічного середовища на економіку, міста, підприємства та споживачів.

Методи. *Методологічною основою є загальні та спеціальні методи: системний підхід, статистичні та економіко-логічні методи.*

© Nezhyva M., Mysiuk V., 2023

The authors contribute equally.

The authors of the manuscript did not receive direct funding in the preparation of the manuscript.

of Ukraine. In addition to the global impact of the COVID-19 pandemic, the war has led to severe disruptions in energy and food supplies, causing a global spike in inflation. This has led not only to a worsening of the outlook, with global real GDP growth expected to slow, but also to an entirely new economic reality that businesses and consumers will face, characterized by a host of challenges, risks, and crises that will lead to uncertainty.

Conclusions. The war in Ukraine and broader geopolitical tensions pose a key risk to economic growth in 2023. The world economy is facing a new reality amid conflict, high inflation, and rising interest rates; the labor market remains tight; pressure on commodity prices will ease, but risks of increased volatility and supply disruptions remain; global supply chains are expected to recover in 2023 despite existing risks.

Keywords: economy, business, consumers, world, global economic environment.

JEL Classification: F51, H83.

Conflict of interest. The authors certify that they have no financial or non-financial interest in the subject matter or materials discussed in this manuscript; the authors have no association with state bodies, any organizations or commercial entities having a financial interest in or financial conflict with the subject matter or research presented in the manuscript. The authors are working for the institution that publishes this journal, which may cause potential conflict or suspicion of bias and therefore the final decision to publish this article (including the reviewers and editors) is made by the members of the Editorial Board who are not the employees of this institution.

Introduction. Economic growth will slow significantly in 2023. Companies will face a volatile and challenging business environment given the various economic challenges. High inflation and economic instability will hold back consumer spending. According to forecasts, the global industrial sector will be affected by worsening economic forecasts and sharp changes in energy prices, and the growth of energy-intensive industries will slow down. However, global supply chain issues are expected to ease, easing the global manufacturing sector.

Problem. Global economic growth will slow down significantly in 2023, though emerging markets will provide some relatively bright spots. Inflation is expected to moderate, but will remain high. Coupled with tightening financial conditions, these factors are set to undermine business and consumer confidence. Companies will face a volatile and challenging business environment in 2023, given the various economic headwinds. After a record low level in 2022, the unemployment rate is expected to rise again in advanced economies in 2023, owing to economic slowdown. Labour markets will remain tight, as structural changes will continue to drive labour and skills shortages. High inflation and economic instability

Результати. У 2022 р. світова економіка пережила ще один серйозний шок – широкомасштабне вторгнення росії в Україну. Крім впливу пандемії COVID-19 у всьому світі, війна призвела до серйозних збоїв у постачанні енергоносіїв і продовольчих товарів, що спричинило глобальний сплеск інфляції. Це не лише погіршило прогнози, коли глобальне зростання реального ВВП, як очікується, уповільниться, але й зумовило нову економічну реальність з безліччю проблем, ризиків і криз, що призведуть до невизначеності.

Висновки. Війна в Україні та геополітична напруженість у ширшому плані становлять ключовий ризик для економічного зростання у 2023 р. Світова економіка стикається з новою реальністю на тлі конфлікту, високої інфляції та зростання процентних ставок; ринок праці залишається напруженим; тиск на ціни на сировинні товари зменшиться, але ризики підвищення волатильності та перебоїв у постачанні залишаються; очікується, що глобальні ланцюжки поставок відновляться у 2023 р., попри наявні ризики.

Ключові слова: економіка, бізнес, споживачі, світ, глобальне економічне середовище.

will curb urban consumer spending in 2023, as people will continue directing more of their incomes to cover necessities, such as food and utilities. This will challenge those cities where the local economy heavily depends on leisure, recreation and accommodation services. Prices of most commodities are forecast to continue retreating from the highs reached in the aftermath of the post-pandemic demand spike and Russia's invasion of Ukraine. However, these forecasts are subject to numerous risks, including an escalation of the war in Ukraine, supply and demand imbalances, adverse weather conditions and potential energy price shocks. A worsened economic outlook and energy price shocks are forecast to weigh on the global industrial sector in 2023, with energy-intensive industries witnessing slower growth. However, global supply chain problems are expected to ease in 2023, providing relief to the global manufacturing sector.

Analysis of recent research and publications. Theoretical and practical problems of trends in the global economy are revealed in the works of many researchers. N. Buryennikova [1] researches the economy of the enterprise, benchmarking in the context of activity performance modeling and multidimensional ranking. I. Panova, V. Stepanenko [2] research the creative economy. Kh. Patytska [3] explores the economy of care. R. Skrynkovskyy, Yu. Tyrkalo [4] claim that the effective use of labor resources affects the economic state of the state and the well-being of society in general. N. Chechetova, N. Kondratenko, N. Lelyuk [5] consider the prospects for the development of the economy through the involvement of representatives of the silver generation in the business, taking into account their extensive practical experience and qualifications, with the aim of revitalizing and, in a certain period, restoring the economy of the regions. Ye. Savelyev, V. Kurylyak [6] claim that in modern conditions, no country is able to ensure sustainable economic development without expanding its participation in international processes of the division of labor and cooperation. K. Fokina-Mezentseva, A. Sayun [7] study the modern world economic system, which is characterized by the global influence of information technologies, the electronic and digital economy. A. Tymkiv [8] examines the digital economy and touchless economy through new opportunities for an inclusive society. N. Horbal, Y. Lomaha [9] claim that rethinking the linear system of production and consumption, cross-industry integration, state support for circular initiatives, reducing harmful emissions into the environment, investing in circular projects, and implementing recycling and reuse systems – all these measures should be implemented, which will improve the ecological state of the environment, encouraging social initiatives and raising the standard of living. I. Dobroskok, V. Penkovskiyi, Ya. Yatsenko [10] research behavioral economics and claim that globalization of business, increased competition, and the increased role of the consumer in the formation of demand for services impose new requirements on the management system of enterprises

and the use of strategic management and marketing tools to achieve competitive advantages and long-term success.

The aim of the article is to install the impact of the global economic environment on economies, cities, businesses, and consumers.

Methods. The information basis is included official information and periodicals. The methodological basis is general and special methods, including systematic approach, statistical and economic-logical methods.

Results. Businesses and consumers will face a challenging economic setting in 2023. Sharply reduced purchasing power and a rapidly changing interest rate environment will further dampen confidence amidst a global economic slowdown. Although bright spots exist, the outlook is highly uncertain. This is due to rising geopolitical tensions that could result in immediate economic shocks, while also raising the potential of broader shifts in global trade.

2023 year is predicted to be year of overcoming difficulties. According to Euromonitor investigation [11] 79 % of 1 209 cities across the world are forecast to record slower real disposable income growth year-on-year in 2023 (*Figure 1*).

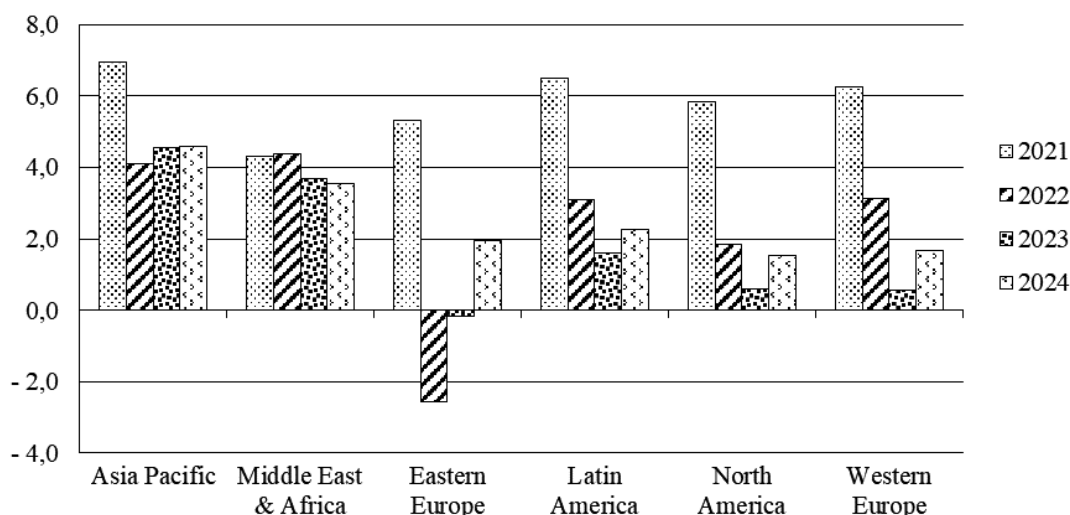

Figure 1. Real GDP Growth by Region, 2021–2024 [11]

Data of the chart means that 2023 will be difficult for economies for regions that have any connection to Ukraine and regions that suffers the most because of war in Ukraine. In the same way, 2024 is predicted to be the year fo recovery. In 2022, the global economy saw yet another major shock, with Russia’s large-scale invasion of Ukraine. In addition to the waning but still ongoing impact of the *COVID-19* pandemic globally, the war has led to severe supply disruptions in energy and food commodities, thereby sparking a global inflation surge. This has not only led to a deteriorating outlook, with global real GDP growth expected to slow to 2.3 % in 2023, but to a whole new economic reality that businesses and consumers

will face, characterised by a multitude of challenges, risks and crises that result in unusually high uncertainty. Hence, we can predict high inflation for these regions that suffers more (*Figure 2*).

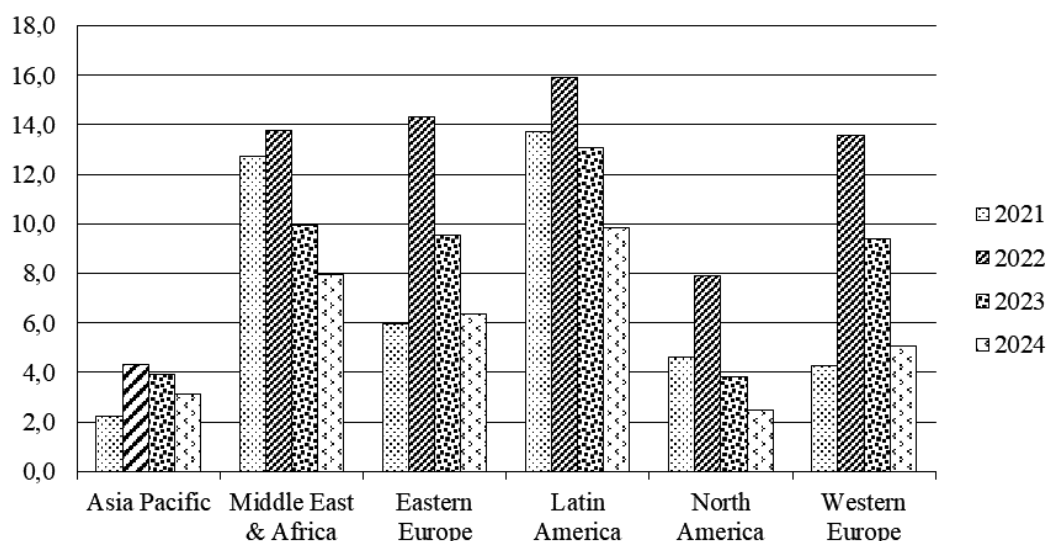

Figure 2. Consumer Price Inflation by Region, 2021–2024, % [11]

Advanced economies are forecast to grow by 0.7 % in 2023. Recession risks in the US and Europe will be driven by persistent inflation and rapidly changing interest rate environments, as central banks tighten their monetary policies to tame price rises. Emerging and developing economies are expected to record a stronger performance in 2023, with 3.7 % growth. India’s economy will stand out in particular, forecast to surge by 6 %, backed by rising domestic demand. Although China will see an increase of 4.7 %, uncertainties remain around its zero-COVID policy and rising structural weaknesses in its economy.

High inflation and economic instability will curb urban consumer spending in 2023, as people will continue directing more of their incomes to cover necessities such as food and utilities. This will challenge those cities where the local economy heavily depends on leisure, recreation and accommodation services, with tourism-focused cities such as Athens and Bangkok feeling the pressure of reduced inbound consumer spending.

Investigating the industries that will be base of business recovery, pharmaceuticals is forecast to be the fastest growing industry in 2023, with 2.4 % real growth (*Figure 3*). Food and beverages is forecast to remain the largest manufacturing industry, with global production value reaching USD 8.2 trillion in 2023. Energy-intensive sectors (chemicals, metals, mineral products) forecast to show <1 % real growth in 2023. 50 % of companies plan to increase investment in IoT and production automation tools. Asia Pacific forecast to drive manufacturing sector growth in 2023; production value is forecast to expand by 3.4 % in real terms, to USD 29 trillion.

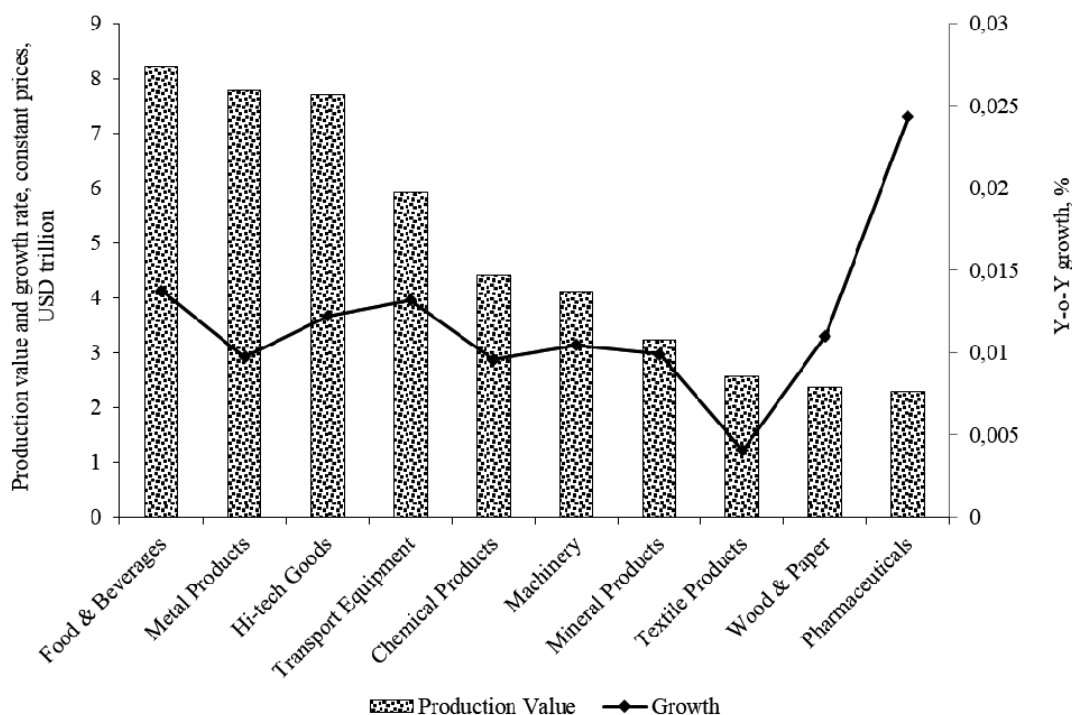

Figure 3. Largest Manufacturing Industries Globally in 2023 [11]

Energy price growth is projected to ease in 2023, amid softening global energy demand, but scarcity of natural gas supplies, owing to the war in Ukraine, is set to keep gas prices elevated, hitting Europe particularly hard. Insufficient gas supply and energy insecurity are also set to drive demand for coal in the short term, translating into higher coal prices. Meanwhile, the Russian oil price cap and ban, and the OPEC+ decision to cut oil output may lead to reduced global oil supply, pushing up oil prices.

In 2023, high costs, economic slowdown and geopolitical instability are set to take a toll on capital spending by businesses and governments, translating into weaker metal demand, thus limiting price growth. Potential supply disruptions, the ramifications of the war in Ukraine and China's reopening could increase volatility in the metal market and in prices. In addition, high energy prices and limited energy availability could drive up metal production costs and lead to global metal output cuts.

Food price inflation is set to remain on a downward slope; however, poor weather conditions due to the persisting La Niña pattern and climate change effects, as well as high input costs, agrifood export protectionism and war-related supply disruptions are major risks that could undermine global food supplies and push up prices in 2023. Potential price spikes and shortages of energy could also lead to lower output of energy-intensive fertilisers, translating into higher prices and potential shortfalls of agrifood products.

The global business environment will remain challenging in 2023 for business dynamics. Higher interest rates will undermine companies' access to finance. Geopolitical risks continue to confront multinationals' global

strategies. Unemployment rates may rise again, but the labour market will stay relatively tight. Opportunities will arise for digitalisation, supply chain diversification and adaptive work cultures that foster productivity and attract talent (Figure 4).

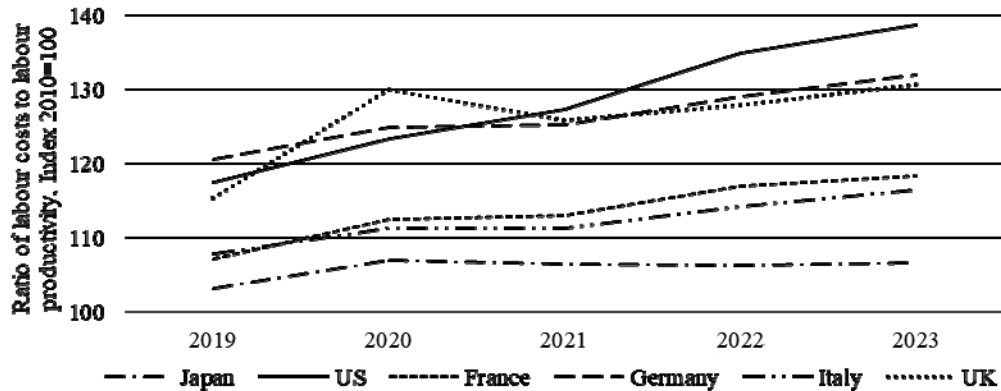

Figure 4. Unit Labour Cost in Selected Advanced Economies 2019–2023 [11]

Investments in digital and production automation tools require financial, time and managerial resources, although final return on investment is difficult to measure. By implementing smaller-scale projects, companies can reduce the uncertainty, test new tools with minimal risks and later implement successful ideas on a broader scale. Digital tools can help to improve internal communication and information exchange within a company and its clients. Improved internal communications enable better collaboration between employees and faster information flows which is crucial during times of emergencies [12].

Labour shortages in a wide range of skilled and unskilled occupations have been an issue for businesses and global supply chains, following the outbreak of the *COVID-19* pandemic. The number of job vacancies has surged in many advanced economies since 2021, most notably in the US and the UK, while companies face difficulties filling them. Many factors have contributed to this, including workers’ health concerns that kept them out of the labour force, a decline in immigration and workers’ changing preferences, which caused a «Great Resignation» trend.

Entering 2023, the impact of these near-term pandemic-related factors will ease and economic slowdown could slow demand for workers; however, several existing structural changes are expected to keep the global labour market tight. Among the main issues are the rapid ageing of workforces in advanced and some large emerging markets, as well as political and other risks to labour force migration, thus restricting overall labour supply.

Tight labour market will continue to push up nominal wage growth, particularly in advanced markets, adding to inflation risks and pressures on companies’ operating costs. Growth in wages in low-pay sectors that is linked to labour market tightness will have a positive impact, however, as it

can help reduce income inequality in some countries. Overall, businesses in 2023 will continue to face the challenges of attracting and retaining workers, prompting the need for more investment in human capital, organisational adjustment and productivity enhancement.

After two years of turmoil caused by the global pandemic, supply chain pressures are forecast to finally ease in 2023. A number of risks, including China's zero-COVID policy, rising energy prices and increased geopolitical risks, continue to cloud the swift recovery of global supply chains. Nevertheless, improved production capacity, restored inventory levels, increased transportation capacity and generally weaker demand growth, due to a slower economic performance in 2023, are all predicted to help rebalance demand and supply, and ease supply chain problems.

The Logistics Managers Index, which tracks transportation, warehousing capacity and inventories, continued to improve in Q3 2022, indicating easing pressures across the global supply chains.

Additional shipping capacity is also expected to help reduce transportation costs in 2023 and ease supply chain problems. According to BIMCO, an association of ship owners and shipping agents, around 2.1 million TEUs will be added to global shipping capacity in 2023. This, in turn, will help to cap prices of water transport services and ease global trade.

Conclusions. The global economy faces a new reality amid conflict, high inflation and rising interest rates. The war in Ukraine and geopolitical tensions more broadly represent the key risk to economic growth in 2023. This is due to the potential for additional supply shocks, which could prolong the period of high inflation and further increase the likelihood of a global stagflation scenario. Escalating tensions could set in motion an accelerated restructuring of global trade flows, or a globalisation reset.

For today perspective we predict such trends in global economy for 2023 that suffers of war in Ukraine: the global economy faces a new reality amid conflict, high inflation and rising interest rates; labour market remains tight, keeping pressure on wages, supply chain and inflation; high inflation to subdue urban spending in 2023, despite resilience in emerging markets; commodity price pressure to ease, yet risks of higher volatility and supply disruptions persist; global supply chains expected to recover in 2023 despite the existing risks.

REFERENCES

1. Burjennikova, N. V. (2022). *Ekonomika pidpryjemstva: onovleni pidhody do benchmarkingu v konteksti modeljuvannja rezul'tatyvnosti dij'al'nosti ta bagatovymirnogo ranzhuvannja* [Enterprise economics: updated approaches to benchmarking in the context of performance modeling and multidimensional ranking]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 79-86 [in Ukrainian].
2. Panova, I. O. & Stepanenko, V. I. (2022). *Kreatyvna ekonomika jak faktor formuvannja mizhnarodnogo turystychnogo imidzhu* [Creative economy as a factor in the formation of the international tourist image]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 72-78 [in Ukrainian].

3. Patyc'ka, H. (2022). Ekonomika turboty v umovah pandemii': aktualizacija zavdan' dlja terytorial'nyh gromad [Economy of care in the conditions of a pandemic: actualization of tasks for territorial communities]. *Ekonomichnyj forum – Economic Forum*, 2, 15-21 [in Ukrainian].
4. Skryn'kovs'kyj, R. M., & Tyrkalo Ju. Je. (2022). Ekonomika praci i trudove pravo: metodologichni aspekty spivvidnoshennja [Labor economics and labor law: methodological aspects of the relationship]. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: Ekonomichni nauky – International scientific journal «Internauka». Series: Economic Sciences. 1*, 17-25 [in Ukrainian].
5. Chechetova, N. F., Kondratenko, N. O., & Leljuk, N. Je. (2022). Sribna ekonomika – rezerv ta profesijna pidtrymka malogo biznesu v regioni [The silver economy is a reserve and professional support for small businesses in the region]. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: Ekonomichni nauky – International scientific journal «Internauka». Series: Economic Sciences, 7*, 83-93 [in Ukrainian].
6. Savel'jev, Je. V., & Kuryljak V. Je. (2021). Mizhnarodna ekonomika: poglyblennja i rozshyrennja doslidnyč'kogo potencialu [International economy: deepening and expanding the research potential of Ukraine]. *Finansy Ukrai'ny – Finances of Ukraine*, 11, 45-53 [in Ukrainian].
7. Fokina-Mezenceva, K. V., & Sajun, A. O. (2022). Ekonomika i menedzhment v umovah cyfrovizacii' [Economics and management in conditions of digitalization]. *Problemy innovacijno-investycijnogo rozvytku – Problems of innovation and investment development*, 28, 39-53 [in Ukrainian].
8. Tymkiv, A. O. (2020). Cyfrova ekonomika ta «Touchless economy»: mozhyvosti dlja inkluzyvnoho suspil'stva. [Digital economy and «Touchless economy»: opportunities for an inclusive society]. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka» – International scientific journal «Internauka», 10*, 19-24 [in Ukrainian].
9. Gorbali, N. I., & Lomaga, Ju. R. (2022). Cyrkuljarna ekonomika – osnova stalogo rozvytku pidpryjemstv [Circular economy is the basis of sustainable development of enterprises]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu «L'vivs'ka politehnika». Serija: Problemy ekonomiky ta upravlinnja – Bulletin of the «Lviv Polytechnic» National University. Series: Problems of economics and management, (Vol. 6), 1*, 9-24 [in Ukrainian].
10. Dobroskok, I. I., Pen'kovs'kyj, V. S., & Jacenko, Ja. I. (2022). Povedinkova ekonomika ta segmentacija spozhyvčoho rynku jak chynnyky rozvytku pidpryjemstv gotel'no-restorannogo i turystyčnogo biznesu. [Behavioral economics and segmentation of the consumer market as factors in the development of hotel-restaurant and tourism businesses]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University, (Issue 53), (pp. 53-59)* [in Ukrainian].
11. Ha, L., Razvadauskas, F., & Liuima, J. Economies in 2023. <https://www.euromonitor.com/article/economies-in-2023-key-trends-to-watch> [in English].
12. Nezhyva, M., Mysiuk, V., & Zaremba, O. (2022). Digital transformation in economies and consumers. *Proceedings of the 4th Eastern European Conference of Management and Economics (EECME 2022)*. Ljubljana, (pp. 45-57) [in English].

Received the editorial office 09.01.2023.

Accepted for printing 16.01.2023.

Publication online 23.02.2023.

Kalyuzhna N. Metody prognozuvannja evoljucii' bezpekovogo seredovyshha. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 13-30. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)02](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)02)

УДК 338.27:351.86

КАЛЮЖНА Наталія,
д. е. н., професор,
професор кафедри світової економіки
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0003-0513-705X
n.kalyuzhna@knu.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(126)02

KALYUZHNA Nataliya,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor of Department of World Economy
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., 02156, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0513-705X
n.kalyuzhna@knu.edu.ua

МЕТОДИ ПРОГНОЗУВАННЯ ЕВОЛЮЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Вступ. Визначальною ознакою сучасного безпекового середовища є високий ступень мінливості й непередбачуваності, що призводить до виникнення та ескалації новітніх безпекових загроз на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Проблема. Безпрецедентні виклики безпековому середовищу України та світу загалом через воєнну агресію РФ демонструють обмежений прогностичний потенціал методів, що ґрунтуються на екстраполяції накопиченого досвіду воєнно-політичних конфліктів, та не враховують ескалацію безпекових загроз. Це актуалізує проблему аналізу прогностичних інструментів з огляду на їхню придатність для формування реалістичних сценаріїв еволюції безпекового середовища в умовах глобальної невизначеності.

Метою статті є визначення передумов ефективного використання методів прогнозування еволюції безпекового середовища в умовах глобальних викликів.

Методи. Застосовано методи аналізу та синтезу, графічного моделювання.

Результати. Систематизовано методи прогнозування з погляду їх придатності для формування реалістичних сценаріїв еволюції безпекового середовища в умовах глобальної невизначеності та ескалації воєнно-політичних конфліктів. Визначено переваги та обмеження у застосуванні формалізованих і неформалізованих методів. Обґрунтовано, що суттєвим обмеженням використання неформалізованих методів є їхнє базування на екстраполяції трендів, що може стати на заваді виявленню нових, не зафіксованих раніше точок біфуркації воєнно-політичних конфліктів. Запропоновано підхід до структуризації деструктивного впливу безпекових загроз залежно від ймовірності їхньої реалізації та потенційних економічних збитків.

METHODS OF FORECASTING THE EVOLUTION OF THE SECURITY ENVIRONMENT

Introduction. A defining feature of the modern security environment is a high degree of variability and unpredictability, which leads to the emergence and escalation of new security threats at the national, regional and global levels.

Problem. Unprecedented challenges to the security environment of Ukraine and the world in general due to the military aggression of the Russian Federation demonstrate the limited prognostic potential of methods based on the extrapolation of the accumulated experience of military and political conflicts, and do not take into account the escalation of security threats. This actualizes the problem of analysis of forecasting tools in view of their suitability for the formation of realistic scenarios of the evolution of the security environment in conditions of global uncertainty.

The aim of the article is to determine the prerequisites for the effective use of methods for predicting the evolution of the security environment in the face of global challenges.

Methods. Methods of analysis and synthesis and graphic modelling are applied.

Results. Forecasting methods are systematized from the point of view of their suitability for the formation of realistic scenarios of the evolution of the security environment in conditions of global uncertainty and escalation of military-political conflicts. Advantages and limitations in the application of formalized and informal methods are determined. It is substantiated that a significant limitation of the use of informal methods is their basis on the extrapolation of trends, which may hinder the identification of new, previously unrecorded points of bifurcation of military-political conflicts. An approach to structuring the destructive impact of security threats is proposed depending on the probability of their realization and potential economic losses.

Висновки. Високий прогностичний потенціал мають методи аналізу самоорганізованих систем і факторного аналізу. Ефективне використання методу факторного аналізу потребує чіткого розуміння онтології факторів ризику з метою своєчасного виявлення умов його переростання в реальну загрозу. Дотримання запропонованого підходу до структуризації деструктивного впливу безпекових загроз дає змогу оцінити ризику їх справдження для держави – об'єкта воєнної агресії та упередити перехід на подальший рівень ескалації.

Ключові слова: безпекове середовище, невизначеність, прогнозування, воєнно-політичний конфлікт, еволюція, ескалація, загроза, ризик, факторний аналіз.

Conclusions. The methods of analysing self-organizing systems and factor analysis have a high prognostic potential. Effective use of the method of factor analysis requires a clear understanding of the ontology of risk factors in order to timely identify the conditions for its development into a real threat. Adherence to the proposed approach to the structuring of the destructive impact of security threats makes it possible to assess the risks of their realization for the state - the object of military aggression and to prevent the transition to the next level of escalation.

Keywords: security environment, uncertainty, forecasting, military-political conflict, evolution, escalation, threat, risk, factor analysis.

JEL Classification: C10, F01, F42.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Визначальною ознакою сучасного безпекового середовища є високий ступень мінливості й непередбачуваності, що призводить до виникнення та ескалації новітніх безпекових загроз на національному, регіональному та глобальному рівнях. За таких умов важливим аспектом забезпечення національної безпеки є своєчасне виявлення викликів і загроз, що здійснюється за результатами аналізу безпекового середовища на основі використання якісних та кількісних методів дослідження. Результатом такого аналізу має стати формування сценаріїв розвитку безпекового середовища з урахуванням імовірності реалізації та руйнівної сили реальних та потенційних безпекових загроз.

Проблема. Безпрецедентні виклики безпековому середовищу України та світу через воєнну агресію РФ демонструють обмежений прогностичний потенціал методів, що ґрунтуються на екстраполяції накопиченого досвіду воєнно-політичних конфліктів, та не враховують ескалацію безпекових загроз. Для науково-експертної спільноти це актуалізує проблему аналізу прогнозних інструментів з огляду на їхню придатність щодо формування реалістичних сценаріїв еволюції безпекового середовища в умовах глобальної невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому дискурсі останніх років сценарії розвитку безпекового середовища України цілком очікувано визначаються крізь призму геополітичних викликів та загроз державному суверенітету України з боку РФ. Так, О. Бондаренко [1] наголошує на високих ризиках ескалації сучасних міждержавних конфліктів для глобального безпекового середо-

вища та розглядає методи дипломатичного врегулювання (зокрема стратегічні комунікації) як засіб упередження їхнього регіонального поширення. У праці [2] безпекове середовище України розглядається як функція її повоєнного міжнародно-правового статусу (блоковий, позаблоковий, нейтральний, буферної держави), відповідно до якого визначаються альтернативні варіанти (сценарії) національної політики.

О. Резнікова [3] виокремлює тенденції розвитку безпекового середовища України у повоєнний період на основі *SWOT*-аналізу, поєднуючи фактори розвитку держави в традиційні для цього інструменту групи (уразливості, переваги, можливості, загрози). Результатом є прогноз щодо трансформації джерел основних загроз національній безпеці України в нових умовах, що має слугувати підґрунтям визначення стратегічних цілей і пріоритетів державної політики.

На необхідності розглядати безпекове середовище України в контексті національних інтересів провідних воєнно-політичних та економічних сил світу (США, Китай, ЄС, РФ) акцентується в публікації [4], а їхня конкуренція в критичних сферах доступу до ресурсів і ринків збуту вважається передумовою виникнення та ескалації міждержавних конфліктів. У розвиток цієї ідеї колективом авторів [5] на основі результатів проєкції інтересів провідних воєнно-політичних сил на безпекове середовище України сформовані можливі сценарії розвитку воєнно-політичної ситуації в державі [5, с. 382], один з яких справдився у 2022 р.

Закордонні науковці у прогнозах щодо стану безпекового середовища на глобальному та національному рівнях також зауважують на суттєвій ескалації та трансформації природи безпекових загроз. Тож значущими є напрацювання авторів Дж. Форест (*J. Forrest*) [6], Т. Герке (*T. Gehrke*) [7], Я. Коселе та Л. Шан (*Y. Kossele, L. Shan*) [8], Дж. Оденал та Дж. Нейбауер (*J. Odehnal, J. Neubauer*) [9] тощо. На думку науковців, основні безпекові загрози найближчими роками перебуватимуть у політичній, військовій, зовнішньоторговельній та епідеміологічній площині. Так, Я. Коселе та Л. Шан [8], ґрунтуючись на результатах інструментального аналізу та асимптотичних тестів, наголошують на прямому зв'язку між кризою політичного управління та економічною безпекою держави у середньостроковому періоді. Отримані Дж. Оденалом та Дж. Нейбауером [9] результати аналізу безпекових детермінант країн НАТО внаслідок панельних моделей підтвердили значущість системного збільшення військових витрат для упередження ескалації безпекових загроз. У праці [10] стверджується, що економічне суперництво великих держав надає їм можливість отримати переваги в рамках багатосторонніх зовнішньоторговельних та політичних угод, що створює загрози безпеці малих держав, змушуючи їх коригувати лінію своєї економічної поведінки. Нарешті,

варто зауважити на результати дослідження Т.Герке [7], що підтверджують уразливість безпекового середовища країн світу як перед наслідками пандемії *COVID-19*, так й перед активізацією використання потужними світовими акторами воєнно-політичних інструментів як засобу реалізації національних інтересів.

Нову хвилю публікацій закордонних науковців та експертів, присвячених проблематиці прогнозування безпекового середовища, зумовив початок активної фази воєнної агресії росії проти України у 2022 р. Метою таких досліджень є надання сценаріїв розвитку безпекової ситуації в Україні та/або у двосторонніх відносинах інших геополітичних акторів, окремих регіонах й світі загалом. З-поміж інших варто зазначити дослідження колективу експертів аналітичного центру *The RAND Corporation* [11], в якому розглянуто сценарії ескалації напруги у відносинах між росією та НАТО з огляду на стан ключових факторів російсько-української війни, як-от: нарощування/збереження/призупинення воєнно-політичної та фінансово-економічної підтримки України зовнішніми партнерами, ймовірність внутрішньої дестабілізації в росії на тлі посилення негативних соціально-економічних тенденцій, можливість використання рф неконвенційної зброї, прагнення сторін конфлікту та інших зацікавлених акторів до реалізації власних національних інтересів тощо. У публікації К. Теджани (*Q. Tejani*) [12] узагальнено результати економічної оцінки впливу російсько-української війни на глобальні ринки інвесторами компанії *Columbia Threadneedle* (США). Йдеться про чотири сценарії розвитку безпекової ситуації (статус-кво, загострення, деескалація, втручання Китаю), кожен з яких, на думку аналітиків, зумовить певну динаміку зростання або скорочення фондових ринків Європи, Азійсько-Тихоокеанського регіону та США.

Тож дослідники цілком ґрунтовно формують прогнози безпекового середовища з урахуванням новітніх геополітичних викликів і розглядають як потенційно можливі, серед інших, песимістичні сценарії, до яких може призвести подальша ескалація безпекових загроз. Водночас побудова реалістичних сценаріїв стану безпекового середовища потребує використання методів прогнозування, що враховують не тільки можливість екстраполяції наявних трендів, але й передбачають їхню еволюцію як перехід на принципово новий рівень розвитку – як у позитивному, так і негативному сенсах. Вирішенню цього завдання сприятимуть аналіз та систематизація методів прогнозування з погляду їхньої придатності щодо формування реалістичних сценаріїв еволюції безпекового середовища. Це створить можливості для визначення точок біфуркації воєнно-політичних конфліктів і подальшого упередження ескалації безпекових загроз та викликів.

Метою статті є ідентифікація методів прогнозування еволюції безпекового середовища та визначення передумов їхнього ефективного використання в умовах глобальних викликів сьогодення.

Результати дослідження. З метою аналізу та прогнозування безпекового середовища та стану національної безпеки держави можуть використовуватися неформалізовані та формалізовані методи. У *неформалізованих* методах увага зосереджується на переліку та змісті факторів, які визначатимуть безпекові процеси в подальшому з урахуванням глобальних та регіональних тенденцій, національних інтересів провідних геополітичних акторів та прогресуючої невизначеності світогосподарських процесів. Неформалізовані методи розглядають безпекову ситуацію як сукупність історичних умов і подій, що є наслідком локалізації та концентрації військово-політичних сил, і призначені скоріше для передбачення майбутнього на підставі формування сценаріїв розвитку ситуації, ніж для її детермінованого прогнозування. Автори праці [4] виокремлюють дві (досить умовні) концепції передбачення еволюції безпекового середовища, на яких базуються неформалізовані методи його дослідження – індуктивна концепція та концепція геополітичного розгляду.

Індуктивна концепція передбачення заснована на виявленні ключових закономірностей на підставі аналізу накопиченого суспільством досвіду воєнних та гібридних конфліктів і формулювання припущень щодо їх втілення в майбутньому [4, с. 14]. Тобто індуктивна концепція фактично екстраполює безпекові тренди як набір раніше зафіксованих стратегій і тактик сторін воєнно-політичного протистояння. Прогностичні можливості індуктивної концепції мають суттєві обмеження, оскільки точки біфуркації міждержавних конфліктів стають дедалі більше непередбачуваними. Наприклад, спільні риси з погляду створення самопроголошених псевдодержавних утворень мають гібридні тактики рф у геополітичних конфліктах з Молдовою (Придністров'я), Грузією (Абхазія, Південна Осетія) та Україною (АР Крим, ОРДЛО), але в останньому випадку потенціал ескалації виявився максимальним, про що свідчить анексія Криму та перехід від гібридної до прямої воєнної агресії з метою розширення сфери геополітичного впливу.

Інший неформалізований підхід, який автори праці [4] визначають як *концепцію геополітичного розгляду*, базується на розгляді безпекового середовища крізь призму геополітичної конкуренції. З огляду на це агресивні дії росії проти України на сучасному етапі є відповіддю на витіснення рф з Євроатлантичного простору внаслідок розширення НАТО і ЄС. В основі цього підходу перебувають положення теорії ігор, тобто розуміння еволюції безпекової ситуації як процесу, в якому беруть участь конкуруючі сторони (держави), що чинять боротьбу за реалізацію своїх національних інтересів. Можливості використання

апарату теорії ігор як математичного методу дослідження оптимальних стратегій будуть розглянуті під час аналізу формалізованих методів прогнозування. Завершуючи ж стислий опис концепцій передбачення безпекового середовища, що базуються на неформалізованих методах, зазначимо, що ефективність їх застосування прямо залежить від досвіду та кваліфікації експертів, оцінки та судження яких перебувають в основі сформованих прогнозів. З іншого боку, неформалізовані методи є більш гнучкими з погляду можливості врахування впливу несподіваних критичних безпекових факторів, які експерт власноруч може сформулювати та включити до аналітичної вибірки.

Щодо *формалізованих* методів прогнозування еволюції безпекового середовища, то здебільшого вони отримали поширення зокрема за вирішення завдання оцінки воєнно-політичної ситуації та докладно розглянуті у праці [5, с. 44–66]. До основних формалізованих методів, що базуються на застосуванні спеціального математичного інструментарію та обчислювального апарату, варто віднести методи: таксонометричного аналізу (таксонометричної відстані); на основі статистичних моделей; аналізу ієрархій; аналізу самоорганізовуваних систем; на основі нечітко-інтегральних моделей; факторного аналізу (*таблиця*).

Метод таксонометричного аналізу (таксонометричної відстані) базується на впорядкуванні репрезентативних показників стану безпекового середовища як складових його інтегральної оцінки. Ключовим етапом реалізації є побудова таксонометричної матриці відстаней (відхилень від еталонних значень), яка є основою для подальшого аналізу, зокрема визначення пріоритетних показників (безпекових проблем), їхнього розподілу на стимулятори/дестимулятори. Основними обмеженнями у використанні методу варто вважати нечутливість результату, отриманого на підставі стандартизованих (тобто приведених до діапазону $[-1; 1]$) значень різновимірних показників, а також необхідність уникнення ефекту автокореляції вихідних даних. Наприклад, відчутне збільшення витрат на фінансування військово-промислового комплексу може виявитися як елементом системної державної стратегії, так і наслідком ескалації безпекових загроз, що вже справилися. Аналогічно, стрімке падіння ВВП, зростання інфляції, збільшення обсягів міжнародної кредитно-фінансової допомоги тощо можуть бути як продовженням наявного тренду, так і наслідком несподіваного загострення воєнно-політичної ситуації, як у випадку воєнної агресії РФ проти України 2022 р.

Метод на основі статистичних моделей. Використання цього методу для прогнозування стану безпекового середовища передбачає розгляд майбутньої ситуації як функції від певної множини показників, що характеризують її ключові фактори (воєнно-політичні, економічні, соціальні та ін.).

Таблиця

Порівняльна характеристика формалізованих методів прогнозування еволюції безпекового середовища

Метод	Прогностична модель	Переваги використання	Обмеження у використанні	Формалізована постановка завдання
Таксонометричного аналізу (таксонометричної відстані)	Таксонометрична матриця (матриця відстаней) на підставі прогностичних даних щодо розвитку безпекового середовища	Визначення пріоритетних показників, їх розподілу; на стимулятори; де стимулятори. Чітка та зрозуміла інтерпретація результату	Нечутливість стандартизованих даних до змін параметрів ситуації. Можливий ефект автокореляції (залежності) показників та хибні причинно-наслідкові зв'язки	$C_{xy} = \frac{1}{m} \sum_i^m Z_i^x - Z_i^y , \quad x, y = \overline{1, n},$ <p>де: C_{xy} – елемент матриці відстаней для об'єктів x та y; n – кількість показників безпекового середовища; m – кількість об'єктів безпекового середовища; Z_i^x – стандартизоване значення i-го показника для об'єкта x; Z_i^y – стандартизоване значення i-го показника для об'єкта y</p>
На основі статистичних моделей	Регресійна модель залежності безпекової ситуації від множини показників, що характеризують стан воєнної політичної обстановки	Простота використання. Достовірність результату у разі збереження лінійного тренду розвитку ситуації	Висока залежність адекватності результату від достовірності вхідних даних. Достатність обсягу статистичної вибірки. Трендовий та апостеріорний характер моделі	$Y = F\left(\sum_{i=1}^n a_i x_i\right),$ <p>де: Y – безпекова ситуація як залежна змінна; F – регресійна функція залежності; x_i – показник, що характеризує ситуацію; a_i – коефіцієнт вагомості i-го показника безпекової ситуації (за наявності); n – кількість показників безпекової ситуації</p>
Аналізу ієрархій	Декомпозиція загроз національній безпеці за сферами прояву з подальшим оцінюванням експертами їх важливості та/або ймовірності справдження на підставі парних порівнянь	Формування масиву сценаріїв. Можливість врахування експертних думок та їхня формалізація	Обмеження у використанні методу парних порівнянь	$y_j = \sum_{i=1}^N x_{ij} a_i / \sum_{i=1}^N a_i,$ <p>де: y_j – рівень безпеки у j-тій сфері; N – кількість загроз у j-тій сфері; x_{ij} – експертна оцінка рівня безпеки через i-ту загрозу у j-тій сфері, отримана методом парних порівнянь; a_i – важливість i-тої загрози</p>

Закінчення таблиці

Метод	Прогностична модель	Переваги використання	Обмеження у використанні	Формалізована постановка завдання
Самоорганізовані системи	Безпекова ситуація як керування суб'єктом управління (державою) відкрита динамічна система, розвиток якої має циклічний характер	Визнання циклічності безпекової ситуації. Широкий можливості для адаптації	Необхідність формалізації описових характеристик політики держави. Непридатність для короткострокового прогнозування	$Y = F(Z, Q)$, де: Y – фазова траєкторія стану воєнно-політичної обстановки (безпекової ситуації); Z – співвідношення воєнної сили держав; Q – агресивність держав (характер політичних намірів)
На основі нечітких інтегральних моделей	Векторна модель воєнно-політичних відносин між державами з урахуванням їх воєнної могутності та потенційної агресивності	Можливість формування об'єданого вектора держав. Моделювання впливу факторів з урахуванням їхньої значущості	Складність врахування впливу трьох держав на двосторонні воєнно-політичні відносини	$N_{12} = (A_{12} \vee M_2 \vee dl_{12}) \wedge \overline{M_1}$, де: N_{12} – напруженість воєнно-політичних відносин між двома державами з погляду держави 1; \vee, \wedge – знаки логічних операцій «АБО» та «І» A_{12} – агресивність держави 2 відносно держави 1 у воєнно-політичному сенсі; dl_{12} – ступінь відмінності позицій держав 1 та 2 за усіма воєнно-політичними проблемами; M_1 та M_2 – воєнна могутність, яка підтримує відповідно державу 1 та державу 2
Теорія ігор	Ігрова модель безпекової ситуації як результат симетричних дій держав-конкурентів	Прогнозування передумов досягнення компромісу	Прихований характер намірів конкурентів щодо вирішення конфлікту	$\forall i, x_i \in S_i : f_i(x_i^*, x_{-i}^*) \geq f_i(x_i, x_{-i}^*)$, де: S_i – набір стратегій i -го гравця, $i = 1, \dots, n$; $f_i(x)$ – набір вирашів для множини стратегій S_i ; x^* – рівноважна (оптимальна) стратегія. Приклад застосування див. на рис. 1
Факторного аналізу	Імітаційна модель, яка дає змогу побудувати та проаналізувати ризикові сценарії на підставі декомпозиції та кількісного оцінювання ризиків	Можливість виявлення передумов переростання ризику в реальну загрозу	Складність побудови та верифікації імітаційної моделі Необхідність обґрунтування онтології факторів ризику	Див. рис. 2

Джерело: складено за [5; 13; 14].

Функція залежності може мати характер лінійної або нелінійної регресії, але в будь-якому випадку її побудова ґрунтується суто на апостеріорних даних, тобто ймовірність моделі може бути забезпечена лише у разі незмінності безпекового середовища, що значно зменшує потенціал прогностичної оцінки. До інших очевидних недоліків цієї групи методів у контексті передбачення майбутнього варто віднести високу залежність адекватності результату від вірогідності вхідних даних та необхідність достатнього обсягу статистичної вибірки (кількості спостережень – років, періодів тощо).

Метод аналізу ієрархій у контексті прогнозування динаміки безпекового середовища передбачає побудову ієрархії (декомпозицію) загроз національній безпеці за сферами прояву (політична, економічна, соціальна тощо) з подальшим оцінюванням експертами їхньої важливості та/або ймовірності справдження на підставі парних порівнянь. Результатом є формування множини сценаріїв розвитку безпекової ситуації та оцінка експертами їхнього відхилення від базисного варіанту. Залучення експертів збільшує діапазон сценаріїв, даючи змогу уникнути винятково трендового характеру опису майбутньої ситуації, але, з іншого боку, потребує належної формалізації. Також певні обмеження накладає використання методу парних порівнянь, що утруднює оцінку пріоритету загроз у відношеннях нечіткої переваги (тобто можливий варіант, коли певні загрози є рівноважними з погляду експерта), та виключає з розгляду загрози, що не увійшли до набору вхідних даних.

Метод аналізу самоорганізовуваних систем базується на розумінні безпекової ситуації як керованої суб'єктом управління (державою) відкритої динамічної системи. Сукупність відносин (політичних, воєнних, економічних та ін.) між суб'єктом управління та іншими суб'єктами (державами) визначають безпекову ситуацію. Результати використання методу аналізу самоорганізовуваних систем для прогнозування воєнно-політичної обстановки (ВПО) [15], на які посилаються автори праці [5], базуються на припущенні, що динаміка ВПО передбачає рух по фазовій траєкторії та визначається двома характеристиками – співвідношенням воєнної сили держави та їх агресивністю. Обидві характеристики розглядають як середньозважені оцінки часткових показників. Так, воєнна сила держави обчислюється на підставі ієрархічної моделі показників її воєнного потенціалу (бойовий склад, воєнно-науковий потенціал, цивільна оборона, мобілізаційні спроможності тощо), а агресивність – шляхом експертної оцінки її політичних намірів (расово-етнічна, релігійна, політична, економічна, воєнна агресивність).

З огляду на сполучення характеристик траєкторія ВПО формалізується в координатах від найсприятливішої («стабільність») до найменш бажаної («війна») з подальшою опцією «відновлення миру». Таке впорядкування фаз розвитку ВПО відповідає розумінню самоорганізовуваної системи як такої, що розвивається за циклічним законом – від рівноважного до нерівноважного стану, з проходженням

точки біфуркації та закріпленням нової структури, що відповідає стану зовнішнього середовища. Метод має належний прогностичний потенціал та можливості адаптації, зокрема шляхом коригування набору часткових показників. До основних недоліків методу в контексті прогнозування безпекової ситуації варто віднести необхідність формалізації якісних описових характеристик політики держави (передусім її агресивності) та непридатність для короткострокового прогнозування в сучасних умовах високої нестабільності та невизначеності глобального безпекового середовища.

Метод на основі нечітко-інтегральних моделей. У контексті оцінювання та прогнозування воєнно-політичної обстановки цей метод передбачає побудову умовної векторної моделі воєнно-політичних відносин між державами. Як і за використання методу самоорганізовуваних систем, базовими категоріями аналізу є воєнна могутність та потенційна агресивність держав, з погляду рівня яких визначається розмір і напрям проєкцій векторів цих характеристик на площину воєнно-політичної проблеми. Вхідними даними моделі є оцінка рівня суперечності у воєнно-політичній площині між двома державами (враховуючи кожен з них), результатом – оцінка напруженості міждержавних воєнно-політичних відносин. Перевагами методу є зрозуміла візуалізація, можливість формування об'єднаного вектора держав як результату вступу до воєнно-політичних альянсів і моделювання впливу факторів з урахуванням їхньої значущості. Обмеженням у використанні методу варто вважати парний характер оцінки воєнно-політичної напруженості (держава 1 – держава 2), тобто складність урахування впливу третіх держав на двосторонні відносини. Метод на основі нечітко-інтегральних моделей широко використовується під час вирішення воєнно-політичних завдань, зокрема й вітчизняними науковцями. Так, заслуговує на увагу запропонована колективом авторів [5] методика оцінювання та прогнозування воєнно-політичної ситуації в регіоні навколо України, в якій надано ґрунтовну оцінку напруженості регіональної ВПО з урахуванням могутності, агресивності та національних інтересів воєнно-політичних сил.

Теорія ігор (ходів) розглядає безпекову ситуацію як результат симетричних дій умовно рівноважних геополітичних акторів у воєнно-політичній та/або торговельно-економічній площині, які мають на меті примушення конкуруючої сторони до певних дій та спрямовані на досягнення компромісу, неможливого без поступок обох сторін. Дії учасників конфлікту моделюються «ходами» – послідовністю стратегічних рішень, які призводять до кінцевого результату (стану рівноваги) за різних ліній їхньої поведінки. Прикладом використання теорії ігор для передбачення безпекової ситуації варто вважати результати моделювання розвитку української кризи 2014 р. крізь призму відносин колективного Заходу та росії [16]. Прогноз на майбутнє формується на основі оцінки витрат і вигід сторін конфлікту в геополітичному та

економічному вимірах, яких вони зазнають у разі реалізації обраної стратегії як сукупності послідовних ходів. Завдяки діям геополітичних конкурентів формується 9 потенційних сценаріїв розвитку безпекової ситуації, модель першого з яких («Неприйнятність прозахідного вектора розвитку України для рф») подано на *рис. 1*, де пара чисел (n ; m) оцінює прийнятність того чи іншого сценарію відповідно для Заходу та рф у діапазоні значень від 9 (найбільш прийнятний) до 1 (найменш прийнятний).

			Геополітичний вимір (рівень ескалації)			
			низький	середній	високий	
			Стратегії рф			
			вихід з конфлікту	дестабілізація	вторгнення	
Економічний вимір (втрати від участі в конфлікті)	низькі	Стратегії колективного Заходу	звичайний бізнес	(9; 4)	(5; 9)*	(3; 8)
	середні		економічні санкції	(2; 1)	(8; 7)	(6; 6)
	високі		воєнна допомога	(1; 3)	(4; 2)	(7; 5)**

* стартова позиція; ** кінцева позиція.

Рис. 1. Модель безпекової ситуації «Неприйнятність прозахідного вектора розвитку України для рф»

Джерело: складено за [16].

Розвиток безпекової ситуації може інтерпретуватися як результат послідовної реалізації набору стратегій учасників кейса з урахуванням очікуваних дій супротивника. Наведений на *рис. 1* сценарій справдився шляхом реалізації таких комбінацій стратегій: «Звичайний бізнес Заходу» – «Дестабілізація з боку рф», «Економічні санкції Заходу» – «Дестабілізація з боку рф», «Вторгнення рф» – «Воєнна допомога Заходу».

В ідеальному випадку ігрова модель ситуації має певну точку компромісу (сідлову точку), досягнення якої є метою обох сторін та неможливе без їхніх взаємних поступок, що може інтерпретуватися як вирішення конфлікту. Але в контексті прогнозування безпекової ситуації можна спиратися лише на теоретичне припущення, що сторони конфлікту прагнуть його врегулювання та здатні поступатися своїми інтересами. Оскільки справжні мотиви учасників та їхнє бажання дійти компромісу

залишаються прихованими, оцінити потенціал врегулювання воєнно-політичного конфлікту досить важко. Так, результати моделювання фахівцями Центру стратегічних і міжнародних досліджень (США) [17] патової ситуації у воєнному конфлікті продемонстрували, що, попри словесні бажання запобігти інтенсифікації конфлікту, супротивники більш схильні приймати ризиковані рішення, які можуть призвести до його ескалації та географічного поширення. Загалом хід сучасних воєнно-політичних конфліктів свідчить про циклічність їх розвитку. У праці [5, с. 227] обґрунтовано зауважується, що після фази активного озброєного протистояння сторони намагаються досягнути проміжних воєнно-політичних домовленостей з метою фіксації статус-кво за підсумками цієї фази, однак насправді ці домовленості не влаштовують жодну зі сторін конфлікту. Як наслідок, через певний час незадоволена сторона не просто знову активізує озброєне протистояння, але й переводить його на новий рівень ескалації, що підтверджує сучасна фаза агресії РФ проти України. Досвід новітньої історії свідчить [18] про те, що у 1946–2005 рр. у світі зареєстровано 63 міждержавні війни, з яких лише 16 % завершилися укладанням мирного договору, а 30 % – угодою про припинення вогню, яка зупиняє бойові дії, але не передбачає відмови сторін конфлікту від взаємних претензій. До того ж у разі укладання мирного договору він порушується в термін до двох років (12 %), за 2–5 років (12 %) або більше ніж через 5 років (76 %). Отже, розуміння непередбачуваності стратегій сторін воєнно-політичного конфлікту суттєво обмежує можливості прогнозування еволюції безпекового середовища з використання апарату теорії ігор.

Метод факторного аналізу в економіці передбачає фіксацію окремих рушійних факторів (чинників) впливу на економічні явища та процеси з виявленням причинно-наслідкових зв'язків та оцінюванням сили впливу на результуючий показник. У контексті прогнозування безпекової ситуації становить інтерес методологія факторного аналізу інформаційних ризиків (ФАІР), яку запропоновано у праці Дж. Фройнда та Дж. Джонса [13] та застосовано вітчизняними науковцями для оцінювання кібернетичних загроз національній безпеці [14]. Використання ФАІР передбачає конструкцію імітаційної моделі, яка дає змогу побудувати та проаналізувати ризикові сценарії на підставі декомпозиції та кількісного оцінювання ризиків. Переваги методу факторного аналізу ризиків зумовлюються тим, що систематичний процес ідентифікації та оцінювання ризикових подій (з погляду як потенційних втрат, так і ймовірності їх настання) є необхідною умовою забезпечення безпеки держави та дає змогу прийняти виважені та обґрунтовані рішення щодо упередження настання негативних наслідків у разі справдження загроз стабільному функціонуванню. Кінцевою метою факторного аналізу варто вважати не тільки оцінювання сили впливу деструктивних факторів на результуючий показник, але й виявлення таких умов і ситуацій, за яких потенційний ризик переростає в реальну

загрозу. Досягнення цієї мети потребує фіксації онтології факторів ризику, тобто ключових дефініцій ризикології й безпекознавства та взаємовідносин між ними, структуру якої відповідно до зазначених у працях [13; 14] підходів наведено на *рис. 2*. Як бачимо, онтологія ризику відповідно до методології ФАІР має рівневу структуру, а власне ризик як ключовий її елемент визначається частотою (ЧПВ) та магнітудою, тобто обсягом (МВ) втрат. Ймовірність того, що загрозна подія призведе до втрат, збільшується у разі високої вразливості системи (ВС), коли потенціал загрози (ПЗ) перевищує рівень її складності (РС). Магнітуда втрат своєю чергою поділяється на первинну (МПВ) та вторинну (МВВ), тобто оцінює безпосередні втрати від справдження загрозна події та ті, що можуть виникнути у віддаленій перспективі.

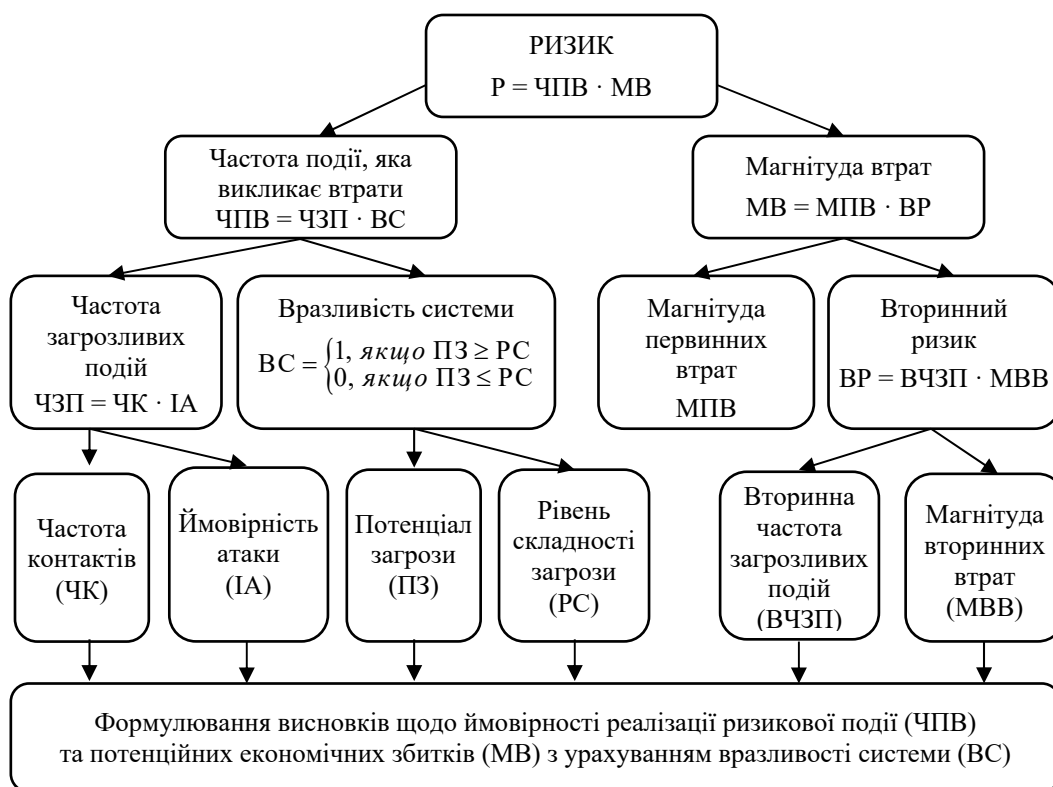

Рис. 2. Підхід до формування онтології факторів ризику згідно з методологією факторного аналізу інформаційних ризиків

Джерело: складено за [14, с. 73–77].

На підставі аналізу сутності ФАІР можна зробити висновок, що його використання з метою передбачення стану безпекового середовища має достатньо високий прогностичний потенціал, але потребує чіткого розуміння онтології факторів ризику з метою своєчасного виявлення умов його переростання в реальну загрозу. Підґрунтям для вирішення цього завдання може слугувати запропонований автором [19] підхід до структуризації деструктивного впливу загроз національній

економіці – від зародження до набуття агресивних форм. Зокрема на основі впорядкування базових понять ризикології у праці визначено рівні ескалації деструктивного впливу безпекових загроз залежно від імовірності їх реалізації та потенційних економічних збитків (рис. 3).

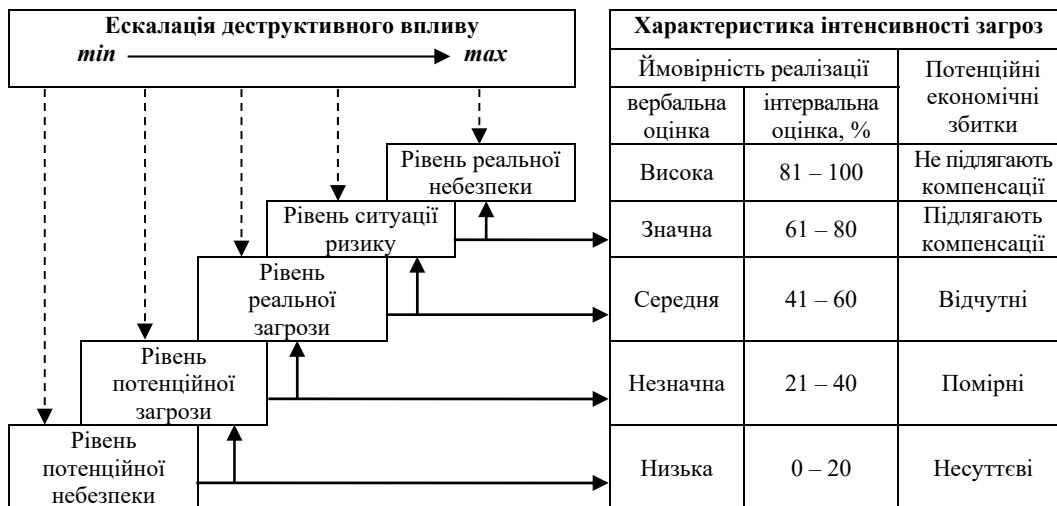

Рис. 3. Рівні ескалації безпекових загроз національній економіці

Джерело: складено автором.

Ключове завдання в контексті прогнозування еволюції безпекового середовища вочевидь полягає у своєчасному виявленні передумов зростання безпекових загроз з метою недопущення їх переходу на подальший рівень ескалації. Використання запропонованого підходу до структуризації безпекових загроз дає змогу конкретизувати базові елементи онтології ФАІР, зокрема частота загрозливої події (ймовірність реалізації) та магнітуда втрат (потенційні економічні збитки), що сприятиме ідентифікації ризикових для безпекового середовища подій.

Висновки. З метою прогнозування безпекового середовища (держави, регіону, світу загалом) науковцями та аналітиками використовуються неформалізовані та формалізовані методи, які мають свої переваги та недоліки. *Неформалізовані методи* переважно базуються на узагальненні та екстраполяції накопиченого досвіду воєнно-політичних конфліктів і потребують високої кваліфікації та професійного досвіду експертів, наявності достатнього часу для аналізу інформації, вміння працювати з великими масивами даних. Тобто критичною умовою адекватності оцінок і прогнозів стану безпекового середовища на основі неформалізованих методів стають рівень підготовки експертів та наявність достатнього часу для аналізу. Суттєвим обмеженням використання цієї групи методів є їх базування на екстраполяції трендів, що може стати на заваді виявленню нових, не зафіксованих раніше точок біфуркації воєнно-політичних конфліктів.

Формалізовані методи прогнозування безпекового середовища базуються на використанні потужного економіко-математичного інстру-

ментарію, що значно підвищує їх прогностичні можливості порівняно з неформалізованими методами. Індикатором результативності використання методів прогнозування безпекового середовища варто вважати розробку реалістичних сценаріїв розвитку майбутнього, що мають як базуватися на екстраполяції накопиченого досвіду воєнно-політичних конфліктів, так й враховувати стрімку ескалацію геополітичних ризиків. З огляду на це, належний прогностичний потенціал мають: метод аналізу самоорганізованих систем, результати використання якого для прогнозування воєнно-політичної обстановки наведено в працях [5; 15], та метод факторного аналізу, який дає змогу побудувати та проаналізувати сценарії еволюції безпекового середовища на підставі декомпозиції та кількісного оцінювання ризиків. До основних переваг зазначених методів варто віднести широкі можливості адаптації та врахування значної кількості параметрів безпекового середовища. Метод факторного аналізу, на додаток, забезпечує можливість виявлення передумов переростання ризику в реальну загрозу, що потребує чіткого розуміння онтології факторів ризику. Вирішенню цього завдання сприятиме дотримання підходу до структуризації безпекових загроз залежно від ймовірності їх реалізації та потенційних економічних збитків.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на побудову реалістичних сценаріїв еволюції безпекового середовища на основі факторного аналізу. При цьому дотримання підходу до структуризації деструктивного впливу безпекових загроз дає змогу оцінити ризики їх справдження для держави – об'єкта воєнної агресії та упередити перехід на наступний рівень ескалації. Це створює можливості для прогнозування точок біфуркації (неповернення) воєнно-політичного конфлікту, з досягненням яких сторони приймають рішення про його врегулювання, або відбувається перехід до подальшого нарощування інтенсивності протистояння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко О. Г., Бондаренко Я. О. Динаміка міжнародних конфліктів та роль стратегічних комунікацій у їх врегулюванні. *Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2020. № 10. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.10.2>.
2. Шевченко М. М., Зозуля О. С., Храпач Г. С., Лепіхов А. В. Російсько-українська війна: особливості реалізації загроз державному суверенітету України та перспективи виходу з війни. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. Київ, 2022. № 2 (75). С. 6-15. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-2-75/6-15>.
3. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratichnyy-analiz-bezpekovo-ho-seredovyshcha-ukrayiny>.
4. Свешніков С. В., Бочарніков В. П., Дергільова О. В. Інтереси провідних воєнно-політичних сил як головні детермінанти розвитку безпекового середовища в контексті безпеки України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. Київ, 2020. № 3 (70). С. 14-23. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-2-69/72-78>. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-3-70/14-23>.

5. Бочарніков В. П., Свешніков С. В., Тимошенко Р. І., Павленко В. І. Технологія аналізу воєнно-політичної обстановки. К.: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017, 397 с. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4029721>.
6. Forrest J., Ying Y., Gong Z., Schimmel K., Liu S., Nicholls J., Nechval N. Economic Security under Disturbances of Foreign Capital. *Currency Wars. Offense and Defense through Systemic Thinking*. 2018. PP. 197-215. URL: http://doi.org/10.1007/978-3-319-67765-1_9.
7. Gehrke T. *After COVID-19: Economic Security in EU-Asia Connectivity*. Asia Europe Journal. 2020. No 18. PP. 239-243. <https://doi.org/10.1007/s10308-020-00579-y>.
8. Kossele Y., Shan L. Economic Security and the Political Governance Crisis in Central African Republic. *African Development Review*. 2018. No 30(4). PP. 462-477. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12352>.
9. Odehnal J., Neubauer J. Economic, Security, and Political Determinants of Military Spending in NATO Countries. *Defence and Peace Economics*. 2020. No 31. PP. 517-531. URL: <http://doi.org/10.1080/10242694.2018.1544440>.
10. Pitakdumrongkit K. What causes changes in international governance details?: An economic security perspective. *Review of International Political Economy*. 2022. No 29 (2). PP. 399-424. URL: <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1819371>.
11. Frederick B., Charap S., Boston S., Flanagan S. J., Mazarr M. J., Jennifer D. P., Moroney J., Mueller K. P. Pathways to Russian Escalation Against NATO from the Ukraine War. RAND Corporation, 2022. 12 P. <https://doi.org/10.7249/PEA1971-1>.
12. Tejani Q. Where Is the Russia-Ukraine War Leading? 4 Scenarios for Markets. URL: <https://www.barrons.com/advisor/articles/russia-ukraine-war-markets-volatility-recession-51658774503?mod=Searchresults>.
13. Freund J., Jones J. Measuring and Managing Information Risk. A FAIR Approach. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2015, 408 P. <https://doi.org/10.1016/C2013-0-09966-5>.
14. Алексеев М. М. Методика кількісного оцінювання інформаційних ризиків із застосуванням онтології факторного аналізу. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. Київ, 2020. № 2 (69). С. 72-78. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-2-69/72-78>.
15. Горбунов Е. А. Самоорганизация систем и прогнозирование воєнно-политических, экономических и социальных аспектов. К.: Ника-Центр, 2005. 320 с.
16. Ericson Richard E, Zeager Lester A. Ukraine Crisis 2014: A Study of Russian-Western Strategic Interaction. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. 2015. Vol. 21. Issue 2. PP. 153-190. URL: <https://doi.org/10.1515/peps-2015-0006>.
17. Benjamin J., Adrian B. The Coming Storm: Insights from Ukraine about Escalation in Modern War. Center for Strategic and International Studies CSIS, 2022. 12 P. URL: <https://www.csis.org/analysis/coming-storm-insights-ukraine-about-escalation-modern-war>.
18. Sweijs T., Bertolini M. How Wars End. War Terminations: Insights for the Russia-Ukraine War. Hague: The Hague Centre for Strategic Studies, 2022. P. 19. URL: <https://hcss.nl/wp-content/uploads/2022/05/How-Wars-End-HCSS-2022.pdf>.
19. Калюжна Н.Г. Інтенсивність гібридних загроз національним економікам. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 5. С. 33-47. URL: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(118\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(118)02).

REFERENCES

1. Bondarenko, O. G., & Bondarenko, Ja. O. Bondarenko Ja. O. (2020). Dynamika mizhnarodnyh konfliktiv ta rol' strategichnyh komunikacij u i'h vreguljuvanni [Dynamics of international conflicts and the role of strategic communications in their settlement]. *Elektronne vydannja «Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvytok» – Electronic publication «Public administration: improvement and development»*, 10. <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.10.2> [in Ukrainian].

2. Shevchenko, M. M., Zozulja O. S., Hrapach, G. S., & Lepihov, A. V. (2022). Rosijs'ko-ukrai'ns'ka vijna: osoblyvosti realizacii' zagroz derzhavnomu suverenitetu Ukrainy ta perspektyvy vyhodu z vijny [The Russian-Ukrainian war: peculiarities of the implementation of threats to the state sovereignty of Ukraine and prospects for exiting the war]. *Zbirnyk naukovykh prac' Centru vojenno-strategichnyh doslidzhen' Nacional'nogo universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjahovskogo – Collection of scientific works of the Centre for Military and Strategic Studies of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy*. Kyiv, 2 (75), 6-15. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-2-75/6-15> [in Ukrainian].
3. Reznikova, O. O. (2022). Strategichnyj analiz bezpekovogo seredovyshha Ukrainy [Strategic analysis of the security environment of Ukraine]. Kyi'v: Nacional'nyj instytut strategichnyh doslidzhen'. <https://niss.gov.ua/news/statti/strategichnyy-analiz-bezpekovoho-seredovyshcha-ukrayiny> [in Ukrainian].
4. Svjeshnikov, S. V., Bocharnikov, V. P., & Dergil'ova, O. V. (2020). Interesy providnyh vojenno-politychnykh syl jak golovni determinanty rozvytku bezpekovogo seredovyshha v konteksti bezpeky Ukrainy. [The interests of the leading military and political forces as the main determinants of the development of the security environment in the context of the security of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prac' Centru vojenno-strategichnyh doslidzhen' Nacional'nogo universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjahovskogo – Collection of scientific works of the Centre for Military and Strategic Studies of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy*, Kyiv, 3 (70), 14-23. <http://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-2-69/72-78>. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-3-70/14-23> [in Ukrainian].
5. Bocharnikov, V. P., Svjeshnikov, S. V., Tymoshenko, R. I., & Pavlenko, V. I. (2017). Tehnologija analizu vojenno-politychnoi' obstanovky [Technology of analysis of the military and political situation]. Kyi'v: Nacional'nyj universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjahovskogo. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4029721> [in Ukrainian].
6. Forrest, J., Ying, Y., Gong, Z., Schimmel, K., Liu, S., Nicholls, J., & Nechval, N. (2018). Economic Security under Disturbances of Foreign Capital. *Currency Wars. Offense and Defense through Systemic Thinking*, (pp. 197-215). http://doi.org/10.1007/978-3-319-67765-1_9 [in English].
7. Gehrke, T. (2020). *After Covid-19: Economic Security in EU-Asia Connectivity*. *Asia Europe Journal*, 18, (pp. 239-243). <https://doi.org/10.1007/s10308-020-00579-y> [in English].
8. Kossele, Y., & Shan, L. (2018). Economic Security and the Political Governance Crisis in Central African Republic. *African Development Review*, 30(4), 462-477. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12352> [in English].
9. Odehnal, J., & Neubauer, J. (2020). Economic, Security, and Political Determinants of Military Spending in NATO Countries. *Defence and Peace Economics*, 31, 517-531. <http://doi.org/10.1080/10242694.2018.1544440> [in English].
10. Pitakdumrongkit, K. (2022). What causes changes in international governance details?: An economic security perspective. *Review of International Political Economy*, 29 (2), 399-424. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1819371> [in English].
11. Frederick, B., Charap, S., Boston, S., Flanagan, S. J., Mazarr, M. J., Jennifer, D. P., Moroney, J., & Mueller, K. P. (2022). Pathways to Russian Escalation Against NATO from the Ukraine War. RAND Corporation, <https://doi.org/10.7249/PEA1971-1> [in English].
12. Tejani, Q. *Where Is the Russia-Ukraine War Leading? 4 Scenarios for Markets*. <https://www.barrons.com/advisor/articles/russia-ukraine-war-markets-volatility-recession-51658774503?mod=Searchresults> [in English].
13. Freund, J., & Jones, J. (2015). *Measuring and Managing Information Risk. A FAIR Approach*. Oxford: Butterworth-Heinemann. <https://doi.org/10.1016/C2013-0-09966-5> [in English].

14. Aleksjejev, M. M. (2020). Metodyka kil'kисного ocinjuvannja informacijnyh ryzykiv iz zastosuvannjam ontologii' faktornogo analizu [Methodology of quantitative assessment of information risks using ontology of factor analysis]. *Zbirnyk naukovyh prac' Centru vojenno-strategichnyh doslidzen' Nacional'nogo universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjahovs'kogo – Collection of scientific works of the Centre for Military and Strategic Studies of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi*. Kyiv, 2 (69), 72-78. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-2-69/72-78> [in Ukrainian].
15. Gorbunov, E. A. (2005). Samoorganizacija sistem i prognozirovanie voenno-politicheskikh, jekonomicheskikh i social'nyh aspektov [Self-organization of systems and forecasting of military-political, economic and social aspects]. Kyiv: Nyka-Tsentr [in Ukrainian].
16. Ericson, Richard, E., & Zeager Lester, A. (2015). Ukraine Crisis 2014: A Study of Russian-Western Strategic Interaction. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, (Vol. 21, Issue 2), (pp. 153-190). <https://doi.org/10.1515/peps-2015-0006> [in English].
17. Benjamin, J., Adrian, B. (2022). The Coming Storm: Insights from Ukraine about Escalation in Modern War. *Center for Strategic and International Studies CSIS*. <https://www.csis.org/analysis/coming-storm-insights-ukraine-about-escalation-modern-war> [in English].
18. Sweijs, T., & Bertolini, M. (2022). How Wars End. War Terminations: Insights for the Russia-Ukraine War. Hague: *The Hague Centre for Strategic Studies*. <https://hcss.nl/wp-content/uploads/2022/05/How-Wars-End-HCSS-2022.pdf> [in English].
19. Kaljuzhna, N. G. (2021). Intensyvnist' gibrydnyh zagroz nacional'nym ekonomikam [The intensity of hybrid threats to national economies]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economy, finance, law*, 5, 33-47. [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(118\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(118)02) [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 10.01.2023.

Прийнято до друку 19.01.2023.

Опубліковано онлайн 23.02.2023.

Babchynska O. Oplata praci v industrial'nomu sektori Jevropy. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 31-41. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)03](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)03)

УДК 331.522.4:330.34]:061.1ЄС+(477)

БАБЧИНСЬКА Олена,

д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ

вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21050, Україна
ORCID: 0000-0001-6377-6242
o.babchynska@vtei.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(126)03

ВАНЧУНСКА Олена,

Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Administration Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

87, Soborna St., Vinnytsia, 21050, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6377-6242
o.babchynska@vtei.edu.ua

ОПЛАТА ПРАЦІ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЄВРОПИ

Вступ. У важких умовах війни й пов'язаних з нею руйнувань більшість підприємств зітхнули з проблемою врегулювання взаємовідносин у колективі та правильної організації оплати праці.

Проблема. Невизначеність щодо тривалості активних бойових дій лише ускладнює ситуацію в промисловому секторі, збільшуючи комплекс довоєнних проблем, обумовлених деструктивними економічними процесами. Тож пошук шляхів і напрямів забезпечення активного промислового розвитку країни у період повоєнного відновлення набуває особливого значення.

Метою дослідження є порівняння показників оплати праці та їхнього впливу на розвиток промислового сектору окремих європейських країн і України.

Методи. Застосовано методи статистичного й порівняльного аналізу; синтезу та логічного узагальнення.

Результати. Здійснено порівняльний аналіз ключових показників розвитку промислового сектору України та окремих країн Європейського Союзу. Визначено місце українського промислового сектору серед досліджуваного переліку країн – його ключові переваги та недоліки. Обґрунтовано необхідність нарощування кадрового потенціалу вітчизняного промислового сектору шляхом підвищення рівня оплати праці як ключову складову його повоєнної відбудови.

Висновки. Проведений аналіз дав змогу порівняти значення окремих показників оплати праці та використання кадрового потенціалу переробної промисловості в досліджуваних країнах Європейського економічного простору та виокремити групи належності українських показників. Визначено, що Україна є аутсайдером за показником оплати праці, тоді як саме країни з найвищим рівнем витрат на заробітну плату персоналу характеризуються найвищими обсягами промислового виробництва та експорту продукції

WAGES IN THE INDUSTRIAL SECTOR OF EUROPE

Introduction. In the difficult conditions of the war and related destruction, the most enterprises faced the problem of regulating relations in the team and the correct organization of remuneration.

Problem. Uncertainty regarding the duration of active hostilities only complicates the situation in the industrial sector, increasing the complex of pre-war problems caused by destructive economic processes. In this aspect, the search for ways and directions to ensure active industrial development of the country in the period of post-war recovery acquires particular importance.

The aim of the study is to compare the wage indicators and their influence on the development of the industrial sector of certain European countries and Ukraine.

Methods. Methods of statistical and comparative analysis; synthesis and logical generalization are applied.

Results. A comparative analysis of key indicators of the development of the industrial sector of Ukraine and individual countries of the European Union was carried out. The place of the Ukrainian industrial sector among the studied list of countries is determined – its key advantages and disadvantages. The need to increase the personnel potential of the domestic industrial sector by increasing the level of wages as a key component of its post-war reconstruction is substantiated.

Conclusions. The conducted analysis made it possible to compare the values of individual indicators of remuneration and the use of personnel potential of the processing industry in the studied countries of the European Economic Area and to determine the groups to which Ukrainian indicators belong. It was determined that Ukraine is an outsider in terms of wages, while the countries with the highest level of personnel wage costs are characterized by the highest volumes of industrial production and exports of processing industry products. Therefore, today it is worth revising

переробної промисловості. Тож сьогодні варто здійснювати перегляд застосовуваних підходів до оплати праці в контексті нарощування кадрового потенціалу промислових підприємств України у стратегічній перспективі.

Ключові слова: персонал, заробітна плата, переробна промисловість, країни ЄС, порівняльний аналіз, кадровий потенціал.

the applied approaches to payment of labour in the context of increasing the personnel potential of industrial enterprises of Ukraine in a strategic perspective.

Keywords: personnel, wages, processing industry, EU countries, comparative analysis, personnel potential.

JEL Classification: J30; F16.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Динамічний розвиток світового економічного простору обумовлює необхідність перебувати в режимі постійної готовності до адаптації до будь-яких змін усім без винятку суб'єктам господарювання. Утім найефективнішим варіантом для підприємств є активна позиція щодо власного кадрового потенціалу та процесів його формування, нарощування й ефективного використання. Оскільки високопрофесійний та мотивований персонал є ключовим фактором успішного функціонування будь-якого бізнесу, то оплату праці варто розглядати як один з провідних чинників активного відновлення кадрового потенціалу, а відтак і повоєнної розбудови промисловості в Україні.

Проблема. Повномасштабні бойові дії на території нашої держави, супроводжувані значними руйнуваннями, зокрема й промислової інфраструктури, нанесли надзвичайну шкоду вітчизняній економіці. Так, за попередніми оцінками, станом на 13.06.2022 р. загальні прямі збитки активів підприємств оцінюються у 8 млрд дол. США. Загалом за перші півроку війни на всій території країни пошкоджено або зруйновано щонайменше 388 підприємств [1]. При цьому найбільше постраждала промисловість регіонів, які в сукупності формували 30 % ВВП України.

Невизначеність у питаннях часових рамок тривалості активних бойових дій лише ускладнює ситуацію в промисловому секторі, нагромаджуючи комплекс ще довоєнних проблем, обумовлених деструктивними економічними процесами. Тож особливого значення набуває пошук шляхів і напрямів забезпечення активного промислового розвитку країни у період повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи сучасної теорії заробітної плати закладені теоретиками й практиками впродовж ХХ ст. Сучасна наукова думка здебільшого орієнтована на розвиток саме мотиваційної компоненти в питаннях оплати праці, тобто на дотримання мотиваційної функції заробітної плати, покликаної стимулювати підвищення продуктивності праці персоналу. Варто зазначити внесок Т. Ізовіт та І. Науменко [2] у дослідження проблематики надто низького рівня оплати праці в промисловості, зокрема в секторі легкої промисловості України. Учені А. Ільєнко, О. Чуба [3]

розглянули новітні тенденції у диференціації заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні; В. Бобиля та С. Дехтяра [4] визначили основні та пріоритетні шляхи удосконалення реформ промислового сектору України на основі європейського досвіду; В. Антонюк [5] обґрунтував перелік кількісних та якісних параметрів оцінки трудового потенціалу регіонів і рівня його інноваційності тощо. Водночас відсутні праці, присвячені вивченню взаємозв'язків і взаємозалежностей показників оплати праці та розвитку промислового сектору, що є особливо актуальним у контексті необхідності виявлення шляхів повоєнної активної відбудови вітчизняної промисловості та нарощування її кадрового потенціалу.

Метою дослідження є порівняльний аналіз показників оплати праці в розвитку промислового сектору окремих європейських країн і України та визначення найефективніших напрямів повоєнного відновлення кадрового потенціалу вітчизняної промисловості.

Методи. У ході досягнення поставленої мети застосовано методи статистичного аналізу, зокрема побудови статистичної низки розподілу, групування, розрахунку середніх величин; теоретичні методи – порівняльного аналізу, синтезу та логічного узагальнення. Інформаційну базу дослідження становили статистичні матеріали України та Європейського Союзу, а також наукові праці з зазначеної проблематики.

Результати дослідження. Порівняння рівня промислового розвитку європейських країн та України дає змогу зазначити, що, хоча для вітчизняної економіки промисловий сектор є одним з ключових у формуванні ВВП, однак у кількох досліджуваних країнах Європейського економічного простору (ЄЕП), до якого входять не лише країни – члени ЄС, а зокрема й Норвегія, показники частки переробної промисловості у ВВП нижче (рис. 1).

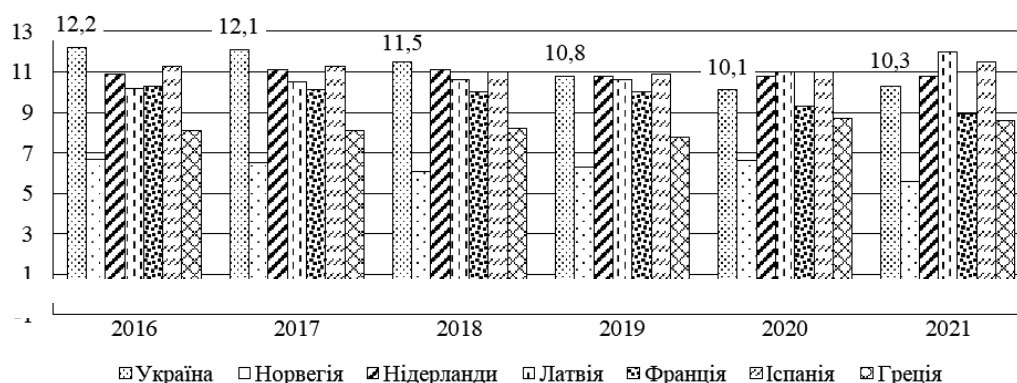

Рис. 1. Частка переробної промисловості України та окремих країн ЄЕП у ВВП в 2016–2021 рр., %

Джерело: складено автором за [6; 7].

Окрім того, впродовж досліджуваного періоду (рис. 1) Україна втратила навіть ті показники, які мала. У 2016 р. частка переробної промисловості у ВВП України значно вища за аналогічні показники

Норвегії, Нідерландів, Латвії, Франції, Іспанії та Греції, проте за підсумками 2021 р. Україна з показником 10.3 % ВВП посідає четверте з кінця місце серед досліджуваних, тобто серед 22 обраних країн. При цьому, якщо у Норвегії та Греції значно нижчими є обсяги промислового виробництва, то Франція за цим показником випереджає нашу державу (рис. 2).

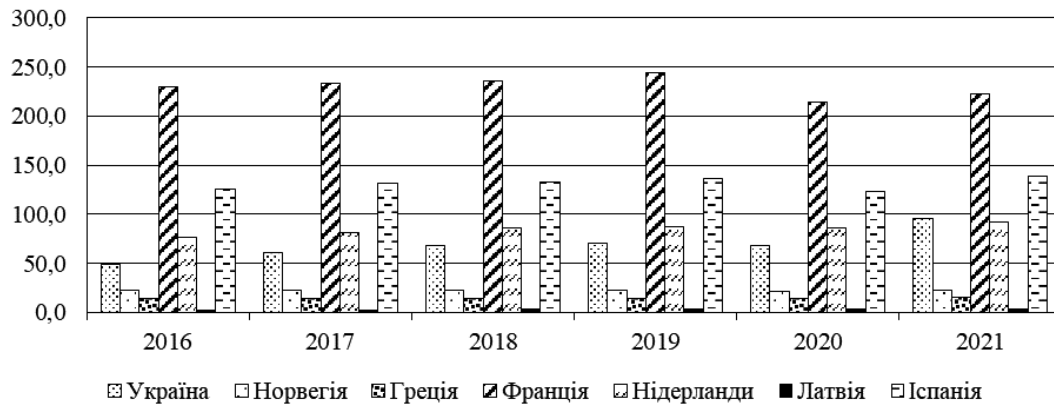

Рис. 2. Динаміка обсягів виробництва продукції переробної промисловості в Україні та окремих країнах ЄС у 2016–2021 рр., млрд євро

Джерело: складено автором за [6; 7].

У рис. 2 для порівняння використано країни, частка переробної промисловості у ВВП яких у досліджуваному періоді нижча за український показник. Нідерланди лише у 2020–2021 рр. мали вищу частку переробної промисловості у ВВП країни порівняно з Україною, проте за підсумками 2021 р. вітчизняне промислове виробництво характеризувалося вищими вартісними показниками.

Для детальнішого розуміння позиції України за показниками довоєнного рівня оплати праці та продуктивності роботи персоналу переробної промисловості серед європейських країн застосовано статистичний метод побудови інтервальної низки розподілу для досліджуваних показників та усереднено результати за шестирічний період аналізу (табл. 1).

Для дослідження у табл. 1 використано статистичні дані щодо діяльності переробної промисловості Бельгії, Болгарії, Чехії, Данії, Німеччини, Естонії, Греції, Іспанії, Франції, Латвії, Литви, Угорщини, Нідерландів, Австрії, Польщі, Португалії, Румунії, Словенії, Словаччини, Фінляндії, Швеції, Норвегії та України. 23 країни за кожним показником розподілено на п'ять груп (інтервалів): з мінімальними, низькими, середніми, високими та максимальними значеннями досліджуваного показника. Проте не встановлювалися еталонні мінімально та максимально можливі значення кожного з аналізованих показників, а як такі застосовувалися реальні наявні впродовж аналізованого періоду найбільше та найменше значення серед переліку обраних країн.

Таблиця 1

Розподіл країн ЄСП за ключовими індикаторами оплати праці в промисловому секторі на основі даних 2016–2021 рр.

Показник	Інтервал	Середня кількість країн	Показник	Інтервал	Середня кількість країн	Показник	Інтервал	Середня кількість країн
Чисельність зайнятих у промисловості, осіб	107567 – 1733294	19↑	Обсяг промислового виробництва, % ВВП	5.6 – 9.28	2	Рівень витрат на заробітну плату у промисловості, %	3.2 – 11.1	11↓
	1733294–3359021	3		9.28 – 12.96	8↑		11.1 – 18.9	3
	3359021–4984747	0		12.96 – 16.64	5		18.92 – 26.8	1
	4984747–6610474	0		16.64 – 20.32	6		26.8 – 34.6	6
	6610474 – 8236201	1		20.32 – 24	2		34.6 – 42.5	2
Приріст заробітної плати в промисловості до попереднього року, %	–5.9 – 3.12	11	Середня продуктивність праці одного працівника, тис. євро	1.3 – 3.65	10	Середній приріст показника продуктивності праці, %	24.98 – –11.93	1
	3.12 – 12.14	10		3.65 – 6.01	3↔		–11.93 – 1.13	11
	12.14 – 21.16	1↑		6.01 – 8.38	3		1.13 – 14.19	11↑
	21.16 – 30.18	0		8.38 – 10.75	5		14.19 – 27.25	0
	30.18 – 39.2	0		10.75 – 13.12	2		27.25 – 40.31	0

■ – інтервал, до якого належить український показник;
↔↑↓ – напрям зміни українського показника

Джерело: складено автором за [6–8].

За результатами проведеного аналізу найнижчий рівень диференціації серед досліджуваних країн ЄСП у цьому періоді спостерігався за показником чисельності осіб, зайнятих у переробній промисловості – у 19 з досліджуваних країн (включно з Україною) у середньому не більше ніж 2 млн осіб зайняті в цьому виді діяльності. Значно випереджає на цьому тлі Німеччина, в якій щороку понад 7 млн осіб зайняті у переробній промисловості.

Найдиференційованішими серед досліджуваних країн є показники обсягу промислового виробництва (і це зрозуміло) та показники рівня витрат на заробітну плату у промисловості. Так, у 11 країнах ЄСП (включно з Україною) частка витрат на оплату праці не перевищує 11 % у загальному обсязі витрат промислових підприємств. У цей перелік входять: Болгарія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Угорщина, Польща, Португалія, Румунія та Словаччина. Проте в Австрії, Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Швеції та Франції рівень витрат на заробітну плату перебуває в межах 26–35 %, а в Данії та Норвегії взагалі доходить до 42 %.

Фактично за двома досліджуваними параметрами український промисловий сектор перебував у групі середнього рівня серед досліджуваних країн. За середнього приросту показника продуктивності вітчизняний промисловий сектор знаходився на одному рівні з 11 країнами Європейського Союзу, а за середнього приросту показника заробітної плати в промисловості Україна – єдина країна у групі середніх значень. Та й взагалі єдина країна з показниками приросту на рівні середнього значення у групі. Якщо детальніше розглядати показник приросту

заробітної плати без усереднення значення за період, то в українському промисловому секторі спостерігалися одні з найвищих показників зростання оплати праці серед досліджуваних країн (рис. 3).

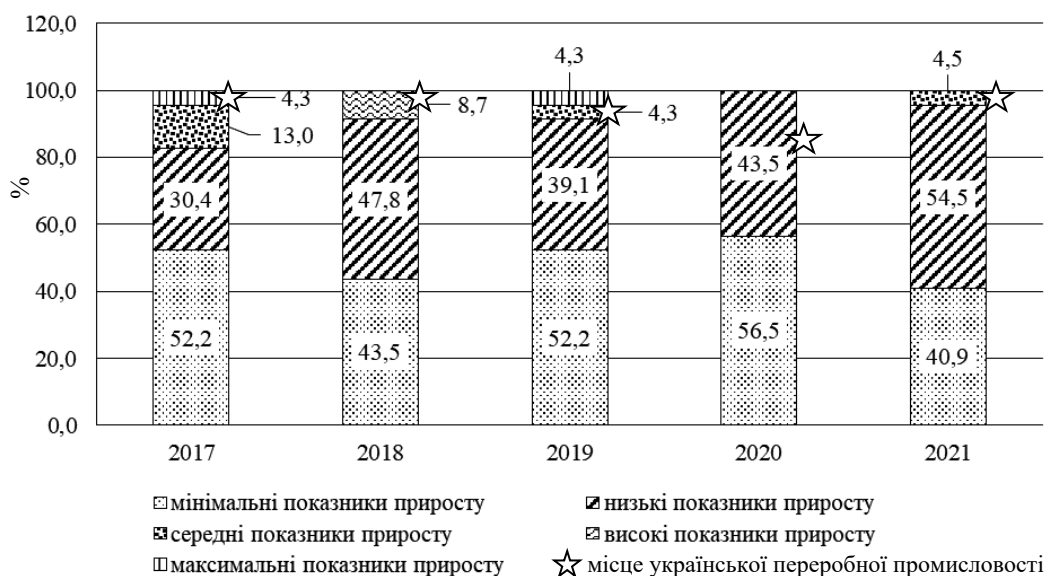

Рис. 3. Розподіл окремих країн ЄП за показниками середньорічного приросту заробітної плати у 2017–2021 рр.

Джерело: складено автором за [6; 8].

Вищий рівень середньорічного приросту заробітної плати (39,2 %) за період зафіксовано у 2019 р. у Литві. Натомість в українському промисловому секторі лише у 2020 р. спостерігалось зниження середнього приросту заробітної плати – за рік він становив 4,4 %.

З огляду на отримані результати Україна є одним з лідерів за показниками зростання заробітної плати в промисловому секторі, однак рівень оплати праці в нашій державі є надзвичайно низьким. Зокрема серед країн ЄС найнижчий рівень оплати праці в промисловому секторі спостерігається в Болгарії, а в Україні середньомісячні показники заробітної плати становлять не більше ніж 16 % від нього (рис. 4). Тож працівники промислового сектору Болгарії отримують щомісяця в середньому близько 3 тис. євро, а персонал аналогічних виробництв в Україні – лише близько 400 євро.

Найнижчі показники заробітної плати у промисловому секторі спостерігаються саме у країнах колишнього соціалістичного табору, до яких належить і наша держава, порівнюючи навіть з показниками аутсайдерів Європейського Союзу, вартість робочої сили в Україні надзвичайно низька. На наш погляд в цьому й є основна проблема вітчизняного промислового сектору.

Звісно, що низька вартість робочої сили – один з вагомих факторів стимулювання притоку зовнішніх інвестицій у вітчизняну промисловість та, з іншого боку, ключова складова цінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Однак сучасні дослідження [9] фіксують світову тенденцію до поступового нарощування частки

робочої сили з середнім рівнем доходів як гаранта росту внутрішнього платоспроможного попиту на національних ринках і відтак зниження залежності промислового сектору від експортної торгівлі.

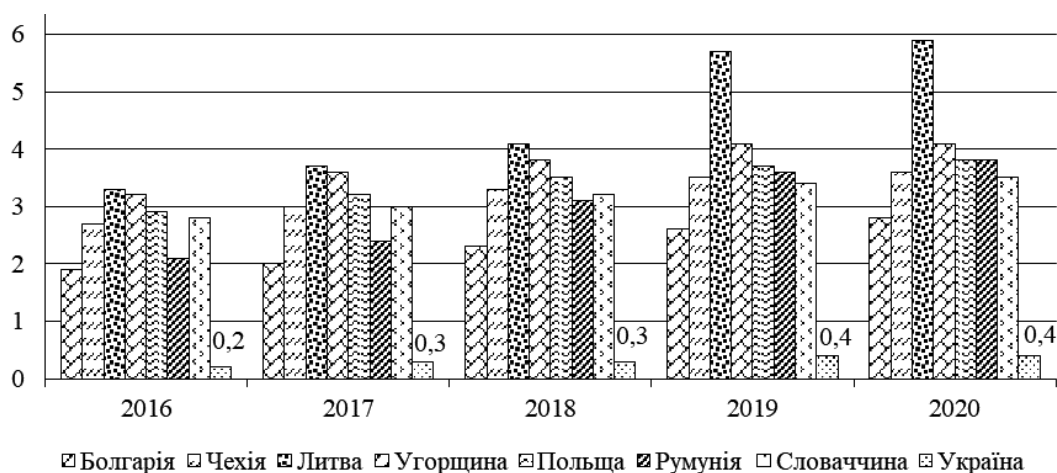

Рис. 4. Середньомісячна заробітна плата у промисловому секторі країн ЄС з найнижчими показниками та України у 2016–2020 рр.,* тис. євро

* на момент написання статті відсутня статистична інформація за 2021 р.

Джерело: складено автором за [6; 8].

Тож ключовим стимулом притоку зовнішніх інвестицій у промисловий сектор є зовсім не низький рівень витрат на персонал. На підтвердження цієї думки порівнюємо показники чистих зовнішніх інвестицій (*foreign direct inflows*) країн Європи з найнижчими показниками оплати праці в промисловості та України (рис. 5).

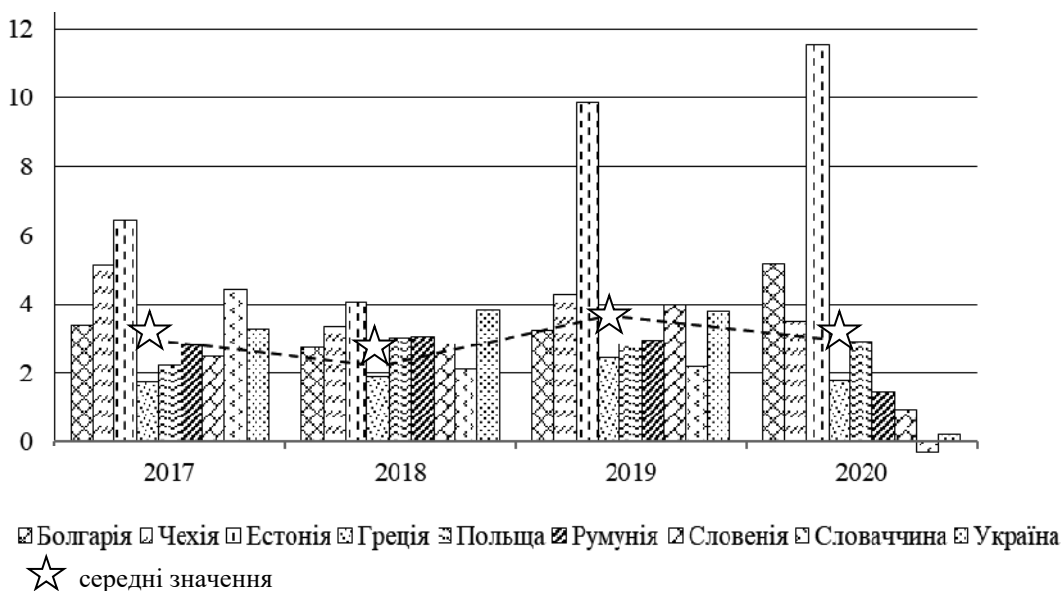

Рис. 5. Чисті прямі іноземні інвестиції в економіку окремих країн ЄС та України у 2017–2020 рр.,* % ВВП

* на момент написання статті відсутня статистична інформація за 2021 р.

Джерело: складено автором за [10].

Як бачимо з *рис. 5*, найвищий рівень зовнішніх фінансових інвестицій упродовж досліджуваного періоду спостерігався в Естонії – навіть у пік пандемії й карантинних обмежень їх обсяг становив близько 12 % ВВП країни. При цьому середній показник заробітної плати в промисловому секторі Естонії не є найнижчим за мірками Європейського Союзу і становить 5–6 тис. євро на місяць.

Серед країн з мінімальними значеннями показника заробітної плати у промисловості, до яких належать Болгарія та Словаччина, спостерігається зовсім різна динаміка частки ПІІ у ВВП. Якщо в Болгарії показники близькі до середніх, а у 2020 р. навіть значно вище за середні значення по групі, то в Словаччині з 2018 р. спостерігається скорочення обсягів чистих зовнішніх інвестицій та навіть досягнення їх від’ємного значення у 2020 р.

Отже, аргумент щодо необхідності утримання нижчих рівнів оплати праці з метою залучення інвестицій є помилковим, і це стосується як промислового сектору загалом, так і кожного конкретного суб’єкта господарювання переробної промисловості, що бажає залучити зовнішні інвестиції для розвитку.

Другий аргумент для підтримання порівняно нижчих рівнів оплати праці в секторі – забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної промислової продукції на зовнішньому ринку. Для спростування цього твердження розглянемо показники експорту країн Європи, що характеризуються максимальним рівнем оплати праці в промисловому секторі (*рис. 6*) та порівняємо їх з українськими показниками.

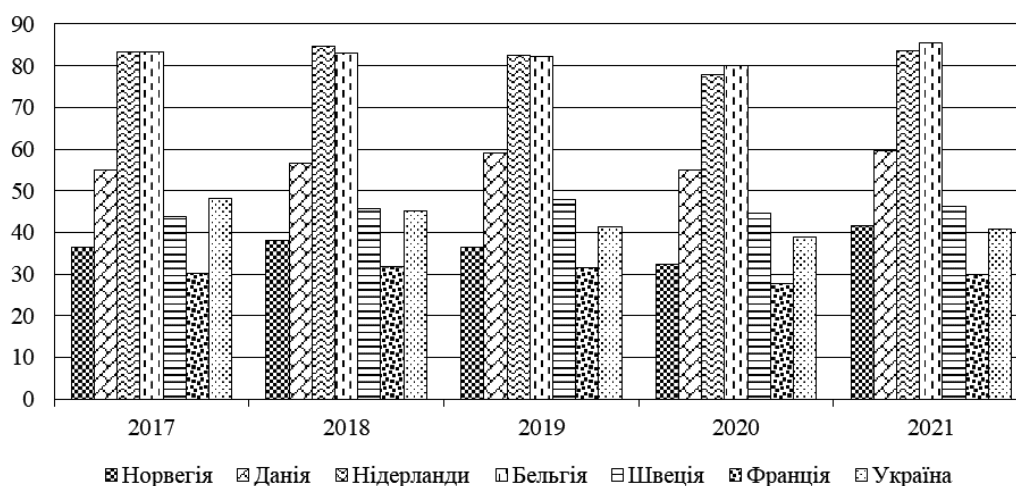

Рис. 6. Обсяг експорту окремих країн ЄС та України у 2017–2021 рр., % ВВП

Джерело: складено автором за [10].

Передусім потрібно відзначити, що порівняння даних у такому форматі (*рис. 6*) не є достатньо інформативним в контексті цього аналізу, адже не враховує обсягу ВВП кожної з країн. Так, у Франції річні

показники експорту становлять близько 30 % ВВП країни, що нижче за значення вітчизняних аналогів. Однак, якщо ВВП Франції у 2021 р. становив 2 937 млрд дол. США на противагу 200 млрд дол. США України, то в абсолютному вимірі суб'єкти господарювання Франції щороку експортують продукцію вартістю як три річних бюджети України. При цьому середньомісячна заробітна плата у промисловому секторі Франції становить 16–17 тис. євро, а витрати на заробітну плату персоналу загалом не перевищують 27 % у загальному обсязі витрат діяльності.

Найбільш значні обсяги експорту продукції, як бачимо з *рис. 6*, у Бельгії та Нідерландах, з яких щороку експортують продукції на 80 % і більше від ВВП. До того ж у Нідерландах, наприклад, середньомісячна заробітна плата у промисловості становить 22–23 тис. євро, а частка витрат лише на заробітну плату в структурі виробничих витрат – близько 30 %.

Тож в Україні середня частка витрат на заробітну плату у промисловому секторі в досліджуваному періоді не перевищувала 11 %, а середня заробітна плата становила 400 євро, тож зовсім не витрати на персонал є проблемою низького рівня конкурентоспроможності української продукції на зовнішніх ринках, а радше навпаки, недооцінка робочої сили та можливостей нарощування кадрового потенціалу є основоположною проблемою вітчизняних промислових підприємств.

Висновки. Промисловий сектор України сьогодні працює в умовах значного дефіциту енергетичної потужності, постійних загроз повітряних атак та скорочення платоспроможного попиту. Проте навіть за таких умов варто будувати плани й робити певні прогнози відновлення повноцінної діяльності та її розвитку на повоєнний період. І в цьому контексті особливо важливим є врахування ролі кадрового потенціалу у забезпеченні високоефективної виробничої діяльності. Лише високопрофесійний та високомотивований персонал здатний приймати ефективні рішення та досягати максимально можливих позитивних результатів у надскладних умовах діяльності.

Застосований аналітичний підхід дав змогу порівняти значення окремих показників оплати праці та використання кадрового потенціалу переробної промисловості в досліджуваних країнах Європейського економічного простору та визначити групу, до якої за тим чи іншим індикатором належав промисловий сектор України до повномасштабної війни. За результатами проведеного дослідження визначено, що Україна є абсолютним аутсайдером серед досліджуваної сукупності країн за показником оплати праці в секторі переробної промисловості, тоді як країни з найвищим рівнем витрат на заробітну плату персоналу характеризуються найвищими обсягами промислового виробництва та експорту продукції переробної промисловості. Тож варто вже сьогодні здійснювати перегляд застосовуваних підходів до оплати праці в контексті нарощування кадрового потенціалу промислових підприємств України у стратегічній перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури, непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України, та попередня оцінка потреб України у фінансуванні відновлення. Київська Школа Економіки спільно з Міністерством розвитку громад і територій. Київ, 2022. 74 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf.
2. Ізвіт Т., Науменко І. Сучасні тенденції формування заробітної плати у легкій промисловості. *Легка промисловість*. 2016. № 4. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5983/1/LP_4_2016_P_002-005.pdf.
3. Ільєнко А., Чуб О. Новітні тенденції у диференціації заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 6. С. 78–86.
4. Бобиль В. В., Дехтяр С. С. Економічний розвиток промислових підприємств в умовах фінансової нестабільності: європейський досвід та українські реалії. *Ефективна економіка*. 2021. Випуск 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/5.pdf.
5. Антонюк В. П. Аналіз трудового потенціалу Придніпровського і Донецького економічних районів у контексті формування регіональних інноваційних екосистем. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 1 (59). С. 4-14.
6. Державна служба статистики України: статистична інформація. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Gross value added and income by A*10 industry breakdowns. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_A10__custom_4168296/default/table?lang=en.
8. Annual enterprise statistics for special aggregates of activities. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LC_LCI_LEV__custom_4167904/default/table?lang=en.
9. Financing the 2030 Agenda: An Introductory Guidebook for UNDP Country Offices. 2018. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Financing_the_2030_Agenda_CO_Guidebook.pdf.
10. World development indicators. World bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>.

REFERENCES

1. *Zvit pro prjami zbytky infrastruktury, neprjami vtraty ekonomiky vid rujnuvan' vnaslidok vijs'kovoї agresii' rosii' proty Ukrai'ny, ta poperednja ocinka potreb Ukrai'ny u finansuvanni vidnovlennja*. Kyi'vs'ka Shkola Ekonomiky spil'no z Ministerstvom rozvytku gromad i terytorij [A report on direct infrastructure damage, indirect economic losses from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine, and a preliminary assessment of Ukraine's needs for financing recovery. Kyiv School of Economics together with the Ministry of Community and Territorial Development] Kyi'v, (2022). https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf [in Ukrainian].
2. Izovit, T., & Naumenko, I. (2016). Suchasni tendencii' formuvannja zarobitnoi' platy u legkij promyslovosti [Modern trends in wage formation in light industry]. *Legka promyslovist' – Light industry*, 4. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5983/1/LP_4_2016_P_002-005.pdf [in Ukrainian].
3. Il'jenko, A., & Chub, O. (2020). Novitni tendencii' u dyferenciacii' zarobitnoi' platy za vydamy ekonomichnoi' dijal'nosti v Ukrai'ni [The latest trends in the differentiation of wages by types of economic activity in Ukraine]. *Visnyk Hmel'nyc'kogo*

- nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences, 6, 78-86 [in Ukrainian].*
4. Bobyl', V. V., & Dehtjar, S. S. (2021). Ekonomichnyj rozvytok promyslovyh pidpryjemstv v umovah finansovoi' nestabil'nosti: jevropejs'kyj dosvid ta ukrai'ns'ki realii' [Economic development of industrial enterprises in conditions of financial instability: European experience and Ukrainian realities]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (Issue 5). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/5.pdf [in Ukrainian].
 5. Antonjuk, V. P. (2020). Analiz trudovogo potencialu Prydniprovs'kogo i Donec'kogo ekonomichnyh rajoniv u konteksti formuvannja regional'nyh innovacijnyh ekosystem [Analysis of the labour potential of the Dnipro and Donetsk economic regions in the context of the formation of regional innovation ecosystems]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass, 1 (59), 4-14 [in Ukrainian].*
 6. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny: statystychna informacija [State Statistics Service of Ukraine: statistical information]*. <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 7. Gross value added and income by A*10 industry breakdowns. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_A10__custom_4168296/default/table?lang=en [in English].
 8. Annual enterprise statistics for special aggregates of activities. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LC_LCI_LEV__custom_4167904/default/table?lang=en [in English].
 9. Financing the 2030 Agenda: An Introductory Guidebook for UNDP Country Offices. 2018. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Financing_the_2030_Agenda_CO_Guidebook.pdf [in English].
 10. World development indicators. World bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> [in English].

Надійшла до редакції 20.12.2022.

Прийнято до друку 28.12.2022.

Опубліковано онлайн 23.02.2023.

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

Melnyk T., Zavorodnya E. Konkurentni perevagy IT sektoru Ukrainy. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 42-59. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)04](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)04)

УДК 339.137:004.738.5(477+4-11)

МЕЛЬНИК Тетяна,

д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту
Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-3839-6018
t.melnyk@knu.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(126)04

MELNYK Tetyana,

Doctor of Sciences (Economics), Professor
Head of the Department of International Management
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., 02156, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3839-6018
t.melnyk@knu.edu.ua

ЗАВГОРОДНЯ Єлизавета,

аспірант кафедри міжнародного менеджменту
Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0003-0549-7020
y.zavorodnya@knu.edu.ua

ZAVHORODNYA Elizaveta,

postgraduate of International Management Department
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., 02156, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0549-7020
y.zavorodnya@knu.edu.ua

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ IT-СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Вступ. Впровадження здобутків сфери інформаційних технологій у бізнес-моделі компаній зі США, Великобританії та країн Західної Європи якісно та кількісно покращує показники підприємницької діяльності, однак забезпеченість IT-кадрами цих країн значно менша за зростаючий попит галузей економік на таких фахівців, що змушує компанії шукати кваліфіковані IT-кадри за кордоном.

Проблема. З огляду на експортну орієнтацію вітчизняного IT-сектору та зростаючий попит компаній зі США, Великобританії та країн Західної Європи на IT-фахівців з країн Східної Європи необхідно провести змістовний компаративний аналіз IT-сектору України та ключових IT-експортерів у регіоні з визначенням факторів впливу на конкурентоспроможність

COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE IT SECTOR OF UKRAINE

Introduction. The application of achievements in the field of information technologies in the business model of companies from the United States, Great Britain, and Western European countries qualitatively and quantitatively improves the indicators of entrepreneurial activity. However, the provision of IT personnel in these countries is significantly less than the rising demand of the economic sectors for such specialists, forcing businesses to search for qualified IT personnel abroad.

Problem. In view of the export orientation of domestic IT sector and increasing demand for IT specialists from Eastern European countries by businesses in the United States, the United Kingdom, and Western European countries, it is essential to conduct a thorough comparative analysis of the Ukrainian IT sector and the major IT exporters in

© Мельник Т., Завгородня Є., 2023

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним.

з метою покращення конкурентних позицій ІТ-сектору України.

Метою статті є ідентифікація чинників впливу на формування конкурентних переваг ІТ-сектору України серед інших країн регіону, місце та перспективи функціонування вітчизняного ІТ-сектору.

Методами дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи.

Результати. Розглянуто динаміку позицій ІТ-сектору України в експорті країн регіону Східної Європи протягом 2014–2021 рр., ідентифіковано та досліджено фактори впливу на конкурентоспроможність ІТ-сектору України серед країн Східної Європи, зазначено головні проблеми, які гальмують розвиток ІТ-сектору України.

Висновки. Головними конкурентними перевагами ІТ-сектору України є значний кадровий потенціал і швидкість його поповнення, вартість доступу до Інтернету та послуг ІТ-фахівців, а також їхній професійний досвід та мотивація. Головними факторами гальмування розвитку ІТ-сектору України є макроекономічна та політична невизначеність, що значно впливає на інвестиційну привабливість та міграцію висококваліфікованих фахівців.

Ключові слова: ІТ-сектор, ІТ-експорт, конкурентоспроможність, конкурентні переваги.

JEL Classification: F10.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Сучасні інновації в інформаційних технологіях кардинально змінюють усі процеси суспільного життя, створюючи нові можливості для бізнесу та трансформуючи сектори національних економік, надаючи змогу компаніям автоматизувати виробничі процеси, підвищувати продуктивність, виходити на нові ринки, а також швидко реагувати та задовольняти потреби споживачів. З огляду на це, цілком закономірно, що глобальний попит на кваліфікованих ІТ-фахівців зростає прямо пропорційно до попиту на інтегрування ІТ-здобутків у бізнес-моделі компаній. Проте алокація ІТ-ресурсів, що потрібно компаніям США, Великої Британії, країнам Західної Європи, є досить нерівномірною, і пошук потрібних ІТ-фахівців займає багато часу, крім того, наймання та утримання таких фахівців є достатньо складним і недешевим. Зокрема останні декілька років у США в середньому залишалось 800–900 тис. незаповнених ІТ-вакансій за різними категоріями. Велику Британію, на думку фахівців аналітичних

the region with the determination of factors influencing competitiveness in order to strengthen the competitive position of the IT sector of Ukraine.

The aim of the article is to identify the factors influencing the formation of competitive advantages of Ukraine's IT sector among other countries of the region, the place and prospects of the functioning of the domestic IT sector.

Methods are general scientific and special methods.

Results. The dynamics of the positions of Ukraine's IT sector in the export of Eastern European countries during 2014-2021 were considered, the factors influencing the competitiveness of the IT sector of Ukraine among the countries of Eastern Europe were identified and investigated, the main problems that inhibit the development of Ukraine's IT sector were identified.

Conclusions. The key competitive advantages of Ukraine's IT sector are the significant human potential and the speed of its replenishment, the cost of access to the Internet, and the services of IT specialists as well as their professional experience and motivation. The main factors inhibiting the development of the IT sector of Ukraine are macroeconomic and political uncertainty, which has a considerable impact on investment attractiveness and the migration of highly qualified specialists.

Keywords: IT sector, IT export, competitiveness, competitive advantages.

компаній *WorldSkills UK, Learning & Work Institute* та *Accenture*, очікує катастрофічний кадровий дефіцит в ІТ-сегменті. Відповідно до звіту компанії *Microsoft* [1], 80 % опитаних керівників компаній у Великій Британії вважають, що інвестиції в ІТ-освіту будуть вирішальними для економічного відновлення країни після кризи, спричиненої пандемією *COVID-19*, тоді як 78 % опитаних керівників переконані, що велика кількість ІТ-талентів є важливою для посилення конкурентоспроможності Великої Британії на світовій арені. Зазначимо, що і Україна обрала для свого подальшого розвитку цифровізацію та інтеграцію ІТ-здобутків у різні сфери суспільного життя, зокрема для підвищення ефективності та безпеки в освіті, охороні здоров'я, державному управлінні, фінансовому секторі, сільському господарстві, промисловості, роздрібній торгівлі, оборонному секторі тощо.

Проблема. Через позитивні тенденції у розвитку та розгортанні інформаційних технологій в Україні впродовж останніх років вітчизняний ІТ-сектор наразі залишається здебільшого експортоорієнтованою галуззю національної економіки з домінуючою у валовому доході часткою співпраці з іноземними замовниками розвинених країн, як-от: США, Велика Британія, Мальта, Ізраїль та Кіпр. До того ж повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24.02.2022 р. (що супроводжувалося збільшенням кібератак з боку російських хакерських угруповань, руйнацією бізнес-локацій, вимушеною релокацією ІТ-фахівців та ІТ-компаній як всередині України, так і за кордон, масованими обстрілами об'єктів критичної та енергетичної інфраструктури тощо) значно вплинуло на зменшення ІТ-споживання вітчизняними замовниками, зокрема через брак коштів на фінансування ІТ-проектів.

Основною мотивацією іноземних ІТ-замовників до співпраці з країнами Східної Європи є дефіцит кваліфікованих ІТ-фахівців, який компанії зі США, Великої Британії тощо компенсують через аутсорсинг задля заощадження коштів та отримання доступу до більшої кількості кадрів, оскільки Україна, Польща та Румунія значно зміцнили свої позиції як країни з потужними ІТ-ресурсами протягом останніх років. З огляду на це існує необхідність у змістовному компаративному аналізі ІТ-секторів країн Східної Європи з подальшою ідентифікацією чинників впливу на формування конкурентних переваг та конкурентоспроможності задля покращення конкурентних позицій вітчизняного ІТ-сектору в цьому регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентоспроможності ІТ-сектору України і факторів впливу на неї розглядали у своїх працях учені Л. Довгань, А. Козинець, С. Кириченко, С. Тульчинська, В. Худолей, А. Чернявська, І. Колобердянко, В. Чижов, Д. Терехов, А. Вікулова [2–7] та інші. Ці науковці ідентифікували та охарактеризували стан і проблематику вітчизняного ІТ-сектору, виокремили

його сильні та слабкі сторони, особливості управління конкурентоспроможністю в кризових умовах, зазначили перспективи розвитку ІТ в Україні. Огляд закордонної наукової літератури щодо тенденцій та проблематики розвитку ІТ-сектору у Східній Європі проводився для ключових ІТ-експортерів у регіоні: Польщі [8–11], Чехії [12–15], Словаччини [16–17], Румунії [18] та Угорщини [19].

Проте зазначені дослідження зосереджені на питаннях, пов'язаних з окремими країнами Східної Європи, без використання елементів компаративного аналізу конкурентоспроможності ІТ-сектору за уніфікованою системою показників.

Метою статті є ідентифікація чинників впливу на формування конкурентних переваг ІТ-сектору України, місце та перспективи його функціонування.

Методами дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема спостереження, опис, порівняння, аналіз та синтез – для дослідження факторів формування та впливу на конкурентоспроможність ІТ-сектору країн Східної Європи; математичні та статистичні методи – для визначення часток окремих країн Східної Європи у загальному ІТ-експорті регіону та для дослідження динаміки ІТ-експорту у Східній Європі; табличні та графічні – для наочної демонстрації результатів дослідження.

Результати дослідження. Як осередок підприємництва Україна має 87 науково-дослідних центрів, що належать або працюють з міжнародними компаніями, зокрема *Samsung, Dell, Oracle, Bosch, Comodo, Rakuten* і *Huawei*; 22 ІТ-кластери, 7 асоціацій і 10 акселераторів [20]. Україна є батьківщиною відомих на весь світ компаній-єдинорогів, як-от: *Grammarly, GITLab, BitFury* та *People.ai*. Протягом останніх років український ІТ-сектор потужно розвивався та збільшувався. Так, станом на грудень 2021 р. до ІТ-сектору України залучено понад 290 тис. ІТ-фахівців (зростання на 24.3 % проти 2020 р.), зокрема до комп'ютерного програмування – 68.5 % усіх ІТ-фахівців, консультування з питань інформатизації – 13.8 %, та до обробки даних і розміщення інформації на вебвузлах – 12.1 % [21].

Варто зазначити, що експорт українського ІТ-сектору є одним з небагатьох серед країн Східної Європи, який продовжував невпинно збільшуватися – в середньому на 17.4 % щороку (*рис. 1*). Пік зростання експорту ІТ-сектору України приходить на 2021 р. (36 % проти 2020 р.) і супроводжується рекордним в історії вітчизняного ІТ-сектору обсягом експорту – 7.6 млрд дол. США, збільшуючи свою частку з 2.6 % (2014 р.) до 5.3 % (2021 р.) у загальному обсязі експорту регіону. За підсумками 2021 р. домінуючою позицією в експорті ІТ-сектору України залишаються ІТ-послуги з часткою в 94 % у загальному ІТ-експорті країни.

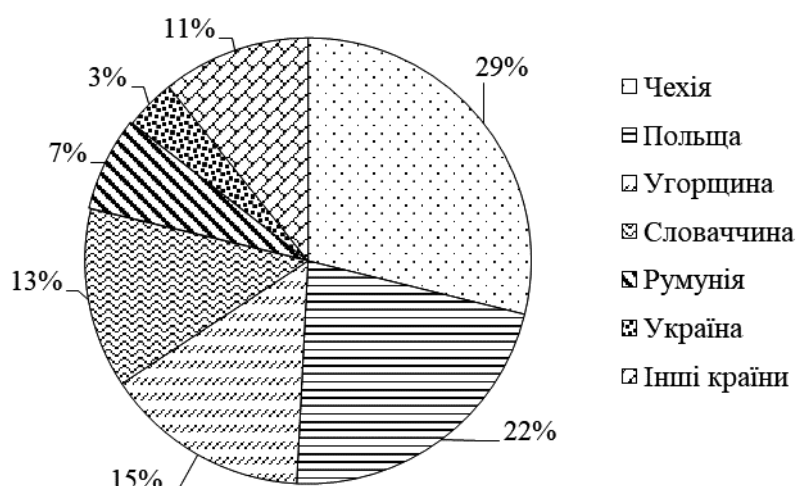

Рис. 1. Частки країн Східної Європи у експорті ІТ-продуктів та ІТ-послуг, 2014–2021 рр.

Джерело: складено авторами за [22].

Україна є одним із найбільших експортерів ІТ-послуг у Східній Європі: понад 7 млрд дол. США за підсумками 2021 р. (рис. 2) [22], головними партнерами були США, Велика Британія та Швейцарія [23]. Зокрема за останні вісім років Україна збільшила свою частку в загальному експорті ІТ-послуг регіону з 9 до 14 % [22].

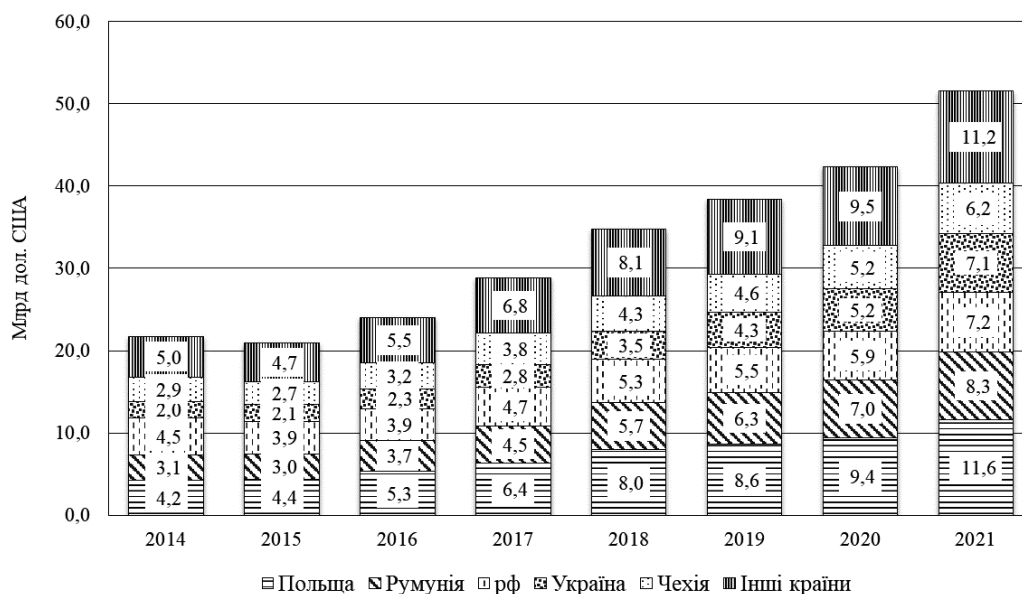

Рис. 2. Експорт ІТ-послуг країн Східної Європи, 2014–2021 рр.

Джерело: складено авторами за [22].

Загалом вітчизняний ІТ-сектор зробив величезний крок вперед і став неодмінною частиною економіки України, формуючи понад 4 % ВВП.

Україна є одним з найбільших експортерів ІТ-послуг у Європі, має відмінний досвід, високу мотивацію та широкі можливості для подальшого розвитку. Попри російську збройну агресію, українські ІТ-компанії продовжують надавати якісні послуги, підтримувати економіку та високі темпи розвитку і постійне зростання ІТ-сектору України.

Чинники впливу й формування конкурентоспроможності ІТ-сектору можна розділити на п'ять груп: ІТ-інфраструктура, ІТ-навички, діяльність у сфері НДДКР, доступ до фінансових джерел та загальний стан ділового середовища.

Використання, впровадження та адаптація передових технологій потребує достатньої ІТ-інфраструктури, оскільки технології штучного інтелекту, Інтернету речей (IoT), BigData та блокчейн базуються на використанні Інтернету. Основними аспектами розвитку інфраструктури інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є поширеність та якість Інтернету (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники ІТ-інфраструктури України
та ключових галузевих експортерів Східної Європи у 2022 р.**

Показник	Україна	Польща	Чехія	Угорщина	Румунія	Словаччина
<i>Доступ до Інтернету</i>						
Частка населення з доступом до мобільного зв'язку (МЗ), %	100	100	100	99	100	100
Частка домашніх господарств з щонайменше одним комп'ютером, %	66	83	79	73	73	79
Частка інтернет-користувачів, %	75	85	83	89	84	89
<i>Якість Інтернету</i>						
Середня швидкість завантаження даних, Мбіт/с	47.7	55.8	39.2	43.0	112.4	21.2
Середня вартість широкосмугового доступу до Інтернету, дол. США/міс.	7.4	17.2	22.7	15.1	8.2	16.7
Міжнародна пропускна здатність на одного користувача, Кбіт/с	74.0	23.0	60.0	61.0	50.0	73.0
Кількість підписок до широкосмугового Інтернету, млн	7.6	8.8	3.9	3.4	6.1	1.8

Джерело: складено авторами за [24; 25].

Розвиток ІТ-інфраструктури та бізнес-локацій в Україні має велике значення, оскільки дозволяє залучати дедалі більше технічних

спеціалістів, а також інвестицій для подальшого вдосконалення вітчизняного ІТ-сектору. За підсумками 2021 р. Україна знаходиться на одному рівні з ключовими експортерами Східної Європи за показником покриття населення Інтернетом, однак, значно поступаючись за показниками частки домашніх господарств з щонайменше 1 комп'ютером та частки інтернет-користувачів. Водночас Україна є абсолютним лідером серед аналізованих країн за показниками середньої вартості широкосмугового доступу до Інтернету та міжнародної пропускної здатності на 1 користувача. Відповідно до дослідження *Cable.co.uk* [25] Україна посідає четверте місце серед усіх країн світу за вартістю доступу до широкосмугового Інтернету.

Для використання, впровадження та адаптації передових ІТ-здобутків потрібні кваліфіковані фахівці з відповідними навичками (табл. 2). Для оцінки кадрового потенціалу в ІТ-секторах країн необхідно враховувати два типи ІТ-навичок: отримані в процесі навчання (*hardskills*) і набуті на робочому місці шляхом практичного навчання або навчання в процесі роботи (*softskills*).

Таблиця 2

Кадровий потенціал України та ключових ІТ-експортерів Східної Європи у 2022 р.

Показник	Україна	Польща	Чехія	Угорщина	Румунія	Словаччина
Очікувані роки навчання	15	16	16.2	15	14.2	14.5
Кількість ІТ-фахівців, тис. осіб	295	450	199	175	192	39
Частка користувачів з просунутими навичками в ІТ, %	1	5	5	4	1	4
Обсяг річної заробітної плати, тис. дол. США	41.05	42.46	45.21	41.76	41.89	44.3

Джерело: складено авторами за [24; 26–28].

Резерв ІТ-талантів в Україні є винятковим завдяки якісній формальній та неформальній освіті, високій мотивації та можливостям для ІТ-фахівців щодо професійного розвитку (стажування, навчальна та тренінгова діяльність ІТ-кластерів, державні програми тощо). За інформацією Міжнародного союзу електрозв'язку [24], Україна посідає третє місце серед ключових ІТ-експортерів Східної Європи за кількістю користувачів з просунутими ІТ-навичками (437 тис. користувачів), поступаючись тільки Польщі (1.89 млн) та Чехії (535 тис.). Також ІТ-сектор України найшвидше серед всіх аналізованих країн поповнюється новими фахівцями – приблизно 39 тис. студентів технічних спеціальностей випускаються з ВНЗ щороку (порівняно з Польщею –

17 тис. студентів, Румунією – 8.2 тис. студентів, Чехією – 4.6 тис. студентів) [26]. Зауважимо, що наймання ІТ-фахівців з країн Східної Європи є рентабельнішим для компаній зі США, Великобританії та Західної Європи, оскільки скорочує річні витрати на оплату праці ІТ-розробникам у середньому на 22 %. Відповідно до результатів компаративного аналізу [28] Україна зберігає абсолютну перевагу за обсягом заробітної плати серед ключових ІТ-експортерів Східної Європи. Технічні таланти здебільшого мають рівень володіння англійською мовою *Intermediate* і вище, що також є конкурентною перевагою, оскільки значно спрощує комунікацію з іноземними замовниками.

Діяльність у сфері НДДКР потрібна не тільки для виробництва передових технологій, але й для їхнього впровадження та адаптації, після чого ці технології часто потребують коригування чи модифікації для спеціалізованого галузевого використання. Діяльність у сфері НДДКР оцінюють за групою показників (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння НДДКР в Україні з ключовими ІТ-експортерами Східної Європи у 2022 р.*

Показник	Україна	Польща	Чехія	Угорщина	Румунія	Словаччина
Кількість науковців на 1 млн населення країни, осіб	846.25	3288.17	4127.93	4357.92	952.87	3164.31
Наукомісткість ВВП, % ВВП	0.41	1.39	1.99	1.61	0.47	0.91
Кількість виданих патентів, з них в області:	2	51	13	2	20	14
аудіовізуальних технологій	–	9	2	–	3	1
телекомунікацій	–	8	1	1	1	4
цифрові комунікації	2	2	3	–	2	1
основні процеси комунікацій	–	8	1	1	1	–
комп'ютерні технології	–	12	5	–	6	5
ІТ-методів управління	–	3	1	–	–	3
напівпровідників	–	9	–	–	7	–

* наведено останні актуальні дані (2020 р.)

Джерело: складено авторами за [29; 30].

Попри обраний курс до інноваційного розвитку, відношення валових внутрішніх витрат на НДДКР до ВВП України демонструє постійну тенденцію до зменшення протягом останніх років. Відповідно до статистичної бази даних ЮНЕСКО [29], у 2014 р. показник наукомісткості ВВП в Україні становив 0.65 %, тоді як у 2020 р. – 0.41 %. Спадна тенденція також спостерігається і за кількістю науковців в Україні: за підсумками 2014 р. на 1 млн населення України припадало 1024 науковців, тоді як у 2020 р. – 846 (спад на 17 %). Упродовж 2015–2022 рр. значення індексу міграції висококваліфікованих фахівців для України було вищим порівняно з Польщею, Румунією, Словаччиною, Чехією та Угорщиною (рис. 3).

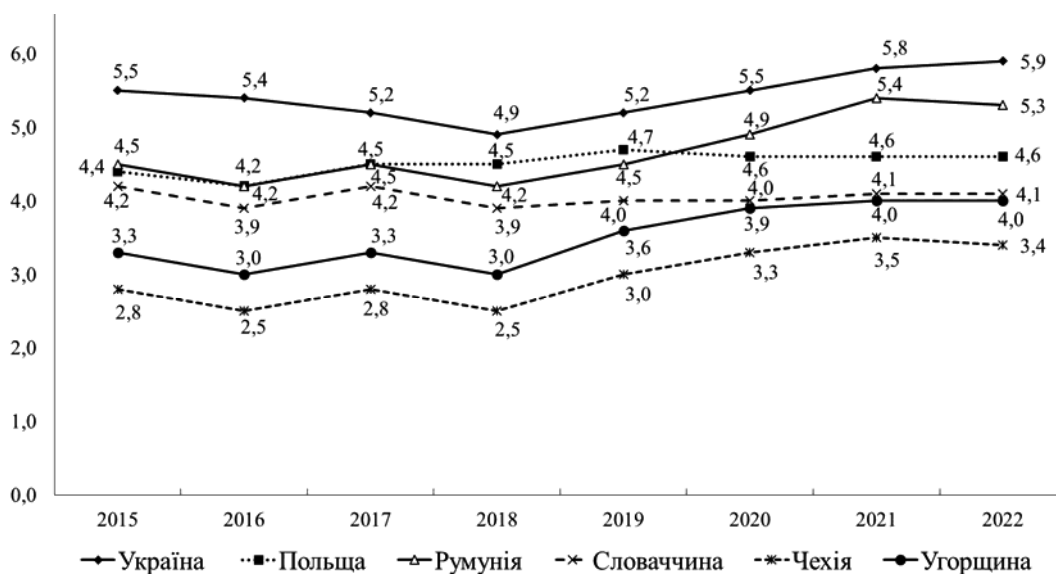

Рис. 3. Індекс міграції висококваліфікованих фахівців, 2015–2022 рр.

Джерело: складено авторами за [31].

Відповідно до Індексу глобальної конкурентоспроможності [32] показник здатності України утримувати таланти посідає 129-е місце з 137 представлених країн, оскільки триваюча неспроможність уряду та бізнесу інвестувати в професійну підготовку фахівців призводить до кризи міграції висококваліфікованих кадрів. Додатково на міграційні процеси в Україні впливають макроекономічна та політична невизначеність, а також дефіцит малих і середніх підприємств (МСП), здатних пропонувати конкурентоспроможну заробітну плату порівняно з сусідніми економіками.

Аналіз показав, що й інноваційна діяльність у сфері інформаційних технологій протягом 2014–2020 рр. у середньому спадала на 34,4 %: у 2014 р. в Україні видано 193 патенти, а у 2020 р. – 2 (спад на 99 %) [30]. За підсумками 2014 р. найбільше патентів в Україні зареєстровано у сфері комп’ютерних технологій (24 % усіх виданих патентів), цифрових комунікацій (21 %), основних процесів комунікації (17 %), телекомунікацій (15 %) та аудіовізуальних технологій (14 %).

На додаток, для підвищення конкурентоспроможності як у сфері НДДКР, так і у сфері підготовки (перепідготовки) фахівців, уряд України має розробити та започаткувати програму позик для розвитку кар’єри у партнерстві з вітчизняними банками, щоб пропонувати розумні процентні ставки для професіоналів, які хочуть підвищити свою кваліфікацію за кордоном, оскільки рівень доходів молодих спеціалістів не дає змогу накопичувати кошти, необхідні для самостійного фінансування подальшої професійної освіти. Наприклад, у США та Канаді практика є загальноприйнятною, коли студенти беруть позики, щоб

частково фінансувати свою освіту в поєднанні зі своїми заощадженнями. Українським ІТ-компаніям насамперед варто продовжувати запровадження програм внутрішнього професійного розвитку, щоб мотивувати ІТ-фахівців, підвищувати продуктивність праці й підтримувати планування передачі корпоративного лідерства.

Кращий доступ до фінансування прискорює впровадження, використання та адаптацію передових інформаційних технологій (табл. 4). Відповідно до методології індексу глобальних можливостей від *Milken Institute* [33], фактори впливу на інвестиційну привабливість країн можна розділити на 5 груп показників: *сприяння бізнесу* (відображає обмеження, з якими стикається бізнес), *економічне становище* (оцінює макроекономічні перспективи країни, кадровий потенціал та потенціал для майбутніх інновацій), *доступність фінансових послуг*, *інституційне середовище* (визначає ступінь допомоги або перешкод для бізнесу зі сторони державних інституцій), *міжнародні стандарти і політика уряду* (демонструє, наскільки країна інтегрована в міжнародну спільноту, та її відповідність міжнародним стандартам). За підсумками 2021 р. Україна покращила свої позиції у рейтингу за показниками стану економіки (піднялась на 15 позицій порівняно з 2017 р.) та ефективністю роботи інституцій (+17 позицій), тоді як за показниками сприяння бізнесу (-2), доступності фінансових послуг (-34) та відповідності міжнародним стандартам (-1) втратила позиції.

Таблиця 4

Позиції країн Східної Європи за Індексом глобальних можливостей у 2022 р.

Показник	Україна	Польща	Чехія	Угорщина	Румунія	Словаччина
Рівень доходів	Нижче середнього	Високий	Високий	Високий	Вище середнього	Високий
Позиція в рейтингу, у тому числі за:	91	44	27	42	56	37
сприяння бізнесу	107	72	38	37	94	50
економічне становище	79	37	21	49	45	20
фінансові послуги	94	47	41	53	81	37
інституційна структура	87	51	42	76	52	55
міжнародні стандарти і політика	78	34	7	22	28	31

Джерело: складено авторами за [33].

Протидія корупції та ступінь прозорості ведення бізнесу також впливає на інвестиційну привабливість країни загалом та окремих її секторів (рис. 4). За підсумками 2021 р. Україна отримала 32 зі 100 можливих балів, посівши 122-е місце серед 180 країн світу за Індексом сприйняття корупції [34].

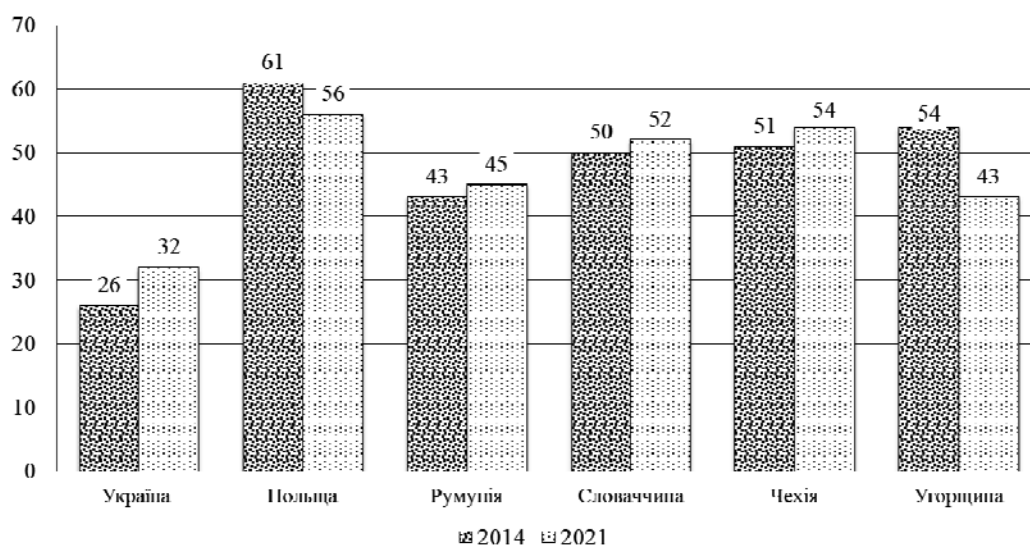

Рис. 4. Індекс сприйняття корупції країн Східної Європи

Джерело: складено авторами за [34].

Протягом 2014–2021 рр. абсолютне лідерство в рейтингу сприйняття корупції серед ключових ІТ-експортерів у Східній Європі належить Польщі, Чехія та Словаччина посіли друге й третє місця відповідно. Зазначимо, що Україна покращила свої позиції за Індексом сприйняття корупції протягом останніх вісім років, проте все ще залишається аутсайдером за критерієм прозорості серед аналізованих країн Східної Європи, що в результаті формує погану репутацію для потенційних інвесторів. Фахівці «Трансперенсі Інтернешнл» рекомендують такі заходи зі зниження рівня корупції в Україні та підвищення довіри громадян і бізнесу до влади:

- обрання на керівні посади органів антикорупційної системи професійних, незалежних і добросовісних фахівців;
- ухвалення державної антикорупційної стратегії та програми з її виконання;
- реформування конституційного правосуддя з урахуванням висновків Венеційської комісії;
- забезпечення прозорого обліку державної власності;
- продовження курсу на приватизацію;
- мінімізація ризиків ухвалення законопроектів, які виводять закупівлі поза дію Закону України «Про публічні закупівлі».

На інвестиційну привабливість та стан ділового середовища ІТ-сектору національної економіки значно впливає політика держави, перед якою стоїть складне завдання щодо налагодження всієї інфраструктури і своєчасної інтеграції ІТ-здобутків до усіх секторів економіки для досягнення цілей сталого розвитку (SDGs). Емпіричний аналіз Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ) доводить, що на

ефективність та міжнародну конкурентоспроможність ІТ-сектору країн впливають кілька аспектів регулярної політики та інституційних структур держави (рис. 5).

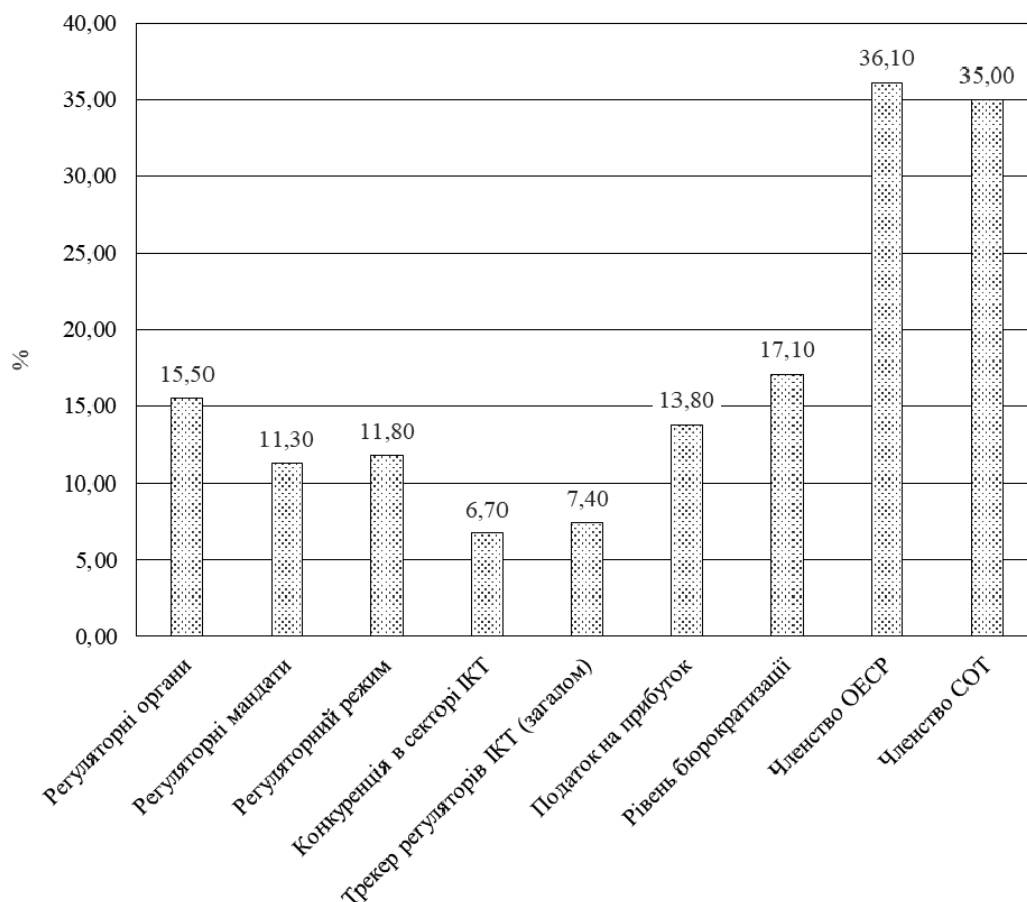

Рис. 5. Вплив елементів політики на інвестиції в ІТ-секторі, %

Джерело: складено авторами за [35].

За інформацією МСЕ [24; 36], за останні вісім років Україна ефективно впроваджувала сучасні міжнародно визнані нормативні практики регулювання ІТ-сфери у власну законодавчу базу (табл. 5), що в результаті трансформувало вітчизняне законодавство з покоління G2 (63.7 зі 100 можливих балів) у 2014 р. до покоління G3 (78) у 2022 р.

Таблиця 5

Регулювання ІТ-сфери в Україні та країнах Східної Європи у 2022 р.

Показник	Україна	Польща	Чехія	Угорщина	Румунія	Словаччина
Трекер регуляторів ІКТ	78	88.5	88	94	91	88.5
Регуляторний орган	16	16	18	19	17	15
Регуляторні мандати	15	17.5	17	21	19	18.5
Регуляторний режим	22	28	28	26	28	28
Конкуренція в секторі ІКТ	25	27	25	28	27	27

Джерело: складено авторами за [36].

Проте українське законодавство з регулювання сфери інформаційних технологій досі має прогалини в ліцензуванні діяльності, спільному використанні ІТ-інфраструктури суб'єктами різних секторів економіки та розробці національної програми щодо регулювання доступу та використання широкопasmового Інтернету, що в результаті уповільнює прогрес вітчизняного ІТ-сектору і знижує перспективи залучення іноземних інвестицій у сферу інформаційно-комунікаційних технологій.

Висновки. Український ІТ-сектор протягом останніх років зробив величезний крок вперед, перетворившись у невіддільну частину вітчизняної економіки з часткою 4 % у ВВП за 2021 р. Протягом 2014–2021 рр. ІТ-експорт України є одним з небагатьох серед країн Східної Європи, який зберіг невпинний темп щорічного зростання в середньому на 17.4 %. Зокрема пік експортної діяльності вітчизняного ІТ-сектору припав на 2021 р., зокрема 7.6 млрд дол. США (94 % з яких – це експорт ІТ-послуг), за підсумками якого Україна збільшила власну частку до 5.3 % у загальному ІТ-експорті Східної Європи. Аналіз експорту ІТ-послуг країн Східної Європи показав, що Україна також значно збільшила власну частку в зовнішній торгівлі ІТ-послугами з 9 % у 2014 р. до 14 % у 2021 р. До головних факторів, що сприяли позитивним тенденціям в позиціях України серед країн Східної Європи, можна віднести значний кадровий потенціал та кількість діючих в ІТ-секторі компаній, діяльність ІТ-кластерів та R&D центрів провідних світових ІТ-компаній та низьку вартість українських ІТ-послуг як у світі, так і серед країн Східної Європи.

Географічне розташування України надає можливість замовникам з країн Західної та Північної Європи максимізувати ефективність власного бізнесу та зменшити витрати за співпраці з українським ІТ-сектором завдяки близькості часових поясів та економічно вигідним відрядженням, а також культурної схожості та легкій комунікації (як наслідок достатнього рівня володіння англійською мовою українськими фахівцями). Стан ІТ-інфраструктури в Україні приблизно на одному рівні з ключовими ІТ-експортерами Східної Європи за показником покриття території Інтернетом, однак частково поступається за показниками частки домашніх господарств з щонайменше 1 комп'ютером та частки інтернет-користувачів.

Проведене дослідження показало, що Україна зберігає абсолютні конкурентні переваги серед країн Східної Європи за показниками середньої вартості широкопasmового доступу до Інтернету, міжнародної пропускної здатності на одного користувача та середнього обсягу витрат на оплату праці ІТ-фахівцям. Наймання ІТ-фахівців з України в середньому може скорочувати річні витрати на оплату праці компаній зі США, країн Західної та Північної Європи на 25 %. Україна знаходиться на другому місці серед ключових ІТ-експортерів Східної Європи за кількістю ІТ-талентів та на першому – за швидкістю поповнення ІТ-сектору новими фахівцями.

Однак, попри позитивні тенденції в конкурентних позиціях ІТ-сектору України, існує низка недоліків, які значно гальмують його розвиток як у Східній Європі, так і у світі. Тривалі макроекономічна та політична невизначеність, дефіцит малих і середніх підприємств, здатних пропонувати конкурентоспроможну заробітну плату, значно впливають на міграцію висококваліфікованих фахівців за кордон у пошуках перспектив професійного зростання і, як наслідок, спадні тенденції в сфері НДДКР України, доступі до фінансових джерел (як на НДДКР, так і на професійну підготовку і перепідготовку ІТ-фахівців) та загальний стан ділового середовища в країні. На конкурентні позиції ІТ-сектору України також впливає рівень корумпованості держави, який наносить значних репутаційних збитків, знижуючи інвестиційний потенціал порівняно з Польщею, Чехією, Словаччиною та Румунією, так само як і державна регуляторна політика у сфері ІКТ, що перетворює Україну в аутсайдера серед аналізованих країн.

З огляду на зазначене перед зацікавленими сторонами (ІТ-компаніями, державою, науковою спільнотою тощо) залишаються актуальними питання: забезпечення стійкості вітчизняної ІКТ-інфраструктури під час та після воєнних дій в Україні (зокрема питання забезпечення електроенергією та доступу до мережі Інтернет, а також відбудови зруйнованих бізнес-локацій); подолання економічного дисбалансу регіонів України, спричиненого внутрішньою міграцією ІТ-фахівців на захід країни (як наслідок активних бойових дій на сході та півдні); створення сприятливого бізнес-середовища для взаємодії вітчизняних ІТ-компаній та іноземних замовників в межах території України, зокрема для уповільнення темпів міграції кваліфікованих кадрів за кордон і забезпечення стабільних надходжень до держбюджету України; проведення реформ щодо забезпечення прозорості та протидії корупції на всіх рівнях державної влади, а також включення новітніх практик регулювання сфери ІКТ для ефективного розподілу та використання ІКТ-інфраструктури усіма суб'єктами національної економіки.

Надалі доречним буде проаналізувати досвід сусідніх країн щодо регулювання сфери ІКТ, економічний ефект від запроваджених заходів, а також розробити адаптації для економічних реалій України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сайт «Unlocking the UK's potential with digital skills». URL: https://info.microsoft.com/UK-DIGTRNS-CNTNT-FY21-12Dec-04-UnlockingtheUKspotentialwithdigitalskills-SRGC4087_01Registration-ForminBody.html (дата звернення: 15.10.2022).
2. Довгань Л. Є., Козинець А. В. (2018) Розвиток ІТ-сфери: проблеми та шляхи вирішення в забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. *Актуальні проблеми економіки та управління: зб. наук. пр. молодих вчених КПІ ім. І. Сікорського*, № 12. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/130936/126662>.
3. Худолей, В., Кириченко, С. і Тульчинська, С. 2022. Управління конкурентоспроможністю ІТ-підприємств в умовах кризи. *Economic Synergy*. 1; 2 (Чер. 2022), 8–20. URL: <https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-1>.

4. Колобердянко, І., Чернявська А. (2021) «Стан і тенденції міжнародного ринку торгівлі ІТ-послугами», *Економіка та суспільство*, (32). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-63>.
5. Чижов В. А. Проблеми та перспективи управління ІТ-компаніями в умовах соціально-економічної кризи України. *Економіка та держава*. 2016. № 9. С. 68–71.
6. Терехов Д. С. Економічні проблеми розвитку ІТ-підприємств України. *Ефективна економіка*. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6035>.
7. Вікулова А. О., Савчук В. В. Перспективи розвитку ринку ІТ-послуг в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 50. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/51_2020/6.pdf.
8. Jasińska K. Transformation of Polish ICT Enterprises after the COVID 19. *IBIMA Business Review*. 2021. P. 1–11. URL: <https://doi.org/10.5171/2021.940105> (дата звернення: 15.10.2022).
9. Ober J. Open Innovation in the ICT Industry: Substantiation from Poland. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2022. Vol. 8, no. 3. P. 158. URL: <https://doi.org/10.3390/joitmc8030158> (дата звернення: 15.10.2022).
10. Misztal M., Kupis-Fijałkowska A. Development of ICT in Poland in Comparison with the European Union Countries–Multivariate Statistical Analysis. *Studies in Classification, Data Analysis, and Knowledge Organization*. Cham, 2020. P. 203–220. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-52348-0_13 (дата звернення: 15.10.2022).
11. Pater R., Cherniaiev H., Kozak M. A dream job? Skill demand and skill mismatch in ICT. *Journal of Education and Work*. 2022. P. 1–25. URL: <https://doi.org/10.1080/13639080.2022.2128187> (дата звернення: 15.10.2022).
12. Kučera J., Kostiuk Y., Kortiš D. Do companies in the Czech Republic feel a decline in ICT graduates?. *SHS Web of Conferences*. 2022. Vol. 132. P. 01005. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202213201005> (дата звернення: 15.10.2022).
13. Marešová P., Kacatl J. Innovations in ICT in the Czech Republic with Focus on a Chosen Region. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 109. P. 679–683. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.528> (дата звернення: 15.10.2022).
14. Langer T. Environmental Condition for Innovations in ICT – Czech Republic vs. Israel. *Hradec Economic Days 2018 / ред.: P. Maresova, P. Jedlicka, I. Soukal*. 2018. URL: <https://doi.org/10.36689/uhk/hed/2018-01-052> (дата звернення: 15.10.2022).
15. *The rise of Digital Challengers: How digitization can become the nextgrowth engine for Central and Eastern Europe. Perspective on Czech Republic*. URL: https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/The-rise-of-Digital-Challengers_Perspective-on-CZ.pdf (дата звернення: 15.10.2022)
16. *The rise of Digital Challengers: How digitization can become the nextgrowth engine for Central and Eastern Europe. Perspective on Slovakia*. URL: https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/The-rise-of-Digital-Challengers_Perspective-on-SK.pdf (дата звернення: 15.10.2022).
17. *Information & Communications Technology Sector in SLOVAKIA*. URL: <https://sario.sk/sites/default/files/sario-ict-2021-02-05.pdf> (дата звернення: 15.10.2022).
18. *The rise of Digital Challengers: How digitization can become the nextgrowth engine for Central and Eastern Europe. Perspective on Romania*. URL: https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/Rise-of-Digital-Challengers_Perspective-on-Romania.pdf (дата звернення: 15.10.2022).
19. *The rise of Digital Challengers: How digitization can become the nextgrowth engine for Central and Eastern Europe. Perspective on Hungary*. URL: https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/Rise_of_Digital_Challengers_Perspective%20on%20Hungary.pdf (дата звернення: 15.10.2022)

20. *Ukrainian Tech Ecosystem Overview*. URL: https://techecosystem.gov.ua/everything_is_techable_with_ukraine (дата звернення: 15.10.2022).
21. DOU: Спільнота програмістів. URL: <https://dou.ua>.
22. *UNCTADstat*. URL: <https://unctadstat.unctad.org/EN/> (дата звернення: 15.10.2022)
23. Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2022).
24. ITU: *Committed to connecting the world*. URL: <https://www.itu.int/en/Pages/default.aspx> (дата звернення: 15.10.2022).
25. *Cable.co.uk | Broadband, TV & Mobile Price Comparison*. URL: <https://www.cable.co.uk> (дата звернення: 15.10.2022).
26. *N-iX – Software Development Company*. URL: <https://www.n-ix.com> (дата звернення: 15.10.2022).
27. United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org> (дата звернення: 15.10.2022).
28. *Pilot: Hire Anywhere | Global payroll, benefits & compliance*. URL: <https://pilot.co> (дата звернення: 15.10.2022).
29. UNESCO UIS. URL: <http://data.uis.unesco.org> (дата звернення: 15.10.2022).
30. Intellectual Property Statistics – WIPO. URL: <https://www.wipo.int/ipstats/en> (дата звернення: 15.10.2022).
31. Fragile States Index. The Fund for Peace. URL: <https://fragilestatesindex.org> (дата звернення: 15.10.2022).
32. *Zim «The Global Competitiveness Report. Special Edition 2020»*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf (дата звернення: 15.10.2022).
33. Сайт Global-Opportunity-Index – GitHub Pages. URL: <https://miresearch.github.io/Global-Opportunity-Index> (дата звернення: 15.10.2022)
34. Сайт «2021 Corruption Perceptions Index». URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> (дата звернення: 15.10.2022).
35. Сайт «ICT Policy Impact Lab – ITU | ICT Regulatory Tracker». URL: <https://app.gen5.digital/lab/telecom> (дата звернення: 15.10.2022).
36. Сайт «Introduction – ITU | ICT Regulatory Tracker». URL: <https://app.gen5.digital/tracker/about> (дата звернення: 15.10.2022).

REFERENCES

1. *Unlocking the UK's potential with digital skills*. https://info.microsoft.com/UK-DIGTRNS-CNTNT-FY21-12Dec-04-UnlockingtheUKspotentialwithdigitalskills-SRGC4087_01Registration-ForminBody.html (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
2. Dovgan', L. Je., & Kozyneč', A. V. (2018) Rozvytok IT-sfery: problemy ta shljahy vyrishennja v zabezpečenni konkurentospromozhnosti vitchyznjanyh pidpryjemstv [Development of the IT sphere: problems and solutions in ensuring the competitiveness of domestic enterprises]. *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnja: zb. nauk. pr. molodyh vchenyh KPI im. I. Sikors'kogo – Actual problems of economy and management: coll. of scient. works of young scientists of I. Sikorskyi KPI*, 12. <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/130936/126662> [in Ukrainian].
3. Hudolej, V., Kyrychenko, S. & Tul'chyns'ka, S. (2022). Upravlinnja konkurentospromozhnistju IT-pidpryjemstv v umovah kryzy [Management of competitiveness of IT enterprises in crisis conditions]. *Economic Synergy*. 1-2, 8-20. <https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-1> [in Ukrainian].
4. Koloberdjanko, I., & Chernjavs'ka A. (2021) «Stan i tendencii' mizhnarodnogo rynku torgivli IT-poslugamy» [«State and trends of the international IT services trade

- market»]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 32. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-63>. [in Ukrainian].
5. Chyzhov, V. A. (2016). Problemy ta perspektyvy upravlinnja IT-kompanijamy v umovah social'no-ekonomichnoi' kryzy Ukrainy [Problems and prospects of management of IT companies in the conditions of the socio-economic crisis of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*. 9, 68-71 [in Ukrainian].
 6. Terehov, D. S. (2017). Ekonomichni problemy rozvytku IT-pidpryjemstv Ukrainy [Economic problems of the development of IT enterprises of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. 2. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6035> [in Ukrainian].
 7. Vikulova, A. O., & Savchuk, V. V. (2020). Perspektyvy rozvytku rynku IT-poslug v Ukraini [Prospects for the development of the IT services market in Ukraine]. *Prychornomors'ki ekonomichni studii' – Black Sea Economic Studies*, 50. http://bses.in.ua/journals/2020/51_2020/6.pdf [in Ukrainian].
 8. Jasińska, K. (2021). Transformation of Polish ICT Enterprises after the COVID 19. *IBIMA Business Review*, 1–11. <https://doi.org/10.5171/2021.940105> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 9. Ober, J. (2022). Open Innovation in the ICT Industry: Substantiation from Poland. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, (Vol. 8), 3, 158. <https://doi.org/10.3390/joitmc8030158> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 10. Misztal, M., Kupis-Fijałkowska, A. (2020). Development of ICT in Poland in Comparison with the European Union Countries–Multivariate Statistical Analysis. *Studies in Classification, Data Analysis, and Knowledge Organization*. Cham, (pp. 203–220). https://doi.org/10.1007/978-3-030-52348-0_13 (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 11. Pater, R., Cherniaiev, H., & Kozak, M. (2022). A dream job? Skill demand and skill mismatch in ICT. *Journal of Education and Work*. (pp. 1–25). <https://doi.org/10.1080/13639080.2022.2128187> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 12. Kučera, J., Kostiuk, Y., & Kortiš, D. (2022). Do companies in the Czech Republic feel a decline in ICT graduates?. *SHS Web of Conferences*, (Vol. 132), (pp. 01005). <https://doi.org/10.1051/shsconf/202213201005> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 13. Marešová, P., & Kacetl, J. (2014). Innovations in ICT in the Czech Republic with Focus on a Chosen Region. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, (Vol. 109), (pp. 679–683). <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.528> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 14. Langer, T. (2018). Environmental Condition for Innovations in ICT – Czech Republic vs. Israel. *Hradec Economic Days 2018*. ред.: P. Maresova, P. Jedlicka, I. Soukal. <https://doi.org/10.36689/uhk/hed/2018-01-052> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 15. *The rise of Digital Challengers: How digitization can become the nextgrowth engine for Central and Eastern Europe. Perspective on Czech Republic*. https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/The-rise-of-Digital-Challengers_Perspective-on-CZ.pdf (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 16. *The rise of Digital Challengers: How digitization can become the nextgrowth engine for Central and Eastern Europe. Perspective on Slovakia*. https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/The-rise-of-Digital-Challengers_Perspective-on-SK.pdf (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 17. *Information & Communications Technology Sector in SLOVAKIA*. <https://sario.sk/sites/default/files/sario-ict-2021-02-05.pdf> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 18. *The rise of Digital Challengers: How digitization can become the nextgrowth engine for Central and Eastern Europe. Perspective on Romania*.

- https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/Rise-of-Digital-Challengers_Perspective-on-Romania.pdf (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
19. *The rise of Digital Challengers: How digitization can become the nextgrowth engine for Central and Eastern Europe. Perspective on Hungary.* https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/Rise_of_Digital_Challengers_Perspective%20on%20Hungary.pdf (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 20. *Ukrainian Tech Ecosystem Overview*». https://tehecosystem.gov.ua/everything_is_techable_with_ukraine (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 21. DOU: Spil'nota programistiv. <https://dou.ua> [in English].
 22. *UNCTADstat.* <https://unctadstat.unctad.org/EN/> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 23. Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennja: 15.10.2022) [in Ukrainian].
 24. ITU: *Committed to connecting the world.* URL: <https://www.itu.int/en/Pages/default.aspx> (data zvernennja: 15.10.2022).
 25. *Cable.co.uk | Broadband, TV & Mobile Price Comparison.* <https://www.cable.co.uk/> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 26. *N-iX - Software Development Company.* <https://www.n-ix.com/> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 27. United Nations Development Programme. <https://www.undp.org/> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 28. *Pilot: Hire Anywhere | Global payroll, benefits & compliance.* <https://pilot.co/> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 29. UNESCO UIS. URL: <http://data.uis.unesco.org/> (data zvernennja: 15.10.2022).
 30. Intellectual Property Statistics – WIPO. <https://www.wipo.int/ipstats/en/> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 31. Fragile States Index. The Fund for Peace. <https://fragilestatesindex.org/> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 32. *Zvit «The Global Competitiveness Report. Special Edition 2020».* https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].
 33. Sait Global-Opportunity-Index – GitHub Pages. URL: <https://miresearch.github.io/Global-Opportunity-Index/> (data zvernennja: 15.10.2022)
 34. Sait «2021 Corruption Perceptions Index». <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> (data zvernennja: 15.10.2022)
 35. Sait «ICT Policy Impact Lab – ITU | ICT Regulatory Tracker». <https://app.gen5.digital/lab/telecom> (data zvernennja: 15.10.2022)
 36. Sait «Introduction – ITU | ICT Regulatory Tracker». <https://app.gen5.digital/tracker/about> (data zvernennja: 15.10.2022) [in English].

Надійшла до редакції 25.11.2022.

Прийнято до друку 13.01.2023.

Публікація онлайн 23.02.2023.

Bielashov Ye. *Ukrain's'kyj eksport: potencial «zernovyh korydoriv»*. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 60-69. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)05](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)05)

УДК 339.564(477):338.47

БЕЛАШОВ Євгеній,
головний консультант відділу секторальної економіки Центру економічних і соціальних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, м. Київ, 01054, Україна
ORCID: 0000-0003-4509-7187
belashov@niss.gov.ua

DOI: 10.31617/3.2023(126)05

BIELASHOV Yevhenii,
Chief consultant of the Department of sectoral economy of Center of economic and social research
National institute for strategic studies
7A, Pirohova St., Kyiv, 01054, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4509-7187
belashov@niss.gov.ua

УКРАЇНСЬКИЙ ЕКСПОРТ: ПОТЕНЦІАЛ «ЗЕРНОВИХ КОРИДОРІВ»

Вступ. Блокування силами РФ морських портів України суттєво обмежило здійснення експорту зернових культур на світові ринки. Це стало загрозою втрати значної частки врожаю 2021 р. через неможливість його вчасного вивезення. Для вирішення цієї проблеми створено «зернові коридори».

Проблема. Попри значний прогрес у забезпеченні експорту зернових, ефективність їх вивезення потребує покращення. Крім того, функціонування цих коридорів знаходиться під загрозою через можливість припинення їх дії.

Метою статті є розробка заходів щодо оптимізації роботи «зернових коридорів», усунення вузьких місць і забезпечення продовження функціонування цих каналів експорту зерна з України.

Методи. У ході дослідження використано емпіричні методи, статистичну оцінку, синтез та порівняльний аналіз.

Результати. Досліджено стан експорту зернових культур з України та роль морських портів у ньому. Продемонстровано важливість «зернових коридорів» для здійснення вивезення врожаю 2021–2023 рр. та забезпечення продовольчої безпеки світу. Окреслено проблеми, що заважають інтенсифікації експорту зернових і надано рекомендації щодо його нарощування.

Висновки. Морські порти України відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні експорту зернових культур з України. Систематичне продовження дії «зернових коридорів» та повноцінна реалізація їх потенціалу є критичними для забезпечення вчасного вивезення врожаю 2021–2023 рр. та продовольчої безпеки у світі. Майбутні дослідження цієї тематики доцільно присвятити підвищенню економічності перевезень у рамках «зернових коридорів» та оптимізації процесу догляду суден інспекційними групами.

Ключові слова: морські порти, блокада, вторгнення РФ, зернові коридори, експорт, Україна.

JEL Classification: L99.

© Белашов Є., 2023

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

UKRAINIAN EXPORTS: THE POTENTIAL OF «GRAIN CORRIDORS»

Introduction. The blockade of Ukrainian seaports by Russia has significantly limited the grain exports to world markets. This fact became a threat of losing a significant share of the 2021 harvest due to the impossibility of its timely export. To solve this problem, «grain corridors» were created.

Problem. Despite a substantial progress in ensuring the export of grain, the efficiency of their export needs improvement. In addition, the functioning of these corridors is at risk due to the possibility of their termination.

The aim of the article is to develop measures to optimize the operation of «grain corridors», eliminate bottlenecks and ensure the continued functioning of these grain export channels from Ukraine.

Methods. Empirical methods, methods of statistical evaluation, synthesis and comparative analysis were used during the research.

Results. The state of export of grain crops from Ukraine and the role of seaports in it were studied. The importance of «grain corridors» for the export of the 2021–2023 harvest and ensuring world food security has been demonstrated. The problems hindering the intensification of grain exports are outlined and recommendations for its increase are provided.

Conclusions. Ukrainian seaports play an extremely important role in ensuring the export of grain crops from Ukraine. The systematic continuation of the «grain corridors» and the full realization of their potential are critical to ensure the timely exports of the 2021–2023 harvest and food security in the world. Further research in this field should be focused on ways of increasing the economic effectiveness of shipments within the «grain corridors», as well as on optimizing the ships examination process by inspection groups.

Keywords: sea ports, blockade, Russian invasion, grain corridors, export, Ukraine.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор не працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Після розв'язання рф війни проти України 24 лютого 2022 р. відбулась практично повна зупинка роботи морського транспорту, який відігравав пріоритетну роль у забезпеченні експорту зернових культур і продуктів їхньої переробки з України. Частка цієї продукції у загальному експорті у 2021 р. становила 18.1 % (12.3 млрд дол. США).

Проблема. Через російську агресію забезпечення безперерійного та безпечного вивезення зернових в умовах скорочення інших, традиційних статей експорту стало критично важливим для стимулювання економічної активності в Україні, а також для запобігання голоду у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив розв'язаної рф війни проти України на світове продовольче забезпечення добре досліджено. Науковці М. Насір, А. Нугрохо та З. Лакнер (*Muh Amat Nasir, Agus Dwi Nugroho та Zoltan Lakner*) розглянули взаємозв'язок між вторгненням рф до України та зростанням світових цін на продовольство [1]. Учені М. Керріквері, Дж. Дюмортьє та А. Елобейд (*Miguel Carriquiry, Jerome Dumortier та Amani Elobeid*) дослідили вплив агресії рф проти України на світову торгівлю зерновими культурами [2]. Блокування росією експорту зернових з України та його роль у погіршенні стану світової продовольчої безпеки вивчали Т. Бен Хассен та Х. Ель Білалі (*Tarek Ben Hassen та Hamid El Bilali*) [3]. Вплив російської агресії на стан продовольчої безпеки, транспортної інфраструктури та логістики детально досліджували фахівці державної установи «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» [4]. Але через те, що механізм використання морських «зернових коридорів» експорту з України розпочав застосовуватись лише у серпні 2022 р., його роль у функціонуванні національної економіки та вплив на світову економічну систему лишається недослідженим.

Метою дослідження є розробка заходів, імплементація яких дасть змогу оптимальніше використовувати потенціал «зернових коридорів», покращить умови роботи вітчизняного транспорту та виробників під час війни з рф, а також сприятиме вирішенню проблеми голоду у світі.

Методи. У ході дослідження застосовано емпіричні методи, статистичну оцінку, синтез і порівняльний аналіз. Базою для написання статті стали наукові праці вітчизняних та закордонних учених, в яких розглянуті питання міжнародної торгівлі, продовольчої безпеки та портової галузі, статистична інформація Державної служби статистики України, видання міжнародних організацій та повідомлення органів державної влади України.

Результати дослідження. Після початку воєнних дій рф проти України 24 лютого 2022 р. Маріупольський, Бердянський, Скадовський та Херсонський морські порти окуповані агресором, а Одеський, Миколаївський, Білгород-Дністровський морські порти, порти «Південний», «Чорноморськ» та спеціалізований морський порт «Ольвія» заблоковані. Станом на середину березня 2022 р. 94 комерційні судна з екіпажами залишались у заблокованих портах через небезпечність судноплавства у чорноморському регіоні [5]. Тож відбулась практично повна зупинка вантажних перевезень морським транспортом, який відігравав пріоритетну роль у забезпеченні перевезень зернових культур і продуктів їхньої переробки (табл. 1). При цьому основні обсяги перевезень зерна залізницею у передвоєнний період здійснювались саме до морських портів. Тож значна частка (від 33.6 млн т зерна і продуктів перемолю), які перевезені у 2021 р., фактично експортована морським транспортом за допомогою портів.

Таблиця 1

Структура переробки вантажів морськими портами України та вантажних перевезень залізничним транспортом у 2021 р., млн т

Вантажі	Морські порти	Залізничний транспорт*
Зерно і продукти перемолю	50.0	33.6
Руди	37.9	77.6
Інші вантажі	34.9	33.8
Чорні метали та брухт	16.2	23.9
Будівельні матеріали та цемент	4.4	72.1
Нафта і нафтопродукти	4.3	12.4
Кам'яне вугілля	3.1	50.2
Хімічні і мінеральні добрива	2.6	10.7
Усього	153.4	314.3

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено автором за інформацією Адміністрації морських портів України та оперативними даними АТ «Укрзалізниця».

Порти «Усть-Дунайськ», Ренійський та Ізмаїльський продовжили обслуговувати судна, що здійснюють навігацію річкою Дунай, проте їхня пропускна здатність не дає змогу експортувати українські вантажі у необхідних обсягах: у 2021 р. частка цих портів у загальному обсязі експортних перевезень усіма морськими портами України становила 2.7 %, або 3.1 млн т. Тож здебільшого частка вантажів, які перероблені українськими портами Дунайського регіону у 2021 р., припадає на руди – 51.2 %, або 2.8 млн т, а зернові становили лише 17.3 %, або 1 млн т.

Через блокування морських портів окупаційними військами рф виникла загроза вчасному експорту українського врожаю зернових культур¹: у квітні 2022 р. загальні обсяги призначених для вивезення зернових становили 22 млн т [6]. Для вирішення цієї проблеми вжито

¹ Без урахування зернобобових та олійних культур.

низку заходів з метою нарощування експорту зернових портами Дунайського регіону, залізничними та автомобільними пунктами пропуску через державний кордон на заході України, проте фізичні інфраструктурні обмеження транспортних мереж як України, так і сусідніх країн не дала змогу радикально наростити обсяги експорту вітчизняних зернових протягом квітня – липня 2022 р. (рис. 1).

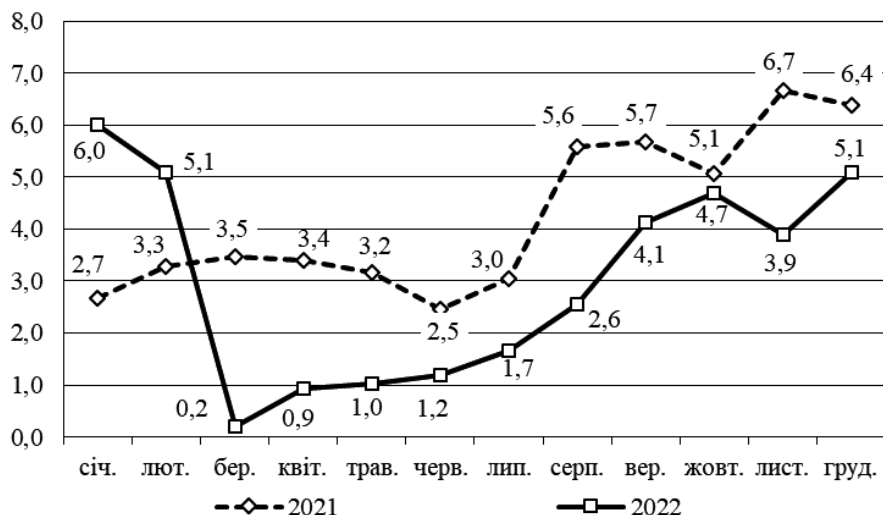

Рис. 1. Експорт зернових культур² з України у 2021–2022 рр., млн т

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України (січень-грудень 2021 р. та січень 2022 р.) [7], Державної митної служби України (лютий, квітень, червень-серпень 2022 р.) [8], Міністерства аграрної політики та продовольства України (березень, травень та вересень 2022 р.) [9], UkrAgroConsult (жовтень-грудень 2022 р.) [10]

За прогнозами, у 2021–2022 м. р. частка України на світовому ринку ячменю мала становити 18 %, кукурудзи – 16 %, пшениці – 12 %, соняшникової олії – 50 % [11]. Україна також є потужним експортером насіння рапсу та соняшникового шроту. З огляду на те, що через блокування морських портів України внаслідок російського вторгнення постачання зернових на зовнішні ринки катастрофічно уповільнилось, у світі актуалізувалась загроза розгортання хвилі голоду, насамперед у країнах з низьким рівнем ВВП. За інформацією ООН, у світі кількість людей, яким загрожує голод, зросла з 276 млн осіб на початку 2022 р. до 345 млн осіб після розгортання рф неспровокованої агресії проти України [12]³.

Для уникнення загострення проблеми світового голоду за посередництва Туреччини та ООН Україною 22 липня 2022 р. підписано «Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів

² Тут і далі під зерновими культурами мається на увазі пшениця, гречка, меслин, жито, просо, ячмінь, овес, насіння канаркової трави, кукурудза, сорго, рис та інші зернові культури.

³ 40 % всіх постачань зерна, що здійснюються в рамках Продовольчої програми ООН, яка ставить за мету подолання голоду у світі, надходять з України [13].

харчування з українських портів» [14]. Ініціатива передбачає спеціальну процедуру заходу суден в порти «Великої Одеси» («Одеський морський порт», морські порти «Чорноморськ» та «Південний») з метою забезпечення безпечного вивезення українського зерна, пов'язаних з ним продуктів харчування, добрив та аміаку спеціальними «зерновими коридорами». Рф, яка підписала дзеркальну угоду, взяла на себе зобов'язання не здійснювати нападів на портові споруди, торгові та цивільні судна, що беруть участь в Ініціативі. Робота «зернових коридорів» дала змогу суттєво наростити обсяги експорту зернових культур з України – протягом серпня – грудня 2022 р. їхні середньомісячні обсяги становили 4.45 млн т (див. *рис. 1*). Попри зростання, обсяги експорту зернових у 2022 р. поступаються торішнім.

Умови Ініціативи передбачають право учасників припинити її дію кожні 120 днів з дати підписання, що становить значну загрозу продовольчій безпеці світу та агросектору України. Протягом березня – грудня 2022 р. всіма доступними видами транспорту експортовано 25.3 млн т зернових культур, 44.1 % з яких (12.7 млн т) припадає на вивезення в рамках морських «зернових коридорів» у серпні – вересні 2022 р. Тож, якщо дія Ініціативи була б припинена у листопаді 2022 р., то загальні обсяги експортованого зерна врожаю 2021–2022 м. р. становили б 20.2 млн т, і близько 2 млн т зернових культур врожаю 2021 р. вивезти б не вдалось. У такому сценарії розвитку подій в Україні також залишались невивезеними значні обсяги насіння соняшнику та рапсу, соняшникової олії, шроту та бобових культур, частка яких у загальному обсязі експорту «зерновими коридорами» впродовж серпня – листопада 2022 р. становила 23.0 %, або 2.8 млн т. Структура основних складових вантажних перевезень «зерновими коридорами» наведена на *рис. 2*.

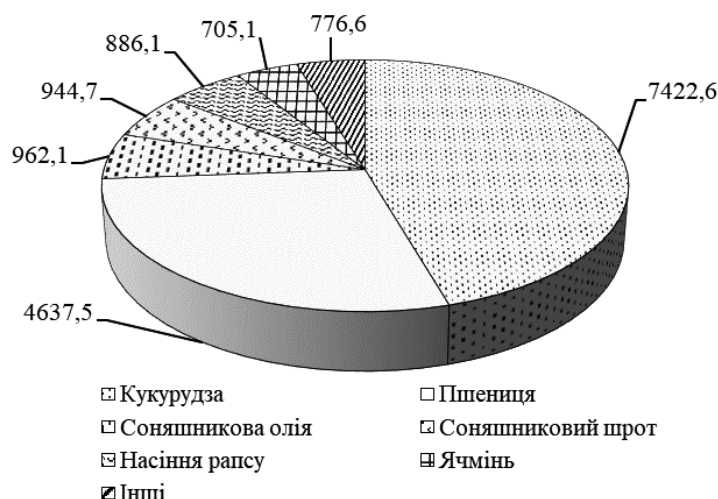

Рис. 2. Структура вантажних перевезень у рамках «зернових коридорів» у липні – грудні 2022 р., млн т

Джерело: складено автором за інформацією Спільного координаційного центру [15].

Крім врожаю 2021–2022 м. р. паралельно відбувається й експорт врожаю 2022–2023 рр., отже у разі блокування Ініціативи російською стороною втрати сільськогосподарської продукції вітчизняними виробниками можуть бути ще більшими, а наслідки для продовольчої безпеки світу – катастрофічними (рис. 3).

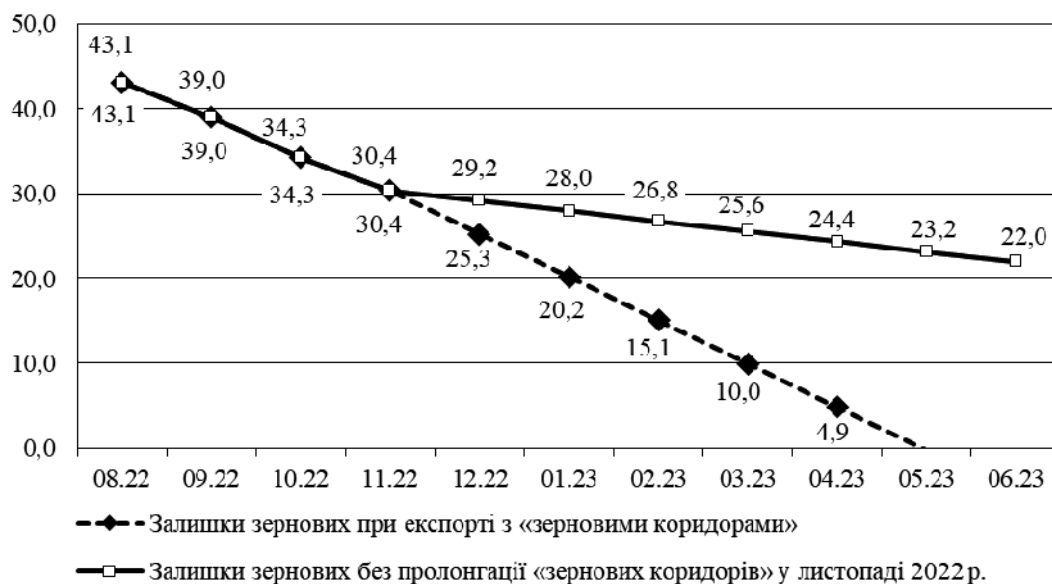

Рис. 3. Модельні сценарії динаміки обсягів перехідних залишків зернових культур в Україні, млн т

Джерело: розрахунки автора.

Варто зазначити, що наразі потенціал функціонування «зернових коридорів» використовується неефективно. На обсяги вантажоперевезень негативно впливають затримки з підведенням суден на завантаження у портах «Великої Одеси», брак ємностей для тимчасового зберігання зерна, тривалий час проведення інспекції вантажів Спільним координаційним центром та зростання ставок страхових платежів через збереження ризиків для цивільного судноплавства в регіоні від збройних сил рф⁴.

Російська сторона неодноразово анонсувала наміри щодо згортання Ініціативи. Так, 7 вересня 2022 р. президент рф заявив про необхідність обмеження українського експорту зерна через його переважне спрямування до країн ЄС та Туреччини замість того, щоб

⁴ Від початку вторгнення рф до України страхові ставки платежів для суден, що здійснюють перевезення українського зерна у чорноморському регіоні, зросли з 0.025 до 5 % вартості судна [16].

вирішувати проблему голоду в бідних країнах⁵. 13 жовтня постійний представник РФ при ООН проголошував про можливість виходу Росії з Ініціативи, якщо вимоги його країни не будуть задоволені. 14 жовтня представники РФ звинуватили Україну у використанні «зернових коридорів» для організації атак на інфраструктуру. 20 жовтня Росія закликала ООН утриматись від розслідування застосування іранських БПЛА в Україні, в іншому випадку співробітництво цієї країни з ООН може бути переглянuto – вірогідно мається на увазі саме співробітництво в рамках «зернових коридорів». Туреччина, США та ООН вважають критично необхідним продовження дії Ініціативи після листопаду 2022 р.

Отже, важливість функціонування «зернових коридорів» як для національної економіки України, так і для забезпечення продовольчої безпеки світу є критичною. Для інтенсифікації роботи «зернових коридорів» пропонується реалізувати такі заходи:

- тимчасово перевести лоцманів із заблокованих портів України до портів «Великої Одеси», що сприятиме вирішенню проблеми повільного підведення морських суден до причалів та нарощуванню обсягів переробки вантажів;
- посилити тиск на РФ з боку основних імпортерів українського зерна та міжнародних організацій щодо продовження дії Ініціативи щонайменше на рік задля забезпечення експорту продуктів харчування з України у повному обсязі, що сприятиме більш якісному плануванню перевезень і зростанню їхньої ефективності;
- провести технічні консультації з турецькою стороною щодо вивчення можливостей прискорення догляду суден, що беруть участь у функціонуванні «зернових коридорів», з метою прискорення проходження ними інспекційних процедур;
- ініціювати розширення переліку портів, що беруть участь у функціонуванні «зернових коридорів», через Миколаївський морський порт задля нарощування обсягів вивезення зернових культур і продуктів їхньої переробки з України;
- збільшити кількість інспекційних груп, які здійснюють догляд суден в рамках «зернових коридорів», що дозволить більш оптимально використовувати пропускну здатність коридорів і наростити обсяги вантажних перевезень зернових культур в їх межах;
- запропонувати Продовольчій програмі ООН проводити часткову компенсацію страхових ставок суден, що здійснюють перевезення в рамках «зернових коридорів», з метою підвищення їхньої привабливості

⁵ За даними ООН, майже 30 % усього зерна, що експортовано з України в рамках Ініціативи, поставлено до країн з низьким і середнім рівнем доходів. Загалом збільшення експорту українського зерна сприяло нормалізації цін на світовому ринку, що зробило харчові продукти більш доступними для незаможних верств населення [17]. З метою протидії голоду у світі постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2022 р. № 1040 «Про надання гуманітарної допомоги Федеративній Демократичній Республіці Ефіопія та Федеративній Республіці Сомалі» виділено 420 млн грн для закупівлі вітчизняної пшениці для надання гуманітарної допомоги [18].

для судновласників та операторів, а також для зниження вартості зернових культур на світовому ринку.

Реалізація зазначених заходів сприятиме передбачуваності роботи «зернових коридорів» і підвищенню ефективності використання їх наявного потенціалу.

Висновки. Функціонування «зернових коридорів» відіграє надважливу роль у забезпеченні функціонування економіки України. Безперешкодне здійснення українського експорту зернових культур має вагомий вплив на стан продовольчої безпеки світу. Продовження терміну дії «зернових коридорів» є суттєвим чинником зниження цін на харчові продукти та ефективним важелем протидії голоду у світі. Для оптимізації роботи «зернових коридорів», усунення вузьких місць та підвищення ефективності їх функціонування необхідно вжити запропоновані у статті заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Impact of the Russian–Ukrainian Conflict on Global Food Crops. Muh Amat Nasir, Agus Dwi Nugroho, Zoltan Lakner. *Foods*. 2022. № 11(19). 29789.
2. Trade scenarios compensating for halted wheat and maize exports from Russia and Ukraine increase carbon emissions without easing food insecurity / Miguel Carriquiry, Jerome Dumortier, Amani Elobeid. *Nature Food*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1038/s43016-022-00600-0>.
3. Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? Tarek Ben Hassen, Hamid El Bilali. *Foods*. 2022. № 11(15). 2301.
4. Сторонянська І. З. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». 2022. 70 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
5. Війна з РФ заблокувала в українських портах майже 100 суден з іноземними екіпажами. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3427680-vijna-z-rf-zablokuvala-v-ukrainskih-portah-majze-100-suden-z-inozemnimi-ekipazami.html>.
6. Через великі залишки зерна УЗА просить Уряд відновити експорт пшениці. URL: <https://latifundist.com/novosti/58698-cherez-veliki-zalishki-zerna-uzaproshyt-uryad-vidnoviti-eksport-pshenitsi>.
7. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
8. Державна митна служба України URL: <https://customs.gov.ua>.
9. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua>.
10. Консалтингова агенція «УкрАгроКонсалт». URL: <https://ukragroconsult.com>.
11. Ukraine's rising role in grain exports complicates impact of crisis. URL: <https://www.reuters.com/markets/us/ukraines-rising-role-grain-exports-complicates-impact-crisis-2022-01-26>.
12. UN: Record 345 million people 'marching to the brink of starvation'. URL: <https://www.dw.com/en/un-record-345-million-people-marching-to-the-brink-of-starvation/a-62389284>.
13. Forty Percent of the World Food Program's Wheat Supplies Come from Ukraine. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/forty-percent-world-food-programs-wheat-supplies-come-ukraine>.

14. У Стамбулі підписали угоду для вивезення українського зерна. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/22/7359647>.
15. Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/background>.
16. Страхування суден з українським зерном подорожчає у 200 разів. URL: <https://izbirkom.org.ua/news/obshchestvo-19/2022/strahuvannya-suden-z-ukrayinskim-zernom-podorozhchaye-u-200-raziv>.
17. Grain exports from Ukraine helping to push prices down -U.N. spokesperson. URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/grain-exports-ukraine-helping-push-prices-down-un-spokesperson-2022-09-07>.
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2022 р. № 1040 «Про надання гуманітарної допомоги Федеративній Демократичній Республіці Ефіопія та Федеративній Республіці Сомалі». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-nadannia-humanitarnoi-dopomohy-federatyvnii-demokratychnii-respublitsi-efiopiia-ta-federatyvnii-respublitsi-somali-i160922-1040>.

REFERENCES

1. Impact of the Russian–Ukrainian Conflict on Global Food Crops / Muh Amat Nasir, Agus Dwi Nugroho, Zoltan Lakner. *Foods*. 2022. № 11(19). 29789 [in English].
2. Trade scenarios compensating for halted wheat and maize exports from Russia and Ukraine increase carbon emissions without easing food insecurity / Miguel Carriquiry, Jerome Dumortier, Amani Elobeid. *Nature Food*. 2022. <https://doi.org/10.1038/s43016-022-00600-0> [in English].
3. Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? Tarek Ben Hassen, Hamid El Bilali. *Foods*. 2022, 11 (15). 2301 [in English].
4. Storonjans'ka I. Z. *Ekonomika regioniv Ukrainy v umovah vijny: ryzyky ta naprjamky zabezpechennja stijkosti: naukovo-analitychne vydannja* [I. Z. Storonijska. The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions for ensuring stability: scientific and analytical edition]. «Problemy regional'nogo rozvytku» – «Problems of regional development», L'viv, DU «Instytut regional'nyh doslidzhen' imeni M. I. Dolyshn'ogo NAN Ukrainy». 2022. 70 c. [in Ukrainian].
5. *Vijna z rf zablokuvala v ukrai'ns'kyh portah majzhe 100 suden z inozemnymy ekipazhamy* [The war with the russian federation blocked almost 100 ships with foreign crews in Ukrainian ports]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3427680-vijna-z-rf-zablokuvala-v-ukrainskih-portah-majze-100-suden-z-inozemnimi-ekipazami.html>.
6. *Cherez velyki zalyshky zerna UZA prosyt' Urjad vidnovyty eksport pshenyци* [Due to the large remaining grain, UZA asks the Government to resume wheat exports]. <https://latifundist.com/novosti/58698-cherez-veliki-zalishki-zerna-uza-prosit-uryad-vidnoviti-eksport-pshenitsi> [in Ukrainian].
7. Derzhavna ctatystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
8. Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy [State Customs Service of Ukraine]. <https://customs.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Ministerstvo agrarnoi' polityky ta prodovol'stva Ukrainy [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. <https://minagro.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Konsaltingova agencija «UkrAgroKonsalt» [Consulting agency «UkrAgroConsult»]. <https://ukragroconsult.com> [in Ukrainian].
11. Ukraine's rising role in grain exports complicates impact of crisis. <https://www.reuters.com/markets/us/ukraines-rising-role-grain-exports-complicates-impact-crisis-2022-01-26> [in English].

12. UN: Record 345 million people 'marching to the brink of starvation'. <https://www.dw.com/en/un-record-345-million-people-marching-to-the-brink-of-starvation/a-62389284> [in English].
13. Forty Percent of the World Food Program's Wheat Supplies Come from Ukraine. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/forty-percent-world-food-programs-wheat-supplies-come-ukraine> [in English].
14. *U Stambuli pidpysaly ugodu dlja vyvezennja ukrai'ns'kogo zerna* [An agreement was signed in Istanbul for the export of Ukrainian grain]. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/22/7359647> [in Ukrainian].
15. Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative. <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/background> [in English].
16. *Strahuvannja suden z ukrai'ns'kym zernom podorozhchaje u 200 raziv* [Insurance of vessels with Ukrainian grain will increase in price by 200 times]. <https://izbirkom.org.ua/news/obshchestvo-19/2022/strahuvannya-suden-z-ukrayinskim-zernom-podorozhchaje-u-200-raziv> [in Ukrainian].
17. Grain exports from Ukraine helping to push prices down -U.N. spokesperson. URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/grain-exports-ukraine-helping-push-prices-down-un-spokesperson-2022-09-07> [in English].
18. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 16 veresnja 2022 r. № 1040 «Pro nadannja gumanitarnoi' dopomogy Federatyvnij Demokratychnij Respublici Efiopija ta Federatyvnij Respublici Somali». [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 16, 2022 № 1040 «On the provision of humanitarian aid to the Federal Democratic Republic of Ethiopia and the Federal Republic of Somalia»]. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-nadannia-humanitarnoi-dopomohy-federatyvnii-demokratychnii-respublitsi-efiopiia-ta-federatyvnii-respublitsi-somali-i160922-1040> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 29.11.2022.

Прийнято до друку 16.01.2023.

Публікація онлайн 23.02.2023.

ФІНАНСИ, ОБЛІК, АУДИТ

Chornovol A. Stijkist' publichnyh finansiv derzhav JeS. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo.* 2023. № 1. S. 70-80. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)06](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)06)

УДК 336.02:330.341.1]:061.1ЄС

ЧОРНОВОЛ Алла,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи

Чернівецького торговельно-економічного інституту ДТЕУ

Центральна площа, 7, м. Чернівці, 58002, Україна

ORCID: 0000-0001-5155-7317

alla_trufen@ukr.net

DOI: 10.31617/3.2023(126)06

CHORNOVOL Alla,

Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department

of Finance and Banking

Chernivtsi Institute of Trade and Economics of SUTE

7, Central Square, Chernivtsi, 58002, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5155-7317

alla_trufen@ukr.net

СТІЙКІСТЬ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ДЕРЖАВ ЄС

Вступ. Публічні фінанси є фундаментальним механізмом впливу держави на соціально-економічні процеси. Через регулювання основних фінансових індикаторів забезпечується макроекономічна стабільність і закладаються основи для довгострокового економічного зростання.

Проблема. За сучасних умов важливо окреслити перспективні напрями розвитку публічних фінансів у країнах ЄС, з огляду на результати аналізу бюджетно-податкової політики, реалізованих заходів фінансового забезпечення соціального захисту населення, стратегічних документів держав-членів та ЄС загалом.

Мета статті – визначення основних пріоритетів розвитку публічних фінансів країн – членів Європейського Союзу на середньострокову перспективу, з огляду на сучасні суспільні виклики та макроекономічні тенденції.

Методи. Застосовано методи аналізу та синтезу, узагальнення, систематизації, наукового абстрагування, економіко-математичного моделювання.

Результати. Здійснено порівняння стану публічних фінансів 23 країн – членів ЄС у періоді фінансової рецесії 2008–2009 рр. та пандемії. Виявлено особливості застосування заходів дискреційної фіскальної політики в ці періоди. Досліджено індикатор співвідношення державного боргу до ВВП. Оцінено вплив державного боргу на показник еконо-

STABILITY OF PUBLIC FINANCES OF THE EU STATES

Introduction. Public finance is a fundamental mechanism of the government's influence on socio-economic processes. By regulating the main financial indicators, macroeconomic stability is ensured and the foundations for long-term economic growth are laid.

Problem. Under modern conditions, it is important to outline the promising directions for the development of public finances in the EU countries, taking into account the results of the analysis of the budget and tax policy, implemented measures of financial provision of social protection of the population, strategic documents of the member states and the EU as a whole.

The aim of the article is to determine the main priorities for the development of public finances of the EU member states for the medium-term perspective, taking into account modern social challenges and macroeconomic trends.

Methods. Methods of analysis and synthesis, generalization, systematization, scientific abstraction, the methods of economic and mathematical modeling are applied.

Results. The authors compared the state of public finances of 23 EU member states during the financial recession of 2008–2009 and the Coronavirus pandemic. The peculiarities of the applied discretionary fiscal policy measures in these periods were identified. The indicator of the ratio between the state debt and the gross domestic

© Чорновол А., 2023

Автор не отримувала прямого фінансування для цього дослідження.

мічного зростання у 2007–2021 рр. Визначено основні підходи до зниження вагового показника державного боргу. Обґрунтовано основні пріоритети розвитку публічних фінансів.

Висновки. З початком пандемії COVID-19 зафіксовано застосування державами – членами ЄС узгодженої та скоординованої фіскальної політики, що дало змогу підвищити рівень її результативності. За сучасних умов публічним фінансам відведена суттєва роль у реалізації завдань щодо підвищення обороноздатності та прискорення економічного зростання. Пріоритетом фінансової політики ЄС є забезпечення стійкості публічних фінансів. Важливою є імплементація консервативних правил щодо управління фіскальним дефіцитом і державним боргом. Видається за доцільне поетапно знижувати дефіцит бюджету та частку перерозподілу ВВП через систему публічних фінансів задля забезпечення виваженої бюджетної консолідації в середньостроковому періоді, розбудовувати інституційні засади соціальної політики, покращувати координацію з фіскальною політикою.

Ключові слова: публічні фінанси, податки, видатки бюджету, державний борг, макроекономічна стабільність, економічний розвиток.

JEL Classification: H21, H50, H62, H63.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

product was under study. The influence of the state debt on the economic growth indicator in 2007–2021 was assessed. The main approaches to reducing the gross indicator of the state debt were determined. The main priorities for the development of public finances were substantiated.

Conclusions. Since the beginning of the COVID-19 pandemic, the EU member states were noted to apply an agreed and coordinated fiscal policy, which allowed increasing its effectiveness level. Under modern conditions, public finances play a significant role in the implementation of tasks related to increasing defense capability and accelerating economic growth. The priority of EU financial policy is to ensure the stability of public finances. The implementation of conservative rules regarding the management of fiscal deficit and public debt is of utter importance. It seems appropriate to gradually reduce the budget deficit and the share of GDP redistribution through the public finance system in order to ensure balanced budget consolidation in the medium term, to develop the institutional foundations of social policy, and to improve coordination with the fiscal policy.

Keywords: public finances, taxes, budget expenditures, public debt, macroeconomic stability, economic development.

Вступ. Протягом останніх 15 років Європейський Союз (ЄС) зіштовхнувся з багатьма суспільно-економічними викликами. Найбільші з них – світова економічна рецесія 2008–2009 рр., пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення росії в Україну.

Публічні фінанси є фундаментальним механізмом впливу держави на соціально-економічні процеси. Завдяки регулюванню основних фінансових індикаторів (податки, публічні видатки, державний борг, фіскальний дефіцит, співвідношення пропорцій формування та використання фінансових ресурсів між державним і місцевими бюджетами) здійснюється вплив на добробут населення, забезпечується макроекономічна стабільність й закладаються основи для довгострокового економічного зростання. Фіскальний характер реакції країн – членів ЄС на кризи не є однорідним, адже рівень їхнього економічного розвитку суттєво відрізняється, як і запас бюджетної та боргової стійкості. Водночас характерною особливістю функціонування ЄС є наявність та дотримання сукупності фіскальних правил, що допомагають забезпечити збалансованість публічних фінансів і посилити бюджетну дисципліну. Бюджетна консолідація в періодах економічного

піднесення дає змогу створити необхідні передумови для ефективного бюджетного регулювання економічного розвитку та використання фіскальних стимулів у періоди суспільно-економічних викликів.

Проблема. За сучасних умов з огляду на ретроспективний досвід та результати аналізу бюджетно-податкової політики важливо окреслити перспективні напрями розвитку публічних фінансів у країнах ЄС, а також реалізованих заходів фінансового забезпечення соціального захисту населення, стратегічних документів держав-членів та цього економічного й політичного союзу загалом. З огляду на набуття статусу кандидата в члени цього суспільно-політичного утворення ідентифіковані пріоритети функціонування публічних фінансів країн ЄС мають стати за основу розбудови системи публічних фінансів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори М. Онофрей, А. Гаврилjuta, І. Бостан, Ф. Опре, Г. Парасчів та К. Лазар [1] обґрунтували важливість застосування інституційних обмежень у сфері публічних фінансів для країн ЄС з метою забезпечення стійкості публічних фінансів. Дослідники встановили, що фіскальна відповідальність, обмеження показника публічних видатків позитивно впливають на інституційну спроможність держави виконувати свої функції.

Дж. Хаас, В. Д'Ерман, Д. Шульц й Е. Вердун дослідили координацію економічної та фіскальної політики в ЄС після кризи та визначили основні напрями розвитку взаємодії цих політик. Першим напрямом є зниження частки публічних видатків та удосконалення моделі соціального захисту для найнезахищеніших верств населення. Інший полягає в більш активному втручанні держави в економічні процеси та надання стимулів для ринку праці з метою підтримки зайнятості. Напрями розвитку публічних фінансів суттєво залежать від економічного розвитку країни, її інституційної спроможності та збалансованості бюджетної системи [2].

А.-К. Гросу, К. Пінтілеску та Б. Зуграву дослідили боргову політику 11 країн Центральної та Східної Європи, які є членами ЄС, і виявили ознаки її непослідовності здебільшого в країнах вибірки, що несе певні ризики для макроекономічної стабільності. Авторами сформовано рекомендації щодо удосконалення політики у сфері управління публічними фінансами [3].

Питання державного фінансування системи соціального захисту населення у країнах єврозони доволі ґрунтовно висвітлено у праці І. Чугунова та О. Насібової [4]. Автори визначили тенденції та ефективність фінансування заходів соціального захисту завдяки публічним фінансам та обґрунтували комплекс заходів з підвищення ефективності фінансового механізму соціального захисту на подальшу перспективу. Аналіз Директив ЄС, які регламентують основи оподаткування для країн-членів, та напрями удосконалення вітчизняної

податкової політики у цьому контексті висвітлено у публікації В. Мельник та Т. Кощук [5].

Метою статті є визначення основних пріоритетів розвитку публічних фінансів країн – членів ЄС на середньострокову перспективу, з огляду на сучасні суспільні виклики та макроекономічні тенденції.

Методи. Методологія цього дослідження базується на працях вітчизняних та іноземних учених. Авторами застосовано методи аналізу та синтезу, узагальнення, систематизації, наукового абстрагування. Методи економіко-математичного моделювання використано під час оцінювання впливу державного боргу на показник економічного зростання. У ході дослідження динаміки показників публічних фінансів застосовано їх річні значення. Статистична інформація взята з офіційних сайтів Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Європейської комісії та Евростату.

Результати дослідження. Використання єдиного, системного, збалансованого підходу до управління публічними фінансами в період пандемії дало змогу підвищити ефективність реалізованих державою заходів. Після повномасштабного російського вторгнення в Україну лідери країн – членів ЄС зробили важливий крок до підвищення координації політик та забезпечення всеосяжної європейської інтеграції, ухваливши в березні 2022 р. Версальську декларацію [6], якою визначено чотири стратегічні цілі – зміцнення обороноздатності, зменшення енергетичної залежності, формування міцнішої економічної бази та активізація процесів залучення інвестицій в економіку. Публічним фінансам відведено суттєву роль у реалізації завдань щодо підвищення обороноздатності та прискорення економічного зростання. Завдяки структурним змінам глобальної економіки передбачено розбудову інституційного середовища координації фіскальної та монетарної політики.

У 2022 р. відзначається 30-та річниця підписання Маастрихтського договору, яким формально започатковано ЄС. Особливістю економічної парадигми, закладеної цим договором, є забезпечення та утримання макроекономічної стабільності. Розроблені фіскальні правила щодо обмеження розмірів державних витрат, боргу та фіскального дефіциту є превентивними заходами для утримання довгострокової фінансової стійкості. З розвитком суспільних відносин та проходженням економічних викликів і потрясінь інституціями ЄС здобуває цінний досвід розробки антикризових заходів та контрциклічної фіскальної і монетарної політики. Реалізація фіскальних заходів у період економічної рецесії 2008–2009 рр. та за подальшого посткризового відновлення засвідчила недостатню якість координації бюджетно-податкової політики серед країн – членів ЄС та різні фіскальні можливості підтримки економіки. Натомість з початком коронакризи та вимушеного запровадження локдаунів й економічних обмежень в європейських країнах лідери країн – членів ЄС прийняли рішення

.....

спільно реагувати на суспільно-економічні виклики через інструменти фіскального регулювання економіки.

Важливо розглянути зміни показників державних видатків та дефіциту в періоди економічних потрясінь, тож нами обрано приблизно ідентичні за часом кризи 2008–2009 рр. та пандемії коронавірусу у 2020–2021 рр. Для аналізу показників співвідношення фіскального дефіциту та державних видатків до ВВП у країнах – членах ЄС взято вибірку з 23 країн. Автори не враховували невеликі держави – члени ЄС, зокрема Люксембург, Мальту, Кіпр та Хорватію. Середнє значення частки державних видатків у ВВП для представленої вибірки в період пандемії становило 48.8 %, що на 2.2 в. п. вище, ніж у період світової фінансової рецесії (таблиця).

Таблиця

Фіскальний дефіцит і державні видатки в періоди світової фінансової рецесії 2008–2009 рр. та пандемії 2020–2021 рр. у країнах ЄС, % ВВП

Країна	Світова фінансова рецесія		Глобальна пандемія COVID-19	
	фіскальний дефіцит	державні видатки	фіскальний дефіцит	державні видатки
Франція	-5.3	55.3	-7.7	60.3
Данія	0.2	53.5	1.1	52.2
Бельгія	-3.3	52.8	-7.3	57.0
Греція	-12.7	52.5	-8.8	58.4
Австрія	-3.4	52.0	-7.0	56.5
Швеція	0.6	51.2	-1.5	50.8
Фінляндія	0.9	51.0	-4.1	56.4
Угорщина	-4.3	49.6	-7.3	49.6
Італія	-3.9	49.5	-8.4	56.3
Португалія	-6.8	47.8	-4.3	48.7
Словенія	-3.6	47.3	-6.5	50.2
Німеччина	-1.7	46.2	-4.0	51.2
Нідерланди	-2.6	45.7	-3.1	47.2
Польща	-5.5	44.6	-4.4	46.2
Ірландія	-10.5	44.3	-3.5	26.1
Іспанія	-8.0	43.8	-8.6	51.2
Естонія	-2.4	42.7	-4.0	44.1
Чехія	-3.7	42.7	-5.9	46.9
Латвія	-6.9	41.7	-5.9	44.2
Литва	-6.1	41.6	-4.2	40.8
Словаччина	-5.3	40.7	-5.9	46.1
Румунія	-7.3	38.5	-8.2	41.0
Болгарія	-1.5	38.2	-4.1	42.6

Джерело: складено автором за [7].

У 18 країнах вибірки зафіксовано збільшення співвідношення державних видатків до ВВП, незначне зниження від 0.1 до 1.3 % ВВП

спостерігається для 4 країн – Данії, Швеції, Угорщини та Литви. Лише в Ірландії суттєво зменшуються частки державних видатків у ВВП на 18.2 в. п. В умовах пандемії зросло середнє значення частки фіскального дефіциту у ВВП здебільшого для країн вибірки порівняно з попередньою рецесією. Середнє значення цього показника для країн – членів ЄС у 2020–2021 рр. – 5.14 %, а у 2008–2009 рр. – 4.28 %. Збільшення фіскального дефіциту спрямовано на фінансування важливих бюджетних програм соціального та економічного розвитку. Зокрема надано виплати найвразливішим верствам населення, які вимушено втратили роботу через запроваджені обмеження; виділено пряму фінансову підтримку підприємствам та галузям економіки для збереження зайнятості й ділової активності в майбутньому, застосовано інструмент фінансових гарантій. Крім того, використовувались цільові податкові пільги, зокрема в частині податку на доходи з метою стабілізації ринку праці як основного економічного рушія. Надано низку відстрочок зі сплати податкових платежів – корпоративного податку, податку на доходи, майнових податків тощо. У ЄС функціонують фіскальні правила щодо обмеження індикаторів циклічно скоригованого дефіциту бюджету. Тому Європейська комісія (ЄК) наголосила, що всі дискреційні стимули, які країни ЄС використовують задля пом'якшення впливу пандемії, мають бути своєчасними та мати цільовий характер [8]. Системний і виважений підхід до розробки бюджетно-податкової політики є важливим для забезпечення стійкості публічних фінансів у майбутньому.

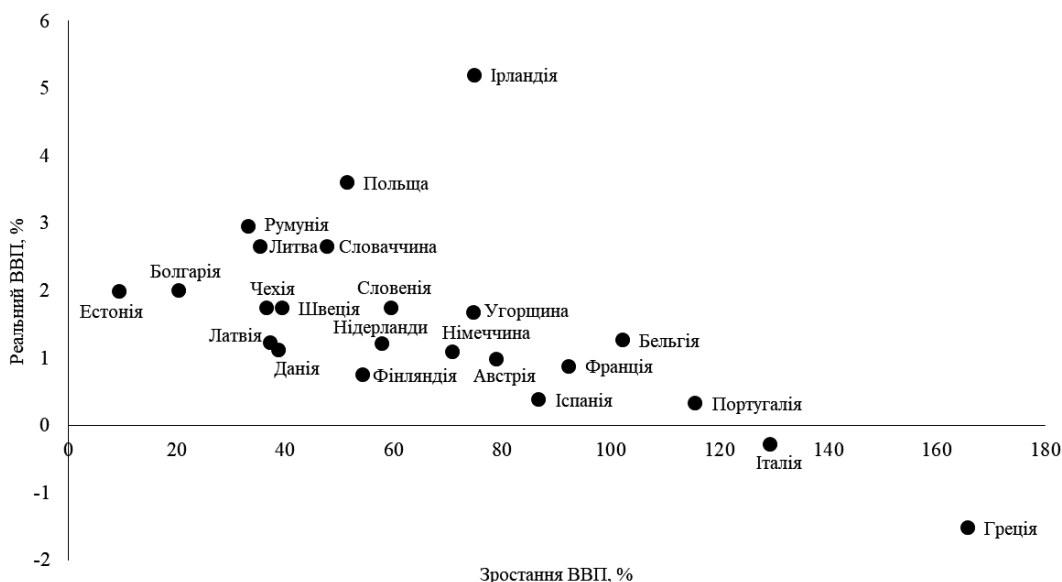
Крім того, у липні 2020 р. ЄК схвалено план Наступного Покоління ЄС (*Next Generation EU*), який має підтримати економіки держав – членів ЄС у подоланні негативного впливу коронакризи. План економічного відновлення обсягом 750 млн євро у цінах 2018 р. спрямований на трансформацію економіки, зокрема її цифровізацію, збільшення екологічних інновацій, створення нових робочих місць. Це новий довгостроковий інструмент бюджетного фінансування, що спільно координується ЄС через уповноважені інституції [9]. Важливою особливістю цього плану є те, що найбільший обсяг виділених ресурсів передбачений на фінансування структурних економічних трансформацій, що зробить у майбутньому економіки держав – членів ЄС стійкішими до шоків та суспільно-економічних викликів.

Важливим пріоритетом фінансової політики ЄС є забезпечення стійкості публічних фінансів. Одним з ключових індикаторів, що характеризує рівень такої стійкості, є державний борг. Еталонне значення державного боргу на рівні 60 % ВВП як одного з Маастрихтських критеріїв вказує на наявні можливості країни проводити дискреційні фіскальні заходи для підтримки чи відновлення економіки. За 2007–2021 рр. 10 країн представленої вибірки мають

суттєво вищий рівень боргу. Середнє значення частки державного боргу у ВВП в Греції становить 165.7 %, Італії – 129.3 %, Португалії – 115.6 %, Бельгії – 102.2 %, Франції – 92.2 %, Іспанії – 86.7 %, Австрії – 78.9 %, Ірландії – 74.8 %, Угорщині – 74.8 %, Німеччині – 70.8 %. Водночас, якщо взяти лише пандемічний період 2020–2021 рр., таких країн уже 12, до них доєдналися Словенія, Фінляндія та Словаччина, проте вибула Ірландія. Ця країна є взірцевим прикладом останнього десятиліття зі зниження рівня державного боргу серед країн ЄС: у 2013 р. державний борг Ірландії становив 120 % ВВП, а у 2021 р. – 56 %. Досягнути такого прогресу вдалося шляхом суттєвого зменшення рівня перерозподілу ВВП через систему публічних фінансів, наразі це країна з найнижчим значенням показника частки публічних видатків у ВВП серед держав – членів ЄС.

Проте нині у 6 країнах вибірки державний борг перевищує позначку 100 % ВВП, і зниження показника до рівня 60 % потребує значних структурних змін у фіскальній та соціальній політиці. Через наслідки *COVID-19* та напружену економічну ситуацію, до якої призвело повномасштабне вторгнення росії в Україну, вмотивувати ці країни на формування бюджету з циклічно скоригованим первинним балансом на рівні 3–3.5 % ВВП у межах середньострокового економічного циклу з боку діючих інституцій ЄС не є можливим. З одного боку, можна допустити сценарій поступового зниження дефіциту та публічних видатків задля збереження рівня державних інвестицій з метою активізації економічного зростання. Прискорення економічного зростання дасть змогу поступово знижувати співвідношення державного боргу до ВВП. У такому випадку важливо інвестувати у високотехнологічні сфери, що матиме довготривалий ефект, удосконалити інституційне середовище бюджетного механізму економічного розвитку. Проте, з іншого боку, коли питання інфляції у світі та ЄС вийшло на перший план порядку денного, надмірний рівень державного боргу та боргового навантаження на бюджет можуть лише поглиблювати розбалансованість публічних фінансів. У липні 2022 р. Європейський центробанк вперше за 11 років підвищив облікову ставку задля протидії розкручуванню інфляції у єврозоні, яка станом на серпень 2022 р. є найвищою за всю історію спостережень – 9.1 % [7]. Вірогідним є подальше збільшення облікової ставки та відповідно зростання процентних ставок за державними запозиченнями, що посилює боргові ризики та послаблює загальну стійкість публічних фінансів. З огляду на зазначене важливою є імплементація консервативних правил щодо управління фіскальним дефіцитом і державним боргом. Тож потрібно обирати траєкторію поетапного зниження бюджетного дефіциту та частки публічних фінансів у ВВП задля виваженої бюджетної консолідації в середньостроковому періоді. Європейська

фіскальна рада (*European Fiscal Board*) надала згоду щодо пом'якшення фіскальних правил у посткризовий період з метою підтримки економічного розвитку та утримання соціальної стабільності [10]. Загалом високий рівень державного боргу не є сприятливим для економічного зростання. На *рисунку* відображено середні значення показників реального ВВП та частки державного боргу у ВВП за 2007–2021 рр. для аналізованої вибірки країн – членів ЄС.

Державний борг та економічне зростання у 23 країнах ЄС у 2007–2021 рр.

Джерело: побудовано авторами за [7; 11].

Завдяки застосуванню методу лінійної регресії встановлено, що під час зростання значення показника частки державного боргу у ВВП на 1 в. п. за 2007–2021 рр. темпи реального ВВП уповільнювались на 0.113 в. п. Можна пересвідчитись, що в аналізованому періоді економіка країни ЄС, у якої рівень державного боргу перевищує 60 % ВВП, не збільшувалась темпами, вищими ніж 2 % щороку. Винятком є Ірландія, однак ця держава радикально зменшила частку перерозподілу ВВП через систему публічних фінансів. Три країни вибірки, у яких найвищий рівень боргу, мають найгірші середні значення зростання економіки (у Португалії – 0.3 %, в Італії та Греції зафіксовано щорічне падіння економіки). Зазначені країни суттєво збільшили борг у період світової фінансової рецесії 2008–2009 рр. та в післякризовий період і не встигли провести суттєвих структурних змін щодо оздоровлення публічних фінансів, як їх економіки спіткав новий глобальний шок у вигляді пандемії. Загалом остання декада ознаменувалась уповільненням темпів економічного розвитку регіону, тому в часи економічного підйому борг незначно зменшувався, а під час останньої кризи знову суттєво виріс на тлі збільшення фіскального дефіциту та економічного падіння. Для багатьох економік ЄС вплив пандемії був більш

відчутним, ніж у період Великої Рецесії. За прогнозами, у країнах – членах ЄС пікового значення показник співвідношення державний борг/ВВП може досягти у 2024 р., а далі піти на спад. Очікується, що лише з 2031 р. рівень державного боргу буде нижчим за 2020 р. [11]. Однією з основних перешкод для зниження боргу є інерційність витрат на його обслуговування та фіскального дефіциту. Різко скоротити фінансування бюджетних програм надзвичайно складно у нинішніх умовах.

Найбільше публічних видатків розвинених країн ЄС спрямовано на соціальні програми й виплати: пенсії, охорона здоров'я, освіта та соціальний захист, інші програми соціального забезпечення. Якщо на початку ХХ ст. у європейських країнах їхня частка у загальній структурі видатків була меншою за 10 %, у середині ХХ ст. становила близько 30 %, то в сьогоdnішніх умовах значення цього показника наблизилося до 55 % [12]. У Франції за 2007–2021 рр. середнє значення частки публічних видатків соціального спрямування перевищують 30 % ВВП, у Бельгії, Австрії, Фінляндії, Данії, Німеччині – понад 25 % ВВП. Важливими пріоритетами державних соціальних видатків є зменшення нерівності доходів населення та підтримка найвразливіших верств населення з метою протидії соціальній ізоляції [13; 14]. Емпіричний досвід свідчить, що механічне зростання державних витрат не забезпечує очікуваних результатів у скороченні розриву нерівності доходів.

М. Кірек у своєму дослідженні дійшла висновку, що у країнах – членах ЄС існує негативний взаємозв'язок між обсягом виділених державних витрат соціального спрямування та їхньою ефективністю щодо зниження нерівності [15]. Найсильніше це виявляється стосовно публічних видатків на охорону здоров'я. Фінансування програм стимулювання та розвитку людського потенціалу більше користі приносить тим категоріям населення, яких відносять до середнього класу, що ще більше посилює соціальну нерівність. Лише розвиток інституційних засад соціальної політики держави, підвищення координації з фіскальною політикою може привести до досягнення запланованих результативних показників у соціальній сфері. Питання старіння населення, забезпечення демографічної стійкості суспільства, модифікація підходів до фінансового забезпечення соціального захисту населення визначають перспективи подальшого розвитку системи публічних фінансів. Європейська комісія наголошує на необхідності збільшення ефективності вкладень публічних ресурсів у людський капітал для побудови інклюзивного суспільства та створення необхідних передумов для стійкого розвитку. За пандемії актуалізувались питання зростання державних і приватних інвестицій у сферу охорони здоров'я, зокрема фінансування новітніх лабораторій, науково-дослідних медичних центрів, госпіталів, технологічних підприємств медичної галузі. Окремим аспектом подальшого розвитку публічних фінансів є удосконалення процедур публічних закупівель ліків та вакцин, створення сприятливих умов для конкуренції на ринку цих специфічних товарів.

Висновки. З початком пандемії COVID-19 зафіксовано застосування державами – членами ЄС узгодженої та скоординованої фіскальної політики, що дало змогу підвищити рівень її результативності. За сучасних умов публічним фінансам відведена суттєва роль у реалізації завдань щодо підвищення обороноздатності та прискорення економічного зростання. Пріоритетом фінансової політики ЄС є забезпечення стійкості публічних фінансів. Надмірний рівень державного боргу стримує та уповільнює економічне зростання.

Важливою є імплементація консервативних правил в управлінні фіскальним дефіцитом і державним боргом. Видається за доцільне поетапно знижувати дефіцит бюджету та частку перерозподілу ВВП через систему публічних фінансів задля забезпечення виваженої бюджетної консолідації в середньостроковому періоді. Розбудова інституційних засад соціальної політики держави, підвищення координації з фіскальною політикою може привести до досягнення запланованих результативних показників у соціально-економічній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Onofrei M., Bostan I., Oprea F., Paraschiv G., Lazăr C. M. (2020). The implication of fiscal principles and rules on promoting sustainable public finances in the EU countries. *Sustainability*, 12 (7), 2772. URL: <https://doi.org/10.3390/su12072772>.
2. Haas J. S., D'Erman V. J., Schulz D. F., Verdun A. (2021). Economic and fiscal policy coordination after the crisis: is the European Semester promoting more or less state intervention? In *Economic and Monetary Union at Twenty*, (pp. 40-57).
3. Grosu A. C., Pintilescu C., Zugravu B. (2022). Trends in public debt sustainability in Central and Eastern EU countries. *Post-Communist Economies*, 34(2), 173-195.
4. Chugunov I., Nasibova O. (2021). Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. *Investment Management and Financial Innovations*, 18(2), 181-192.
5. Мельник В. М., Кошук Т. В. Податкова політика України в умовах імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. *Фінанси України*. 2016. № 7. С. 7-25.
6. Informal meeting of the Heads of State or Government (2022), Versailles Declaration, 10-11 March. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>
7. *The official website of Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
8. Dermine P., Markakis M. (2020). The EU Fiscal, Economic and Monetary Policy Response to the COVID-19 Crisis. *EU Law Live, Weekend Edition*, (11), 7-14.
9. Zahariev A., Radulova A., Aleksandrova A., Petrova M. (2021). Fiscal sustainability and fiscal risk in the EU: forecasts and challenges in terms of COVID-19. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(3), 618-632.
10. Beetsma R. (2022). The Economics of Fiscal Rules and Debt Sustainability. *Inter-economics*, 57(1), 11-15.
11. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>.
12. Jacobs J., Ogawa K., Sterken E., Tokutsu I. (2020). Public debt, economic growth and the real interest rate: A panel VAR Approach to EU and OECD countries. *Applied Economics*, 52(12), 1377-1394.
13. Schuknecht L. (2020). *Public Spending and the Role of the State: History, Performance, Risk and Remedies*. Cambridge University Press.

14. Antonelli M.A., De Bonis V. (2018.) Assessing the performance of social spending in Europe. *Central Eur J Public Policy* 12(1):17–31. URL: <https://doi.org/10.2478/CEJPP-2018-0001>.
15. Cyrek M. (2019). Government social spending in the EU countries: efficiency in poverty and income inequality reduction. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 14(3), 405-424.

REFERENCES

1. Onofrei, M., Bostan, I., Oprea, F., Paraschiv, G., & Lazăr, C. M. (2020). The implication of fiscal principles and rules on promoting sustainable public finances in the EU countries. *Sustainability*, 12(7), 2772. <https://doi.org/10.3390/su12072772> [in English].
2. Haas, J. S., D’Erman, V. J., Schulz, D. F., & Verdun, A. (2021). Economic and fiscal policy coordination after the crisis: is the European Semester promoting more or less state intervention? In *Economic and Monetary Union at Twenty*, (pp. 40-57) [in English].
3. Grosu, A. C., Pintilescu, C., & Zugravu, B. (2022). Trends in public debt sustainability in Central and Eastern EU countries. *Post-Communist Economies*, 34(2), 173-195 [in English].
4. Chugunov, I., & Nasibova, O. (2021). Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. *Investment Management and Financial Innovations*, 18(2), 181-192 [in English].
5. Mel’nyk, V. M., & Koshhuk, T. V. (2016). Podatkova polityka Ukrai’ny v umovah implementacii’ Ugody pro asociaciju z Jevropejs’kym Sojuzom [Tax policy of Ukraine in terms of implementation of the Association Agreement with the European Union]. *Finansy Ukrai’ny – Finances of Ukraine*, 7, 7-25 [in Ukrainian].
6. *Informal meeting of the Heads of State or Government* (2022), Versailles Declaration, 10-11 March. <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf> [in English].
7. *The official website of Eurostat*. <https://ec.europa.eu/eurostat> [in English].
8. Dermine, P., & Markakis, M. (2020). The EU Fiscal, Economic and Monetary Policy Response to the COVID-19 Crisis. *EU Law Live, Weekend Edition*, 11, 7-14 [in English].
9. Zahariev, A., Radulova, A., Aleksandrova, A., & Petrova, M. (2021). Fiscal sustainability and fiscal risk in the EU: forecasts and challenges in terms of COVID-19. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(3), 618-632 [in English].
10. Beetsma, R. (2022). The Economics of Fiscal Rules and Debt Sustainability. *Inter-economics*, 57(1), 11-15 [in English].
11. The official website of World Bank. <https://www.worldbank.org> [in English].
12. Jacobs, J., Ogawa, K., Sterken, E., & Tokutsu, I. (2020). Public debt, economic growth and the real interest rate: A panel VAR Approach to EU and OECD countries. *Applied Economics*, 52(12), 1377-1394 [in English].
13. Schuknecht, L. (2020). *Public Spending and the Role of the State: History, Performance, Risk and Remedies*. Cambridge University Press [in English].
14. Antonelli MA, De Bonis V (2018) Assessing the performance of social spending in Europe. *Central Eur J Public Policy*, 12(1), 17–31. <https://doi.org/10.2478/CEJPP-2018-0001> [in English].
15. Cyrek, M. (2019). Government social spending in the EU countries: efficiency in poverty and income inequality reduction. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 14(3), 405-424 [in English].

Надійшла до редакції 15.09.2022.

Прийнято до друку 16.09.2022.

Публікація онлайн 23.02.2023.

Bezverkhyi K., Poddubna N. Mizhnarodni vymogy do zvitnosti pidpryemstva pro vplyv na klimat. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 81-93. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)07](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)07)

УДК 657.37:339

БЕЗВЕРХИЙ Костянтин,

к. е. н., доцент,
доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-8785-1147
k.bezverkhyi@knu.edu.ua

ПОДДУБНА Наталія,

к. е. н., CAP, ACCA DipIFR,
аудитор Департаменту внутрішнього аудиту
Апарату Управління ПАТ «Укрнафта»

Несторівський пров., 3-5, м. Київ, 04053, Україна
ORCID: 0000-0001-7591-5377
poddubna.nataliia@gmail.com

DOI: 10.31617/3.2023(126)07

BEZVERKHYI Kostiantyn,

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Financial Analysis and Audit
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8785-1147
k.bezverkhyi@knu.edu.ua

PODDUBNA Nataliia,

PhD (Economics), CAP, ACCA DipIFR,
Auditor at the Department of Internal Audit
Management Office PJSC «UKRNAFTA»

3-5, Nestorivskyi Lane, Kyiv, 04053, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7591-5377
poddubna.nataliia@gmail.com

МІЖНАРОДНІ ВИМОГИ ДО ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ПРО ВПЛИВ НА КЛІМАТ

Вступ. У XXI ст. перед людством постали виклики, пов'язані з його виживанням: пандемія, війни, глобальні кліматичні зміни. Відтак для суб'єктів господарювання є важливим питання щодо розробки нормативно-правового регулювання у сфері розкриття інформації, що пов'язана зі зміною клімату у звітності суб'єктів господарювання.

Проблема. Обов'язкова вимога щодо розкриття інформації про вплив підприємства на клімат у звітності як вітчизняних, так і закордонних суб'єктів господарювання наразі відсутня, тож прийняття проекту МСФЗ С2 «Розкриття інформації, що пов'язана з кліматом» потребує широкого обговорення серед практиків і науковців.

Метою дослідження є висвітлення змісту, структури, основних складових проекту МСФЗ С2 «Розкриття інформації, що пов'язана з кліматом» з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду в умовах глобальних кліматичних змін.

Методи. Використано методи: теоретичного узагальнення та групування; графічний; систематизації; логічного узагальнення результатів.

Результати. Визначено структуру та зміст проекту МСФЗ С2 «Розкриття інформації, що пов'язана з кліматом», а також відображено інформацію про вжиття негайних заходів щодо боротьби зі зміною клімату в інтегрованій звітності українських й закордонних підприємств.

INTERNATIONAL REQUIREMENTS FOR ENTERPRISE REPORTING ON CLIMATE IMPACT

Introduction. In the 21st century humanity faced challenges related to its survival: pandemic, wars, global climate change. Therefore, for business entities, there are important issues regarding the development of legal regulations in the field of disclosure of information related to climate change in the reporting of business entities.

Problem. There is currently no mandatory requirement to disclose information about the impact of the enterprise on the climate in the reporting of both domestic and foreign economic entities, therefore the adoption of the draft IFRS S2 «Disclosure of information related to the climate» requires a wide discussion among practitioners and scientists.

The aim of the study is to highlight the content, structure, and main components of the IFRS S2 project «Disclosure of climate-related information» taking into account domestic and international experience in the conditions of global climate change.

Methods. During the research, the following methods were used: theoretical generalization and grouping; graphic method; systematization; logical generalization of the results.

Results. The structure and content of the draft IFRS S2 «Disclosure of climate-related information» is highlighted, as well as information on taking immediate measures to combat climate change in the integrated reporting of Ukrainian and foreign enterprises is displayed.

© Безверхий К., Поддубна Н., 2023

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним.

Висновки. *Прийняття та застосування проекту МСФЗ С2 «Розкриття інформації, що пов'язана з кліматом» дасть змогу відобразити у звітності інформацію щодо впливу суб'єктів господарювання на зміну клімату у світі, яка буде упорядкована за відповідною структурою, що забезпечить транспарентність, повноту, а також її зіставність (порівняльність) між різними суб'єктами господарювання.*

Ключові слова: інформація, клімат, звітність, інтегрована звітність, нормативно-правове регулювання, структура, МСФЗ С2.

JEL Classification: E62, H20, H32, H71.

Conclusions. *The adoption and application of the draft IFRS S2 «Disclosure of climate-related information» will make it possible to reflect in the reporting information on the impact of business entities on climate change in the world, which will be organized according to the appropriate structure, which will ensure transparency, completeness, as well as its comparability between different business entities.*

Keywords: information, climate, reporting, integrated reporting, legal regulation, structure, IFRS S2.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що один з авторів працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в передженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. В умовах нечуваних викликів ХХІ ст., зокрема пандемії, спричиненої *COVID-19*, воєн та інших руйнівних чинників, постають завдання щодо подолання глобальних загроз задля подальшого існування людства. У вересні 2015 р. у рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковим документом саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [1] затверджено 17 цілей сталого розвитку, серед яких 13-ю ціллю є «Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками». У звіті про глобальні ризики за 2022 р. (17-те видання), підготовленому Всесвітнім економічним форумом, ідентифіковано найбільші ризики на подальші 10 років [2, с. 11–29], які здебільшого пов'язані з впливом діяльності людства на навколишнє середовище.

Проблема. Вочевидь питання сталого розвитку та зміни клімату наразі є актуальною і важливою проблемою людства, а вплив на клімат пов'язаний з діяльністю майже кожного підприємства, тож у березні 2022 р. запропоновано на обговорення проєкт Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) С1 «Загальні вимоги до розкриття фінансової інформації, пов'язаної зі сталим розвитком» [3] та С2 «Розкриття інформації, що пов'язана з кліматом» [4] (надалі – проєкт МСФЗ С2), розгляд структури якого набуває актуальності як для суб'єктів господарювання, так і для науково-практичних дискусій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в частині розкриття інформації, що пов'язана з кліматом, здійснювали переважно закордонні вчені-економісти. Колектив американських авторів С. Баттістон (*S. Battiston*), А. Джанетос (*A.C. Janetos*), І. Монастероло (*I. Monasterolo*), З. Чжен (*Z. Zheng*) [5] досліджують різні аспекти розкриття фінансової інформації, яка пов'язана зі зміною клімату. Британський автор Л. Браун (*L. Brown*) [6] вивчає положення про

розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом. Група австралійських авторів І. Едвардс (*I. Edwards*), К. Япп (*K. Yapp*), С. Маккі (*S. Mackay*), Б. Маккі (*B. Mackay*) [7] зосереджуються на розкритті фінансової інформації, пов'язаної з кліматом, у державному секторі. Італійські автори Р. Ломбарді (*R. Lombardi*), Ф. Шимперна (*F. Schimperna*), П. Паолоні (*P. Paoloni*), М. Галеотті (*M. Galeotti*) [8] вказують на інформацію, що пов'язана з кліматом, яка надана у директиві ЄС щодо нефінансової звітності. М. Розенцвейг (*Rosenzweig M.*) [9] зауважує, що групи компаній прагнуть краще узгодити звітність, яка пов'язана з кліматом. Р. Сью (*Siew R.Y.J.*) [10] вивчає розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом, у секторі нерухомості та будівництва. Колектив угорських дослідників А. Тот (*A. Tóth*), А. Сута (*A. Suta*), Ф. Заутер (*F. Szauter*) [11] розглядають взаємозв'язок між стійкістю, пов'язаною з кліматом, і розкриттям фінансової звітності європейською автомобільною промисловістю. Австралійський учений К. Фарботко (*C. Farbotko*) [12] аналізує розкриття фінансових ризиків, які пов'язані з кліматом.

Однак залишаються дискусійними питання щодо наповнення структури проекту МСФЗ С2.

Метою статті є висвітлення змісту, структури, основних складових проекту МСФЗ С2 «Розкриття інформації, що пов'язана з кліматом» з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду в умовах глобальних кліматичних змін.

Методи. Під час дослідження використано методи: теоретичного узагальнення та групування (для визначення структури проекту МСФЗ С2); графічний метод (для унаочнення результатів дослідження); систематизації (для відображення інформації щодо вжиття негайних заходів щодо боротьби зі зміною клімату українських підприємств); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків і пропозицій).

Результати дослідження. Кожний нормативно-правовий документ, зокрема й у сфері бухгалтерського обліку, має певну визначену структуру, яка складається з чітко впорядкованих її елементів. Не є винятком й досліджуваний проєкт МСФЗ С2 [4]. Структура документа дає змогу сформулювати попереднє уявлення про ті взаємопов'язані елементи, які входять до його складу. Відтак дослідження змісту проєкту МСФЗ С2 [4] доречно починати з вивчення його структури (*рисунок*).

Метою проєкту МСФЗ С2 є вимога до суб'єкта господарювання розкривати інформацію про його ризики та можливості, пов'язані з кліматом, що дає змогу користувачам фінансової звітності суб'єкта господарювання загального призначення:

- оцінити вплив значних ризиків і можливостей, пов'язаних з кліматом, на вартість підприємства;
- розуміти, як використання суб'єктом господарювання ресурсів і відповідних вхідних ресурсів, діяльності, результатів підтримує реакцію суб'єкта господарювання на стратегію управління значними ризиками та можливостями, пов'язаними з кліматом;

- оцінити здатність суб'єкта господарювання адаптувати своє планування, бізнес-модель і діяльність до значних ризиків і можливостей, пов'язаних з кліматом.

Структура проєкту МСФЗ С2 «Розкриття інформації, пов'язаної з кліматом»

Джерело: складено авторами за [4].

Сфера застосування. Стандарт, що пропонується, застосовуватиметься до:

- пов'язаних з кліматом *ризиків*, на які наражається суб'єкт господарювання, включаючи, але не обмежуючись цим:
 - фізичні ризики від зміни клімату (фізичні ризики);
 - ризики, пов'язані з переходом до економіки з меншим вмістом вуглецю (ризики переходу);
- пов'язаних з кліматом *можливостей*, доступних суб'єкту господарювання.

Управління. Розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом, покликане дати змогу користувачам фінансової звітності загального призначення зрозуміти процеси управління, ознайомитися з засобами контролю та процедурами, які використовуються для моніторингу й керування ризиками і можливостями, пов'язаними з кліматом.

Для досягнення цієї мети суб'єкт господарювання повинен надавати інформацію про керівний орган або органи (які можуть включати правління, комітет або еквівалентний орган, уповноважений керівним управлінням), які здійснюють нагляд за пов'язаними з кліматом ризиками та можливостями, а також інформацію про роль керівництва в цих процесах. Зокрема суб'єкт господарювання повинен розкривати інформацію:

- про орган або особу в органі, що відповідає за нагляд за ризиками та можливостями, які пов'язані з впливом діяльності такого суб'єкта господарювання на клімат;
- як обов'язки органу щодо ризиків і можливостей, пов'язаних із кліматом, відображаються в технічних завданнях суб'єкта господарювання, мандатах правління та інших пов'язаних політиках;
- як орган забезпечує наявність відповідних навичок і компетенцій для нагляду за стратегіями, розробленими для реагування на ризики та можливості, пов'язані з кліматом;
- як і як часто орган та його комітети (аудиторський, ризиковий або інші комітети) інформуються про кліматичні ризики та можливості;
- як орган та його комітети розглядають ризики та можливості, пов'язані з кліматом, під час нагляду за стратегією суб'єкта господарювання, його рішеннями щодо основних транзакцій та політикою управління ризиками, включаючи будь-яку оцінку компромісів та аналіз чутливості до невизначеності, яка вимагається;
- як орган та його комітети здійснюють нагляд за встановленням цілей, пов'язаних зі значними ризиками та можливостями, пов'язаними з кліматом, і відстежують прогрес у їхньому досягненні, враховуючи те, чи включено відповідні показники ефективності до політики винагороди;
- щодо ролі керівництва в оцінюванні та управлінні ризиками та можливостями, пов'язаними з кліматом, зокрема чи делеговано цю роль певній посаді чи комітету на рівні керівництва, та як здійснюється нагляд за цією посадою чи комітетом. Опис має містити інформацію про те, чи застосовуються спеціальні засоби контролю та процедури для управління ризиками та можливостями, пов'язаними з кліматом, і, якщо так, як вони інтегровані з іншими внутрішніми функціями.

Стратегія. Ще однією метою розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом, є надання користувачам фінансової звітності загального призначення можливості зрозуміти стратегію суб'єкта господарювання щодо вирішення питань значних ризиків і можливостей впливу його господарської діяльності на зміну клімату. Для досягнення цієї мети суб'єкт господарювання повинен розкривати інформацію про:

- значні, пов'язані з кліматом ризики та можливості, які, як він обґрунтовано очікує, можуть вплинути на його бізнес-модель, стратегію та грошові потоки, його доступ до фінансування та вартість

.....

капіталу в короткостроковій, середньостроковій або довгостроковій перспективі;

- вплив значних ризиків і можливостей, пов'язаних з кліматом, на його бізнес-модель і ланцюг створення вартості;
- вплив значних кліматичних ризиків і можливостей на його стратегію та прийняття рішень, включаючи плани переходу;
- вплив значних ризиків і можливостей, пов'язаних з кліматом, на його фінансовий стан, фінансові показники та грошові потоки за звітний період, а також очікувані наслідки в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі, зокрема, як пов'язані з кліматом ризики та можливості включені у фінансове планування суб'єкта господарювання;
- кліматичну стійкість його стратегії (включаючи його бізнес-модель) до значних фізичних ризиків і ризиків переходу.

Управління ризиками. Метою розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом, у частині управління ризиками є надання користувачам фінансової звітності загального призначення можливості зрозуміти процес або процеси, за допомогою яких ризики та можливості, пов'язані з кліматом, ідентифікуються, оцінюються та управляються. Ризики, пов'язані з кліматом, стосуються потенційних негативних наслідків зміни клімату для суб'єкта господарювання. Фізичні ризики, пов'язані зі зміною клімату, можуть бути зумовлені такими подіями (гострими): збільшення тяжкості екстремальних погодних явищ (циклони, посухи, повені та пожежі). Вони також можуть бути пов'язані з довгостроковими (хронічними) змінами опадів і температури та підвищеною мінливістю погодних умов (що може призвести, наприклад, до підвищення рівня моря). Ризики, пов'язані з кліматом, також можуть бути пов'язані з переходом до глобальної економіки з низьким вмістом вуглецю, найпоширеніші з яких пов'язані з політикою та правовими діями, змінами в технології, реакцією ринку та репутаційними міркуваннями. *Ризики переходу* – це сума та відсоток активів або бізнес-діяльності, вразливих до ризиків переходу. *Фізичні ризики* – це сума та відсоток активів або господарської діяльності, вразливих до фізичних ризиків.

Приклад. Суб'єкт господарювання автомобільної промисловості може переглянути вимоги та визначити, що тема розкриття «Економія палива та викиди на етапі використання» відповідає його обставинам. У темі розкриття зазначається, що «спалювання палива на основі нафти автомобілями становить значну частку викидів парникових газів, які сприяють глобальній зміні клімату», і що «більш суворі стандарти викидів і зміна споживчих вимог сприяють розширенню ринків для електромобілів та гібридів, а також звичайних транспортних засобів з високою паливною ефективністю». Відповідно темою розкриття

інформації може бути або ризик переходу, якщо суб'єкт господарювання постає перед пом'якшенням ризику зміни уподобань покупців і адаптує свою бізнес-модель, або можливість, пов'язана з кліматом, якщо суб'єкт господарювання впроваджує інновації, щоб відповідати або перевищувати нормативні стандарти та завойовувати більші частки ринку, що розвивається.

Показники та цілі. У цій частині метою розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом, є надання користувачам фінансової звітності загального призначення розуміння, як суб'єкт господарювання вимірює, контролює та управляє своїми значними ризиками й можливостями, пов'язаними з кліматом, і як він оцінює свою діяльність, включаючи прогрес у досягненні встановлених ним цілей. Для досягнення цієї мети суб'єкт господарювання повинен розкривати:

- інформацію, що стосується категорій міжгалузевих показників, які є актуальними для суб'єктів господарювання незалежно від галузі та бізнес-моделі;
- галузеві показники, які пов'язані з темами розкриття інформації та мають відношення до суб'єктів господарювання, які беруть участь у галузі, або чії бізнес-моделі та основні види діяльності мають спільні риси з галузевими;
- інші показники, які використовуються радою або керівництвом для вимірювання прогресу в досягненні цілей;
- цілі, встановлені суб'єктом господарювання для пом'якшення або адаптації до ризиків та максимізації можливостей, пов'язаних з кліматом.

Суб'єкт господарювання розкриває свої цілі, пов'язані з кліматом. Для кожної визначеної підприємством цілі, що пов'язана з впливом його діяльності на зміну клімату, необхідно висвітлювати:

- показники, що використовуються для оцінювання прогресу в досягненні мети та стратегічних цілей;
- загальну мету (наприклад, пом'якшення, адаптація або відповідність галузевим або науково обґрунтованим ініціативам) та конкретні цілі, що забезпечать вирішення пов'язаних з кліматом ризиків і можливостей;
- чи отримано цільове значення з використанням галузевого підходу декарбонізації;
- період, упродовж якого мають бути досягнуті встановлені цілі;
- базовий період, упродовж якого вимірюється прогрес;
- будь-які етапи або проміжні цілі.

Наразі у вітчизняній практиці інформація щодо впливу господарської діяльності суб'єкта господарювання на зміну клімату наводиться у формі інтегрованої звітності. Досліджені українські підприємства ДТЕК, НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Укрзалізниця»,

.....

ТОВ «БДО» надають інформацію про вжиття негайних заходів щодо уникнення впливу на кліматичні зміни в інтегрованій звітності (табл. 1).

Таблиця 1

Розкриття інформації про заходи щодо уникнення впливу на кліматичні зміни у інтегрованій звітності українських підприємств

Підприємство	Заходи
ДТЕК	Група ДТЕК докладає значних зусиль для мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище на всіх етапах виробничого процесу. Системно модернізуються виробничі потужності для збереження екологічного балансу, забезпечення надійності виробництва та дотримання європейських екологічних стандартів
НАК «Нафтогаз України»	Встановлено ціль знизити до нетто-нуля викиди парникових газів від власної операційної діяльності до 2040 р. В умовах військової агресії російської федерації та спричинених цим пошкоджень інфраструктури та інших збитків розроблення детального плану дій зі скорочення викидів від власної діяльності до 2030 р. на виконання проміжної цілі з нетто-нульових викидів ускладнюється. Проте продовжується розробка концепції низьковуглецевого розвитку, яка окреслить ключові підходи і принципи та деталізує потенційні проєкти, які допоможуть «Нафтогазу» стати на шлях скорочення викидів та досягнення кліматичної нейтральності за категоріями викидів 1 та 2 (Scope 1 і 2) у 2040 р. «Нафтогаз» розглядає викиди парникових газів та, відповідно, заходи, що їх необхідно вжити для скорочення цих викидів, за трьома категоріями: <i>Категорія 1 (Scope 1)</i> містить прямі викиди під час бізнес-діяльності Групи. <i>Категорія 2 (Scope 2)</i> – непрямі викиди, які виникають у постачальників енергії, яку закуповує Група. <i>Категорія 3 (Scope 3)</i> має всі інші непрямі викиди, зокрема викиди споживачів енергії, яка їм постачається. Група працює над розробкою заходів з досягнення кліматичної нейтральності за категоріями 1 та 2
ПАТ «Укрзалізниця»	У 2020 р. у сфері боротьби зі зміною клімату компанія впровадила низку заходів за такими основними напрямками: ефективне застосування енергії; використання альтернативних джерел енергії; розробка проєкту Екологічної політики «Укрзалізниці» до 2030 р.
ТОВ «БДО»	Товариство керується принципами сталого розвитку з метою відповідального використання ресурсів. Прагне зменшити вплив на довкілля, оскільки питання зміни клімату має все більший вплив на нашу планету. Використовуючи електроенергію для опалення, кондиціонування й роботи ІТ-систем, товариство прагне мінімізувати вплив на довкілля внаслідок викидів CO ₂ , утворених офісами. Суб'єкт господарювання оцінює свій екологічний слід від прямого споживання енергії (Scope 1) та непрямого використання енергії (Scope 2) та застосовує стандарти ISO для моніторингу, аналізу й обчислення абсолютних показників викидів CO ₂ . Товариство докладає зусиль аби належним чином вимірювати і стандартизувати непрямі викиди (Scope 3) щодо всього ланцюжку створення вартості в майбутньому

Джерело: складено авторами на основі інтегрованої звітності українських підприємств [13–16].

У табл. 1 інформація щодо окремо взятого підприємства наведено в довільному вигляді: одні подають вичерпний перелік заходів, що вживаються, інші – загальну інформацію. Це свідчить про відсутність єдиних підходів до розкриття інформації, яка пов'язана з впливом діяльності підприємств на кліматичні зміни, в інтегрованій звітності таких підприємств, що потребує подальшого обговорення і прийняття проєкту МСФЗ С2.

Для порівняння вітчизняної практики інтегрованого звітування про заходи щодо уникнення впливу на клімат доцільно розглянути таку інформацію закордонних підприємств (*табл. 2*).

Таблиця 2

Розкриття інформації про заходи щодо уникнення впливу на кліматичні зміни в інтегрованій звітності закордонних підприємств

Підприємство	Інформація про вплив діяльності підприємства на зміну клімату (дослівний переклад) ¹
<i>Mitsubishi Corporation</i>	Наша планета та її екосистеми, люди та корпоративна діяльність дуже вразливі до зміни клімату. У компанії ми переконані, що, незважаючи на те, що зміна клімату створює значні загрози, вона також відкриває для компанії нові можливості для бізнесу. Відповідно компанія визначила «Внесок у декарбонізацію суспільств», який є частиною його суттєвості, як одне з ключових питань, яке керівництво має розглянути та відповісти на нього, оскільки компанія прагне досягти сталого розвитку. Компанія прагне використати свій мандат, щоб задовольнити попит на енергію, водночас допомагаючи досягати міжнародних цілей, зокрема Цілі сталого розвитку ООН
<i>Philips</i>	Під час підготовки консолідованої фінансової звітності керівництво врахувало вплив на зміни клімату, зокрема фінансовий вплив <i>Philips</i> на досягнення внутрішніх і зовнішніх цілей, пов'язаних з кліматом, потенційний вплив ризиків, пов'язаних з кліматом, і витрати, понесені для активного управління такими ризиками. Ці міркування не мали істотного впливу на судження, оцінки чи припущення у фінансовій звітності. Конкретні фінансові наслідки, які розглядаються, включають: конкретні заходи пом'якшення клімату, зокрема використання джерел енергії з меншим вмістом вуглецю, витрати на розробку більш стійких пропозицій продукції та витрати, понесені для пом'якшення впливу екстремальних погодних умов
<i>SAP</i>	Ця ціль стосується наших загальних чистих викидів вуглецю, які розраховуються шляхом вирахування придбаних сертифікатів відновлюваної енергії, власно створеної відновлюваної енергії та компенсацій вуглецю з наших валових викидів вуглецю за відповідний звітний період. Наша вуглецево-нейтральна ціль включає всі прямі та непрямі викиди від ведення нашого бізнесу, а також вибрану підмножину непрямих викидів з нашого ланцюжка створення цінності. Це є ключовим для зменшення власного екологічного впливу діяльності <i>SAP</i> , що ставить боротьбу зі зміною клімату як важливий крок до внеску в головну мету господарської діяльності <i>SAP</i>
<i>Vodacom</i>	Ми вважаємо, що необхідні термінові та постійні дії для вирішення проблеми зміни клімату, і що успіх нашого бізнесу не повинен відбуватися завдяки довкіллю. Ми прагнемо керувати своїм впливом на навколишнє середовище. У нас є 1 088 об'єктів, які працюють на сонячних батареях, і в 2023 фінансовому році плануємо впровадити додаткові установки. Наші викиди парникових газів зменшилися з 14.8 % до 0.64 %. Наші викиди вуглецю зросли на 4.6%, головним чином через зростання мережі та трафіку, збільшення споживання дизельного палива, а також вищих коефіцієнтів викидів

Джерело: складено авторами на основі інтегрованої звітності закордонних підприємств [17–20].

Як видно з *табл. 2*, інформація про вплив діяльності закордонних підприємств на зміну клімату в інтегрованій звітності не є уніфікованою, тобто закордонні, як і українські підприємства наводять дані в нестандартизованому вигляді, які важко використовувати стейкхолдерам для порівняння.

Інтегрована звітність і звітність, яка пов'язана з впливом на зміни клімату, мають багато спільного (*табл. 3*): обидві є інноваційними,

¹ Усі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі авторів статті.

вимагають від компаній нового мислення, новітніх підходів, і, що найважливіше, можуть допомогти сформувати конкурентну перевагу підприємства впродовж подальшого десятиліття. Звітування створює тягар для і без того напружених корпоративних функцій комплаєнсу, але визнання синергії між двома типами звітності може його мінімізувати.

Таблиця 3

Порівняння звітності, яка пов’язана зі зміною клімату (згідно з проєктом МСФЗ С2), та інтегрованої звітності

Критерії порівняння	Звітність, пов’язана зі зміною клімату	Інтегрована звітність
Здатність компанії створювати цінність	Зазначається, як саме зміни клімату впливають на результати діяльності	Надає відповіді на те, яким чином створюється цінність за рахунок фінансового, виробничого, інтелектуального, людського, соціально-репутаційного та природного капіталів
Вплив виявлених проблем на діяльність компанії		
Ризики та можливості, пов’язані з виявленими проблемами		
Стратегія керівництва, дії, управління, діяльність тощо	Інформація про заходи, спрямовані на вирішення проблеми впливу господарської діяльності підприємства на зміну клімату	Спрямована на те, щоб переконатися, що компанія здатна продовжувати створювати цінність в коротко-строковому, середньостроковому та довгостроковому періоді
Фінансова та нефінансова інформація	Про вплив зміни клімату на здатність компанії створювати цінність	Про постійну здатність компанії створювати цінності
Показники	Викиди парникових газів, скиди у водні ресурси, зберігання відходів, споживання енергії тощо	Конкретних показників не вказано – залежить від особливостей діяльності окремої компанії

Джерело: складено авторами.

Як видно з *табл. 3*, інтегрована звітність передбачає відображення широкого спектра факторів, що впливають на створення цінності компанії, звітність же, яка пов’язана зі зміною клімату, орієнтована суто на питання впливу на зміни клімату і на створення цінності компанії.

Тож розкриття інформації про вплив діяльності окремого підприємства на зміну клімату у звітності, крім затверджених стандартів, потребує розроблення відповідних методичних рекомендацій щодо розкриття такої інформації, це дасть змогу надати мінімальний обсяг інформації для розкриття, уможливити її порівняння між різними суб’єктами господарювання, що своєю чергою забезпечить інформацією всіх стейкхолдерів для прийняття відповідних управлінських рішень.

Висновки. Прийняття та застосування проєкту Міжнародного стандарту фінансової звітності С2 «Розкриття інформації, що пов’язана з кліматом» дасть змогу відобразити інформацію у звітності щодо

впливу діяльності суб'єктів господарювання на зміну клімату в світі, що на сьогодні є вкрай актуальним. Важливим є упорядкування структури й висвітлення змісту такої звітності, що забезпечить транспарентність, повноту, а також її зіставність (порівнюваність) між різними суб'єктами господарювання. Застосування такого підходу сприятиме подальшому розвитку елементів методу бухгалтерського обліку (звітності), його принципів (безперервності та повного висвітлення), а також якісних характеристик звітності (зіставності та транспарентності).

У подальших наукових дослідженнях варто зосередити увагу на розробленні окремих показників, що характеризують вплив суб'єкта господарювання на зміну клімату на основі даних бухгалтерського обліку та іншої (необлікової) інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030-eng.pdf> (дата звернення: 19.09.2022).
2. The Global risks report 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf (дата звернення: 17.09.2022).
3. [Draft] IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information. URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/general-sustainability-related-disclosures/exposure-draft-ifrs-s1-general-requirements-for-disclosure-of-sustainability-related-financial-information.pdf> (дата звернення: 17.09.2022).
4. Monasterolo I., Battiston, S., Janetos A.C., Zheng Z. Vulnerable yet relevant: the two dimensions of climate-related financial disclosure. *Climatic Change*. 2017. Volume 145 (3-4). pp. 495-507. <https://doi.org/10.1007/s10584-017-2095-9>.
5. Brown L. The climate-related financial disclosure regulations 2022: A step in the right direction for ESG in the private sector. *Environmental Law Review*. 2022. Volume 24(3), pp. 214-223. <https://doi.org/10.1177/14614529221111854>.
6. Edwards I., Yapp K., Mackay S., Mackey B. Climate-related financial disclosures in the public sector. *Nature Climate Change*. 2020. Volume 10(7). pp. 588-591. <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0785-1>.
7. Lombardi R., Schimperia F., Paoloni P., Galeotti M. The climate-related information in the changing EU directive on non-financial reporting and disclosure: first evidence by Italian large companies. *Journal of Applied Accounting Research*. 2022. Volume 23(1). pp. 250-273. <https://doi.org/10.1108/JAAR-04-2021-0117>.
8. Rosenzweig M. Easier disclosures to ngos near: Groups aim to better align climate-related reporting sought from companies. *Chemical Processing*. 2019. Volume 81 (11), pp. 17-20.
9. Siew R.Y.J. Climate-related financial disclosure and the property and construction sector. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers: Engineering Sustainability*. 2020. Volume 174(1), pp. 3-8. <https://doi.org/10.1680/jensu.20.00021>.
10. Tóth Á., Suta A., Szauter F. Interrelation between the climate-related sustainability and the financial reporting disclosures of the European automotive industry. *Clean Technologies and Environmental Policy*. 2022. Volume 24(1), pp. 437-445. <https://doi.org/10.1007/s10098-021-02108-w>.
11. Farbotko C. Global financial stability, rapid transition to a low-carbon economy and social justice: can climate-related financial risk disclosure do it all? *Australian Geographer*. 2019. Volume 50(3). pp. 273-278. <https://doi.org/10.1080/00049182.2018.1519874>.

12. Інтегрований звіт 2020: фінансові та нефінансові показники. URL: https://dtek.com/content/announces/dtek_ar_2020_ua_web_plus_file_download_s1179_t4273_i5958_orig.pdf (дата звернення: 19.09.2022).
13. Річний звіт за 2021 рік: розширена презентація. URL: <https://www.naftogaz.com/short/67171076> (дата звернення: 19.09.2022).
14. Інтегрований звіт АТ «Укрзалізниця» за 2020 р. URL: <https://www.uz.gov.ua/files/file/about/investors/UZ%20Integrated%20Report%202020%20Ukr.pdf> (дата звернення: 19.09.2022).
15. Інтегрований звіт про прозорість BDO в Україні за 2021 рік. URL: <https://www.bdo.ua/getmedia/cdbe094d-8108-4ba2-8c99-fa5adfc6972/BDO-Ukraine-Transparency-and-ESG-report-2021.pdf.aspx> (дата звернення: 19.09.2022).
16. Mitsubishi Corporation Integrated Report 2022. URL: https://www.mitsubishicorp.com/jp/en/ir/library/ar/pdf/areport/2022/all_view.pdf (дата звернення: 03.01.2023).
17. Philips Annual Report 2021. URL: <https://www.results.philips.com/publications/ar21/downloads/pdf/en/PhilipsFullAnnualReport2021-English.pdf?v=20221121072106> (дата звернення: 03.01.2023).
18. SAP Integrated Report 2021. URL: <https://www.sap.com/docs/download/investors/2021/sap-2021-integrated-report.pdf> (дата звернення: 03.01.2023).
19. Vodacom Group Ltd Integrated Report 2021. URL: <https://vodacom-reports.co.za/integrated-reports/ir-2022/documents/vodacom-integrated-report-2022-hires.pdf> (дата звернення: 03.01.2023).

REFERENCES

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030-eng.pdf> [In English].
2. The Global risks report 2022. https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf [In English].
3. [Draft] IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information. <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/general-sustainability-related-disclosures/exposure-draft-ifrs-s1-general-requirements-for-disclosure-of-sustainability-related-financial-information.pdf> [In English].
4. Monasterolo, I., Battiston, S., Janetos, A.C., & Zheng, Z. (2017). Vulnerable yet relevant: the two dimensions of climate-related financial disclosure. *Climatic Change*. (Vol. 145 (3-4), (pp. 495-507). <https://doi.org/10.1007/s10584-017-2095-9> [In English].
5. Brown, L. (2022). The climate-related financial disclosure regulations 2022: A step in the right direction for ESG in the private sector. *Environmental Law Review*. (Vol. 24(3), (pp. 214-223). <https://doi.org/10.1177/14614529221111854> [In English].
6. Edwards, I., Yapp, K., Mackay, S., & Mackey, B. (2020). Climate-related financial disclosures in the public sector. *Nature Climate Change*, (Vol. 10(7), (pp. 588-591). <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0785-1> [In English].
7. Lombardi, R., Schimperna, F., Paoloni, P., & Galeotti, M. (2022). The climate-related information in the changing EU directive on non-financial reporting and disclosure: first evidence by Italian large companies. *Journal of Applied Accounting Research*. (Vol. 23(1), (pp. 250-273). <https://doi.org/10.1108/JAAR-04-2021-0117> [In English].
8. Siew, R.Y.J. (2020). Climate-related financial disclosure and the property and construction sector. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers: Engineering Sustainability*. (Vol. 174(1), (pp. 3-8). <https://doi.org/10.1680/jensu.20.00021> [In English].
9. Tóth, Á., Suta, A., & Szauter, F. (2022). Interrelation between the climate-related sustainability and the financial reporting disclosures of the European automotive

- industry. *Clean Technologies and Environmental Policy*. (Vol. 24(1), (pp. 437-445). <https://doi.org/10.1007/s10098-021-02108-w> [In English].
10. Farbotko, C. (2019). Global financial stability, rapid transition to a low-carbon economy and social justice: can climate-related financial risk disclosure do it all? *Australian Geographer*. (Vol. 50(3), (pp. 273-278). <https://doi.org/10.1080/00049182.2018.1519874> [In English].
 11. Farbotko, C. (2019). Global financial stability, rapid transition to a low-carbon economy and social justice: can climate-related financial risk disclosure do it all? *Australian Geographer*. (Vol. 50 (3), (pp. 273-278). <https://doi.org/10.1080/00049182.2018.1519874> [In English].
 12. Integrovanij zvit 2020: finansovi ta nefinansovi pokaznyky [Integrated report 2020: financial and non-financial indicators]. https://dtek.com/content/announces/dtek_ar_2020_ua_web_plus_file_download_s1179_t4273_i5958_orig.pdf [In Ukrainian].
 13. Richnij zvit za 2021 rik: rozshyrena prezentacija [Annual report for 2021: extended presentation]. <https://www.naftogaz.com/short/67171076> [In Ukrainian].
 14. Integrovanij zvit AT «Ukrzaliznycja» za 2020 r. [Integrated report of JSC «Ukrzaliznytsia» for 2020]. <https://www.uz.gov.ua/files/file/about/investors/UZ%20Integrated%20Report%202020%20Ukr.pdf> [In Ukrainian].
 15. Integrovanij zvit pro prozorst' BDO v Ukrai'ni za 2021 rik [Integrated report on transparency of BDO in Ukraine for 2021]. <https://www.bdo.ua/getmedia/cdbe094d-8108-4ba2-8c99-fa5adfc6972/BDO-Ukraine-Transparency-and-ESG-report-2021.pdf.aspx> [In Ukrainian].
 16. Mitsubishi Corporation Integrated Report 2022. https://www.mitsubishicorp.com/jp/en/ir/library/ar/pdf/areport/2022/all_view.pdf [In English].
 17. Philips Annual Report 2021. <https://www.results.philips.com/publications/ar21/downloads/pdf/en/PhilipsFullAnnualReport2021-English.pdf?v=20221121072106> [In English].
 18. SAP Integrated Report 2021. <https://www.sap.com/docs/download/investors/2021/sap-2021-integrated-report.pdf> [In English].
 19. Vodacom Group Ltd Integrated Report 2021. <https://vodacom-reports.co.za/integrated-reports/ir-2022/documents/vodacom-integrated-report-2022-hires.pdf> [In English].

Надійшла до редакції 22.09.2022.

Прийнято до друку 10.10.2022.

Опубліковано онлайн 23.02.2023.

Avhustova O., Kolomiets D., Hnasko O. Mizhnarodna praktyka ocinky vartosti biznesu. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 94-107. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)08](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)08)

УДК 657.92:658]:339

АВГУСТОВА Олена,

к. е. н., доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-5646-4432
o.avhustova@knu.edu.ua

КОЛОМІЄЦЬ Діана,

магістр з обліку та оподаткування
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0003-4537-8923
dianakolomiets1106@gmail.com

ГНАСЬКО Олена,

бакалавр з обліку та оподаткування
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0003-4040-6518
elena.gnasko@gmail.com

DOI: 10.31617/3.2023(126)08

AVHUSTOVA Olena,

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Department of accounting
and taxation
State University of Trade and Economics,

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5646-4432
o.avhustova@knu.edu.ua

KOLOMIETS Diana,

master of accounting and taxation
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4537-8923
dianakolomiets1106@gmail.com

HNASKO Olena,

bachelor of accounting and taxation
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4040-6518
elena.gnasko@gmail.com

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ОЦІНКИ ВАРТОСТІ БІЗНЕСУ

Вступ. Актуальність оцінки вартості бізнесу зростає через посилення конкурентної боротьби суб'єктів ринку за капітал інвесторів та акціонерів і пришвидшення темпів глобалізації.

Проблема. Ці чинники зумовлюють необхідність внесення своєчасних змін до методики оцінювання вартості підприємства, спрямованої на формування якісної системи прийняття управлінських рішень у сфері вибору альтернатив фінансових прогнозів розвитку підприємства та виходу на нові ринки.

Методи. Застосовано методи індукції та дедукції, причинно-наслідкового зв'язку, групування, таблично-графічний.

Метою дослідження є розкриття процесу оцінки вартості бізнесу з використанням міжнародних інструментів і впровадження міжнародних стандартів оцінки вартості майна у практику.

INTERNATIONAL PRACTICE OF BUSINESS VALUATION

Introduction. The relevance of business value assessment is increasing due to the strengthening of the competition of market entities for the capital of investors and shareholders and the acceleration of the pace of globalization.

Problem. These factors make it necessary to make timely changes to the method of estimating the value of the enterprise, aimed at the formation of a qualitative management decision-making system in the field of choosing alternatives to financial forecasts for the development of the enterprise and entering new markets.

Methods. Methods of induction and deduction, cause-and-effect relationship, grouping, tabular and graphic methods are applied.

The aim of the research is to reveal the process of business value assessment using international tools and the implementation of

© Августова О., Коломієць Д., Гнасько О., 2023

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним.

Результати. Розглянуто методики оцінки вартості бізнесу на теоретичному та практичному рівнях. Проаналізовано міжнародне нормативно-правове забезпечення оцінки бізнесу; альтернативи видів оцінки, методів оцінювання та їх вплив на формування вартості бізнесу. Надано розрахунок вартості бізнесу на прикладі однієї з найцінніших компаній світу.

Висновки. Вартість підприємства є комплексним показником, який необхідний для розуміння поточного стану бізнесу та перспектив його розвитку з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Використання різних підходів і методів до оцінки вимагає врахування різних аспектів діяльності підприємства.

Ключові слова: оцінка бізнесу, управління, компанії, вартість, стандарти.

international property value assessment standards in practice.

Results. Methods of assessing the value of business at the theoretical and practical levels are considered. The international normative and legal provision of business assessment is analysed; alternatives of assessment types, assessment methods and their influence on the formation of business value. The calculation of the business value is given on the example of one of the most valuable companies in the world.

Conclusions. The value of the enterprise is a complex indicator that is necessary to understand the current state of the business and its development prospects in order to make informed management decisions. The use of different approaches and methods to the evaluation requires taking into account various aspects of the company's activity.

Keywords: business assessment, management, companies, cost, standards.

JEL Classification: C22, D10, G31, M41.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Оцінка бізнесу є невіддільною частиною обґрунтування та управління інтеграційними процесами компаній, а також одним з важливих завдань ефективного управління. Вона дає змогу визначити конкурентоспроможність й успішність компанії на ринку та є індикатором розвитку компанії. Сам процес оцінки здійснюється з метою обчислення ціни продажу, страхування майна, отримання кредиту; для визначення бази оподаткування, переоцінки основних активів підприємства, приватизації тощо.

Під час пандемії та кризових явищ низка найбільших компаній у світі стали ще більшими, а деякі – меншими. У *табл. 1* розглянуто рейтинг найцінніших компаній у світі, а також їх зміни з січня 2021 р. до серпня 2022 р.

Аналіз даних *табл. 1* свідчить, що за розглянутий період компанії здебільшого демонструють тенденцію до зменшення ринкової вартості, деякі навіть дуже значний спад, як-от: *Meta* та *Tencent* – через падіння вартості акцій. Однак *Apple*, *Saudi Aramco* і *Tesla* примножили свої статки, що пояснюється актуальністю сфери діяльності в період пандемії, змінами пріоритетів покупців і постачальників товарів (робіт, послуг), розвинутою системою менеджменту та управління ризиками тощо.

Таблиця 1

Топ-9 найцінніших компаній у світі (станом на 17.08.2022 р.)

Компанія	Країна	Сектор	Ринкова вартість		Зміни	
			серпень 2021	серпень 2022	млрд дол. США	%
<i>Apple</i>	США	Технологічний	2.406	2.640	0.234	9.73
<i>Microsoft</i>			2.140	2.054	-0.086	-4.02
<i>Saudi Aramco</i>	Саудівська Аравія	Енергетика	1.865	2.292	0.427	22.90
<i>Alphabet</i>	США	Технологічний	1.806	1.582	-0.224	-12.40
<i>Amazon</i>			1.680	1.468	-0.212	-12.62
<i>Tesla</i>		Автомобільна промисловість	0.703	1.039	0.336	47.80
<i>Meta</i>		Споживчі послуги	0.992	0.500	-0.492	-49.60
<i>Taiwan Semiconductor</i>	Тайвань	Напівпровідники	0.606	0.495	-0.111	-18.32
<i>Tencent</i>	Китай	Технологічний	0.592	0.414	-0.178	-30.07

Джерело: складено авторами за [1; 2].

Світовий досвід визначення вартості бізнесу має безліч методів оцінювання вартості компанії, але попри це питання досліджено недостатньо. Зокрема під час оцінки вартості підприємств здебільшого розроблені підходи наразі не застосовуються або використовуються дуже рідко, відтак формується неповна та не відповідна ринковим умовам вартість капіталу [3].

Процес оцінки вартості підприємства не є точною наукою, вона визначається суб'єктивно, тобто значення оцінки вартості залежить від мети її визначення та характеру самого оцінювача [4].

Проблема. Зазначені умови зумовлюють необхідність у внесенні своєчасних змін до методики оцінювання вартості підприємства, спрямованої на формування якісної системи прийняття управлінських рішень у сфері вибору альтернатив фінансових прогнозів розвитку підприємства та виходу на нові ринки.

Утім дискусійні моменти щодо методики оцінки вартості бізнесу наявні не тільки на теоретичному рівні, а й у практиці багатьох підприємств: як же здійснювати об'єктивну оцінку вартості бізнесу? Якими принципами та методами користуватися? Яка система максимально забезпечена точною інформацією для проведення оцінки? За яких умов обов'язково необхідно проводити оцінку бізнесу? Ці та інші питання наразі залишаються відкритими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам та особливостям оцінки вартості бізнесу в сучасних умовах у вітчизняній і закордонній науковій літературі приділено значну увагу. А. Л. Головач дослідив сутність і критерії визначення вартості бізнесу, систематизував методичні підходи до оцінки вартості бізнесу [5]. В. Ю. Задерей, В. І. Куцик та І. В. Явтуховська, Г. В. Кириченко, Т. М. Гамма, І. Ф. Коваль [3–8] досліджували методичні підходи до оцінювання вартості бізнесу, їхню сутність, переваги та недоліки, проаналізували міжнародний нормативно-

правовий досвід оцінювання вартості підприємства та обліковий аспект під час проведення вірогідності оцінки майна підприємства. В. В. Якубовський, О. П. Гаража та Д. М. Артеменко [9–11] розглянули основні напрями впровадження Міжнародних та Європейських стандартів оцінки ринкової вартості майна та проблеми їхнього використання, спільні та відмінні риси. О. А. Мошковська [12] визначила проблеми адаптації закордонного досвіду оцінювання активів підприємства до запитів вітчизняних користувачів інформації та дослідила практику оцінювальної діяльності. С. М. Семенова зосередилась на процесі інтегрування різних методів оцінки в практику [5] тощо.

Метою статті є розкриття методики оцінки вартості бізнесу з використанням міжнародних інструментів і впровадження міжнародних стандартів оцінки ринкової вартості майна у практику підприємств.

Методи. У дослідженні застосовано методи індукції та дедукції, загальнонаукові методи дослідження, що засновані на системному підході до розкриття теоретичних питань та методики оцінки вартості бізнесу. Методом причинно-наслідкового зв'язку досліджено міжнародні та європейські стандарти оцінки. Таблично-графічний метод використано для наочного відображення фактографічної інформації. Абстрактно-логічний метод, причинно-наслідкові зв'язки, опис, конкретизація й розрахунок застосовано для формування розрахунків та проведення аналізу показників діяльності; логічного узагальнення під час формулювання висновків.

Результати дослідження. Питання методики оцінки вартості бізнесу необхідно досліджувати комплексно: на теоретичному і практичному рівнях.

Теоретичний рівень. Вивчати оцінку вартості бізнесу доцільно починаючи з розгляду документів, що регламентують це питання. На світовому рівні до документів стандартизації оцінки належать Європейські стандарти оцінки *EVS-2016* [13], Міжнародні стандарти оцінки *IVS-2020* [14], Американські стандарти оцінки *USPAP* і національні стандарти оцінки. Окремим блоком регламентуючих документів щодо оцінки варто вважати Міжнародні стандарти фінансової звітності – *IFRS* [15; 16].

Розглянемо детальніше та порівняємо зазначені стандарти.

Від кінця ХХ ст. під впливом глобалізації та розвитку міжнародних зв'язків розроблялись загальні принципи та правила вартісної оцінки майна, що мають єдиний підхід до оцінювального процесу, і надалі зведені до Міжнародних стандартів оцінки *IVS-2020* (вступили в дію з 31 січня 2020 р.). *IVS* також називають Білою Книгою [12]. Розробляються та впроваджуються загальноприйняті стандарти для оцінки активів по всьому світу в інтересах міжнародної спільноти Міжнародною радою по стандартах оцінки (*The International Valuation Standards Council*). Міжнародні стандарти визначають вартість наявного підприємства як вартість бізнесу загалом, а не його окремих частин, через що стандарти не розглядають питання оцінки бізнесу достатньо детально [5]. Однак *IVS*, які регулярно удосконалюються та змінюються, є

бізнес-орієнтованими, універсальними у застосуванні та простішими в порівнянні з іншими стандартами оцінки [17].

На європейському рівні функціонують Європейські стандарти оцінки (*EVS-2016*), що розробляються некомерційною Європейською асоціацією оцінювачів *TEGoVA*. Вона базується на законодавстві Бельгії й об'єднує європейські професійні організації, які здійснюють оцінку нерухомого майна [17]. *EVS* називають Синьою Книгою. Європейські стандарти оцінки не розглядають детально питання, пов'язані з оцінкою бізнесу. Вартість підприємства визначають як вартість, створену в результаті його діяльності, яка впливає з капіталізації прибутків [12].

Американські стандарти оцінки *USPAP* формують умови, яких необхідно дотримуватися під час оцінки, та способи, за якими проводиться оцінка, ревізія або консультативні послуги [10]. Такі стандарти належать до розряду регіональних, розробляються й затверджуються Радою зі стандартів оцінки Фонду оцінки – некомерційною освітньою організацією, заснованою у 1987 р. провідними професійними організаціями США.

Розроблення та узгодження стандартів оцінки на національному рівні є трудомісткою процедурою, оскільки ці процеси охоплюють низку суміжних областей діяльності, зокрема бухгалтерську область, аудит, іпотечне кредитування, страхування, оподаткування тощо. Відтак, в Україні оцінювальна діяльність знаходиться на етапі становлення, що передусім пов'язано зі складністю самого процесу оцінювання вартості підприємства. Максимально коректною оцінка може бути лише в разі складання повної картини ведення підприємницької діяльності за функціонування повноцінної системи бухгалтерського обліку. Ще однією особливістю оцінювальної діяльності в Україні є велика кількість угод на підприємствах з державною формою власності, великим рівнем інфляції, що робить необхідним постійну переоцінку вартості активів [8, с. 665]. Останніми роками відбувається адаптація українських суб'єктів господарювання до світових ринкових відносин, активно застосовується гармонізація обліку та фінансової звітності з *IFRS*.

Останній блок регламентуючих документів щодо оцінки вартості бізнесу – Міжнародні стандарти фінансової звітності – *IFRS*, які надають методологічні засади для формування інформації щодо різних об'єктів на підприємстві як за першої їх появи, так і подальших переоцінок [18]. Станом на сьогодні є 14 *IFRS*.

Отже, зроблена за *IFRS* звітність стає інструментом для оцінки вартості бізнесу за *IVS* та/або *EVS*. Тож міжнародний досвід передбачає використання насамперед саме Міжнародних стандартів фінансової звітності, а міжнародні та європейські стандарти оцінки є допоміжними інструментами для *IVS* та *EVS*.

У процесі дослідження питання оцінки вартості бізнесу є вибір виду оцінки. Найширший перелік різних баз оцінювання об'єктів, видів оцінки майна та умов, що впливають на здійснення альтернативного вибору, наведено в *IFRS*.

Основними видами оцінки, за *IFRS*, є оцінка за історичною (у національних стандартах висвітлена під назвою «первісна») та за справедливою вартістю.

Оцінка за історичною вартістю передбачає, що активи відображаються за сумою витрат на придбання сировини й матеріалів на їхнє виготовлення та витрат на доведення до робочого стану або місця зберігання [15]. Отже, історична вартість виражає матеріальні, грошові й трудові витрати на виробництво продукції, тобто собівартість виробництва. Визначення історичної вартості у вітчизняних, міжнародних та європейських стандартах оцінки також мають певні відмінності та особливості.

IFRS визначають справедливую вартість як ціну, що отримана за продаж активу або сплачена за передачу зобов'язання у звичайній операції між учасниками ринку на дату оцінки [16]. Тож за цією вартістю в фінансовій звітності компанії мають бути відображені всі активи й зобов'язання.

У *IVS-2020* визначення ринкової (справедливої) вартості основних засобів або інших оборотних і необоротних активів посідає головне місце. У стандарті *IVS-104* «Бази оцінки» зазначено, що «Ринкова вартість – очікувана (розрахована) грошова сума, за яку міг би відбутись обмін активу чи зобов'язання на дату оцінки між готовими до такої транзакції зацікавленим покупцем та зацікавленим продавцем, які не пов'язані між собою, в результаті комерційної угоди після проведення належного маркетингу, за якої кожна зі сторін діяла б обізнано, розсудливо та без примусу»¹ [14].

Тож пропонуємо розглянути класифікацію видів оцінки вартості бізнесу окремо за *IFRS*, *IVS* та *EVS* (рис. 1):

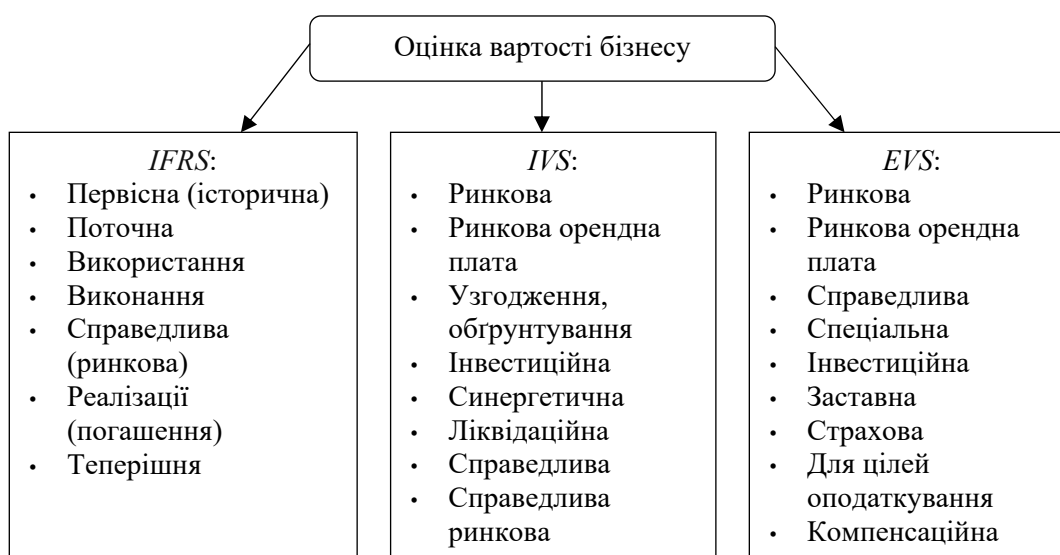

Рис. 1. Класифікація видів оцінки вартості бізнесу за *IFRS*, *IVS* та *EVS*

Джерело: складено авторами за [13–16].

¹ Усі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі авторів статті.

Кожний з визначених видів оцінки вартості бізнесу в межах того чи іншого підходу характеризується певними перевагами та недоліками, що мають суттєвий вплив на вибір доцільного в конкретних умовах методу оцінки вартості підприємства [19].

Ще одним питанням є окреслення *методів здійснення оцінки*. Для забезпечення оцінки вартості підприємства необхідні облікові дані, які повинні доповнюватися іншими інформаційними джерелами для всебічного дослідження та визначення впливу різних факторів [20].

Науковці та практики [5; 10; 21] виокремлюють такі підходи:

- *дохідний* (прибутковий) передбачає визначення поточної вартості майбутніх доходів, що виникнуть через використання власності та можливого подальшого її продажу (зазвичай застосовується тільки для прибуткових підприємств, що стабільно розвиваються);
- *витратний* (майновий) ґрунтується на принципі заміщення та збалансованості, економічної величини й економічного розподілу;
- *порівняльний* (ринковий) враховує вартість подібних до оцінюваного підприємств.

Ці три підходи до оцінки вартості майна застосовує Американська громада оцінювачів (*ASA*). Їх використовують в європейській та американській практиці. Українське законодавство уособлює досвід розвинених країн і також визначає ці підходи основними [7].

Сутність цих підходів, основні переваги та недоліки, а також класифікацію на їх похідні методи представлені у *табл. 2*.

Під час оцінки вартості підприємство має обирати найдоцільніший метод для кожного виду активів і зобов'язань (відповідно до чинного законодавства) для максимального доведення їхньої вартості до справедливої. Співвідношення отриманих вартостей активів і зобов'язань є основою для визначення чистих активів підприємства, які з урахуванням впливу позабалансових факторів формують ринкову вартість підприємства на певну дату [18]. Тож найважливішими економічними категоріями за оцінки вартості бізнесу, аналіз яких необхідний для ефективної оцінки компанії, є капітал, активи (зокрема грошові потоки) та майбутній прибуток.

Практичний рівень. Для розрахунку ринкової вартості та перевірки вірогідності оцінки взято дані фінансових звітів *Amazon* за 2018–2021 рр. і пораховано його актуальну наразі вартість методом балансової вартості паралельно з методом дисконтування грошових потоків (*DCF*).

З 2018 р. бренд *Amazon.com* став найдорожчим у світі й оцінювався у 150 млрд дол. США, а власник компанії Дж. Безос оголосив, що його дводенна служба доставки *Amazon Prime* перевищила 100 млн абонентів по всьому світу. Тож обраний період характеризується зростанням показників діяльності компанії.

Таблиця 2

Коротка характеристика підходів до оцінювання вартості бізнесу

Підхід	Сутність	Переваги	Недоліки	Класифікація
Витратний (майновий)	Сукупність методів оцінки вартості об'єкта оцінки, що ґрунтуються на визначенні витрат, необхідних для відновлення або заміщення об'єкта оцінки, з урахуванням його зносу. За застосування цього підходу оцінка є нижньою межею вартості підприємства	Заснований на оцінці існуючих активів	Не враховується майбутній прибуток бізнесу, неточність у способах оцінки специфічних видів активів	Метод ліквідаційної вартості. Метод чистих активів. Метод надлишкових прибутків
Порівняльний (ринковий)	Суб'єкти на ринку здійснюють угоди купівлі та продажу за аналогією, орієнтуючись на інформацію про схожі угоди	Є найдостовірнішим і вірно відображає дійсну ринкову вартість об'єкта оцінювання	Його застосування є обмеженим і може бути застосованим лише за наявності достатнього обсягу порівняльної та достовірної інформації	Метод галузевих коефіцієнтів. Метод попередніх угод за акціями. Метод угод. Метод ринку капіталів
Дохідний (прибутковий)	Сукупність методів оцінки вартості, що базуються на визначенні очікуваних майбутніх доходів від володіння об'єктом оцінювання	Широко застосовуваний, адаптивний (гнучкий), точно моделює процес ухвалення рішень, структуровані інструменти оцінки	Можливість вчинення неавтоматичних помилок у розрахунках, можливість подвійного рахунку, присутність елемента суб'єктивності	Метод дисконтованого майбутнього прибутку. Метод дисконтованих майбутніх грошових потоків (DCF). Метод капіталізації прибутку. Метод капіталізації грошового потоку

Джерело: складено авторами за [5; 10; 21].

Крок 1. Розраховуємо абсолютні та відносні відхилення активів, чистого прибутку та капіталу, базуючись на даних фінансової звітності цих суб'єктів за період 2018–2021 рр. (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз показників діяльності компанії Amazon за 2018–2021 рр.

Роки	Показники діяльності, млн дол. США			Абсолютне відхилення, млн дол. США			Відносне відхилення, %		
	активи	чистий прибуток	капітал	активи	чистий прибуток	капітал	активи	чистий прибуток	капітал
2018	162 648	10 073	43 549	–	–	–	–	–	–
2019	225 248	11 588	62 060	62 600	1 515	18 511	38.5	15.0	42.5
2020	321 195	21 331	93 404	95 947	9 743	31 344	42.6	84.1	50.5
2021	420 549	33 364	138 245	99 354	12 033	44 841	30.9	56.4	48.0

Джерело: складено авторами за [22–24].

Крок 2. Аналізуємо проведені розрахунки та формуємо відповідні висновки по суб'єктах господарювання.

Компанія *Amazon*, яка є одним із перших інтернет-сервісів з продажу товарів, з 2018 р. вважається найдорожчою компанією світу. Під час аналізу її діяльності у 2018–2021 рр. спостерігаємо стали позитивні результати як у вартості активів та капіталу, так і у показниках чистого прибутку. Значне збільшення частки чистого прибутку відбулось у 2020 р. та становило 84.1 % порівняно з 2019 р. Крім того, відзначається збільшення частки вартості капіталу підприємства – від 42.5 до 48 % за період 2019–2021 рр.

Крок 3. Проводимо розрахунок оцінки вартості бізнесу компанії *Amazon* (табл. 4) за методом дисконтування грошових потоків (*DCF*).

Таблиця 4

Оцінка вартості бізнесу, млрд дол. США

Показники	2018	2019	2020	2021
Прибуток (<i>Profit</i>)	232 887	280 522	386 064	469 822
Відсоток власного капіталу у загальній вартості (<i>Cost of Equity</i>), %	11			
Дискреційний прибуток продавця (<i>Seller's Discretionary Earnings</i>)	231 727	279 957	387 343	483 094
Амортизація (<i>Depreciation</i>)	33 973	46 975	60 434	78 159
Оборотний капітал (<i>Working Capital</i>)	6 710	8 522	6 348	19 314
Зміна оборотного капіталу (<i>Change in Working Capital</i>)	0	1 812	-2 174	12 966
Повернуті кредити (<i>Loans paid back</i>)	4 659	29 825	41 828	48 401
Нові кредити отримані (<i>New loans taken</i>)	9 502	1 307	1 155	1 687
Вільний грошовий потік до власного капіталу (<i>Free Cash Flow to Equity (FCFE)</i>)	503 430	577 124	795 342	971 395
Поточна вартість вільного грошового потоку до власного капіталу (<i>Present Value of FCFE</i>)	453 541	468 407	581 547	639 888
Загальна поточна вартість вільного грошового потоку до власного капіталу (<i>Total Present Value of FCFE</i>)	2 143 383			
Кінцева вартість (<i>Terminal Value</i>)	3 590 176			
Поточна вартість кінцевої вартості (<i>Present Value of Terminal Value</i>)	2 130 595			
Нереалізовані активи (<i>Non-operating assets</i>)	-			
Вартість бізнесу (<i>Business Value</i>)	4 270 000			

Джерело: складено авторами за [25–28].

Метод дисконтування грошових потоків базується на припущенні, що бізнес, який оцінюється, веде свою операційну діяльність на цей момент, і його активи пов'язані з виникненням щоденних операцій. Однак можуть бути ситуації, особливо з підприємствами, навантаженими активами, коли балансова вартість компанії (тобто активи мінус зобов'язання в ринковому вираженні) переважає результат, який розрахований методом *DCF*. Тому важливо проводити аналіз за методом балансової вартості паралельно з методом дисконтування грошових потоків і за підсумками розрахунків вибрати найвищу суму з двох отриманих.

З метою прогнозування динаміки вартості бізнесу *Amazon* авторами побудовано лінію тренду (рис. 2). Для оцінки її адекватності використано коефіцієнт детермінації (R^2), який автоматично обчислюється в *Microsoft Excel*. Коефіцієнт варіації становив 0.8409 %, що підтверджує стабільність цього явища.

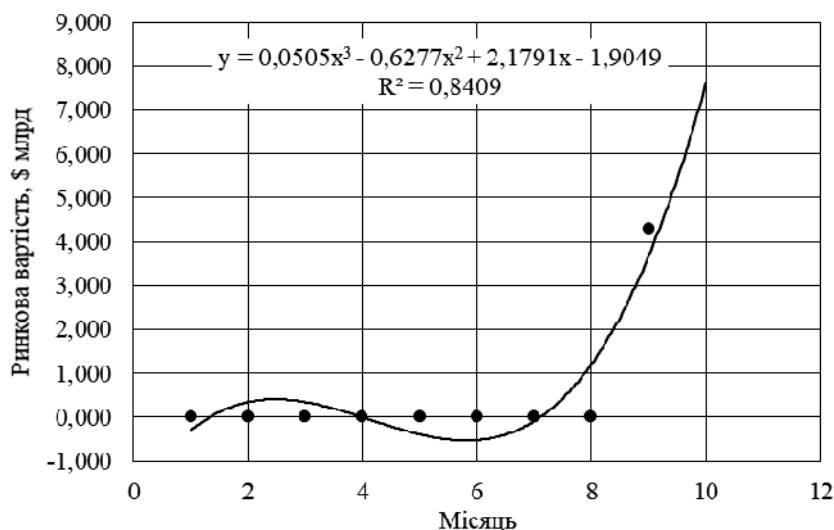

Рис. 2. Зміна вартості бізнесу *Amazon* на IV кв. 2022 р., розрахована на основі попередніх статистичних даних

Джерело: власні розрахунки за [27].

За побудованою моделлю простежується прогнозний результат зміни вартості *Amazon* на четвертий квартал 2022 р. Оскільки методи оцінки покладаються на прогнозовані майбутні прибутки й грошові потоки, то такі прогнози рідко бувають точними, але їх ще складніше встановити під час пандемії або війни, оскільки неможливо розрахувати, яким буде подальший вплив.

Висновки. Вартість підприємства є комплексним показником, який необхідний для розуміння поточного стану бізнесу та перспектив його розвитку з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Наразі зростає попит на послуги оцінювання вартості бізнесу, адже її визначення необхідне для розуміння різниці між припущенням про наявну вартість конкретного підприємства та її точним розрахунком. Ця сфера є складною, оскільки процес може бути якісним за умов оцінювання не лише матеріальних активів, що знаходяться у власності підприємства, а й майбутніх вигод. Процес оцінки вартості супроводжується певною кількістю помилок та неточностей, що пов'язано із суб'єктивністю розрахунків необхідних величин.

Оцінка бізнесу передусім важлива для керівників компанії. Вибір підходу та методу оцінки залежить від її мети й обмежень у використанні, що обумовлюються особливостями підприємства. Застосування різних підходів і методів до оцінки вимагає врахування різних аспектів діяльності підприємства, яке оцінюється. Жоден із підходів і методів не виключає, а навпаки доповнює один одного.

Використання методу оцінки вартості бізнесу розглянуто на практиці всесвітньо відомої та успішної компанії *Amazon*.

Для управління вартістю підприємства важливим є не тільки вибір методів оцінки, а й перелік об'єктів оцінювання, їх представлення в інтегрованій звітності, що визначає перспективи подальших досліджень, які повинні бути спрямовані на розробку єдиної правової бази, що регламентуватиме процес оцінювання вартості бізнесу задля мінімізації неточностей у виборі оптимальних підходів до оцінки на практиці.

Перспективним залишається розгляд аспектів практичного застосування методів оцінювання вартості підприємств у різних сферах діяльності з урахуванням особливостей ринків та сучасних світових тенденцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The 100 largest companies in the world by market capitalization in 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/263264/top-companies-in-the-world-by-market-capitalization>.
2. Most Valuable Companies in the World – 2021. URL: <https://fxssi.com/top-10-most-valuable-companies-in-the-world>.
3. Задерей В. Ю. Методи оцінки вартості компаній. *Агросвіт*. № 5. 2017. С. 48-54. URL: <http://www.agrosvit.info/index.php?op=1&z=2357&i=8>.
4. Куцик В. І., Явтуховська І. В. Методи та підходи до оцінки вартості підприємства: теоретичний аспект, проблеми їх використання. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. Вип. 48. 2015. С. 82-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2015_48_16.
5. Головач А. Л. Методичні засади оцінки вартості бізнесу. *Видання НаУКМА*. 2005. Вип. 18. Економічні студії. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14140>.
6. Кириченко Г. В. Основні підходи до оцінювання вартості та можливість їх застосування на підприємствах транспорту. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. Т.1, № 1. 2019. С. 14-23. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/dec/20447/kyrychenko.pdf>.
7. Гамма Т. М. Оцінка вартості бізнесу в інтеграційних процесах. *Економічний аналіз*. Том 24. № 2. 2016. С. 71-79. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1122/923>.
8. Коваль І. Ф. Оцінка вартості компаній: методичні підходи та застосування. *Young Scientist*. № 4 (44). April, 2017. С. 665-668. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/155.pdf>.
9. Якубовський В. В. Європейські стандарти оцінки EVS-2016 та Міжнародні стандарти оціночної діяльності IVS-2017: спільність і відмінності. *Consulting – Engineering group Veritex*. URL: http://www.afo.com.ua/doc/IVS_2017_vs_EVS_2016_UA.pdf.
10. Гаража О. П. Стандартизація оцінки майна у світі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016 С. 36-42. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/17-2016/10.pdf>.
11. Артеменко Д. М. Основні напрями впровадження Міжнародних стандартів оцінки ринкової вартості майна, майнових прав та активів комерційних банків в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. № 1 (59). 2020. С. 37-42. URL: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-37-42](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-37-42).
12. Мошковська О. А. Адаптація зарубіжного досвіду оцінювання активів підприємства до запитів вітчизняних користувачів інформації управлінського обліку. *Галицький економічний вісник*. № 4 (59), 2019. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.04.153.
13. European Valuation Standards – 2016. The European Group of Valuers' Associations. URL: https://www.tegova.org/data/bin/a5738793c0c61b_EVS_2016.pdf.

14. International Valuation Standards. URL: <https://www.rics.org/globalassets/rics-website/media/upholding-professional-standards/sector-standards/valuation/international-valuation-standards-rics2.pdf>.
15. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 (МСФЗ 13) «Оцінка справедливої вартості»: Міжнародний документ від 01.01.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068#Text.
16. Концептуальна основа фінансової звітності IASB : Міжнародний документ від 01.09.2010. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_009.
17. Августова О. О. Оцінювання вартості бізнесу: міжнародні інструменти. «Сучасні тенденції економічного розвитку регіонів: теоретичні та прикладні аспекти»: матеріали IV міжн. наук.-прак. інтер. конф. Одеса: ОДАБА, 2021.
18. Fomina O., Sopko V., Zadniprovs'kyi O., et al. Assessment in accounting: concept and tools: Scientific monograph 2018, «Scientific Route» Estonia, 200.
19. Хаустова В. Є., Колодяжна Т. В. Вплив процесів злиттів та поглинань компаній на конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л.М., 2019. 416 с. URL: <https://cutt.ly/jXTMv0U>.
20. Корягін М. В. Методичні засади облікового відображення показників вартості підприємства Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничополіграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. Т. 14. № 2. С. 206-213. ISSN 1993-0259.
21. Вівчар О. І., Мартинюк В.П. Особливості ідентифікації методів оцінки ринкової вартості бізнесу при діагностиці його економічної безпеки. *Вісник Науки молода*. Випуск 18. Тернопіль, ТНЕУ. 2012. С. 118–122 URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1243/1/17.pdf>.
22. Amazon. Annual reports, proxies and shareholder letters. URL: <https://ir.aboutamazon.com/annual-reports-proxies-and-shareholder-letters/default.aspx>.
23. Звіт про доходи компанії «Amazon». URL: <https://ru.investing.com/equities/amazon-com-inc-income-statement>.
24. Баланс «Amazon». URL: <https://ru.investing.com/equities/amazon-com-inc-balance-sheet>.
25. Консолідований звіт операцій 2018–2019 р. URL: <https://d18m0p25nwr6d.cloudfront.net/SIK-0001018724/4d39f579-19d8-4119-b087-ee618abf82d6.pdf>.
26. Консолідований звіт операцій 2020 р. URL: https://s2.q4cdn.com/299287126/files/doc_financials/2020/q4/Amazon-Q4-2020-Earnings-Release.pdf.
27. Консолідований звіт операцій 2021 р. URL: https://s2.q4cdn.com/299287126/files/doc_financials/2022/ar/Amazon-2021-Annual-Report.pdf.
28. Stock Market – Finance.yahoo. URL: <https://finance.yahoo.com/quote/AMZN/history?p=AMZN>.

REFERENCES

1. The 100 largest companies in the world by market capitalization in 2022. <https://www.statista.com/statistics/263264/top-companies-in-the-world-by-market-capitalization> [in English].
2. Most Valuable Companies in the World – 2021. <https://fxssi.com/top-10-most-valuable-companies-in-the-world> [in English].
3. Zaderej, V. Ju. (2017). Metody ocinky vartosti kompanij [Methods of assessing the value of companies]. *Agrosvit – Agrosvit*, 5, 48-54. URL: <http://www.agrosvit.info/index.php?op=1&z=2357&i=8> [in Ukrainian].
4. Kucyk, V. I., & Javtuhovs'ka, I. V. (2015). Metody ta pidhody do ocinky vartosti pidprijemstva: teoretychnyj aspekt, problemy i'h vykorystannja [Methods and approaches to estimate the value of the enterprise: theoretical aspect, problems of their use]. *Visnyk L'vivs'koi' komercijnoi' akademii'. Serija ekonomichna – Bulletin of the Lviv Commercial Academy. The economical series*, (Issue 48), (pp. 82-87). http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2015_48_16 [in Ukrainian].

5. Golovach, A. L. (2005). Metodichni zasady ocinky vartosti biznesu [Methodological principles of business value estimation]. *Vydannja NaUKMA. Ekonomichni studii' – Publication of NaUKMA. Economic studies.*, (Issue 18). <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14140> [in Ukrainian].
6. Kyrychenko, G. V. (2019). Osnovni pidhody do ocinjuvannja vartosti ta mozhlyvist' i'h zastosuvannja na pidpryjemstvah transportu [Basic approaches to cost estimation and the possibility of their application at transport enterprises]. *Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukraini: etapy stanovlennja ta problemy rozvytku – Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*, (Vol. 1), 1, 14-23. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/dec/20447/kyrychenko.pdf> [in Ukrainian].
7. Gamma, T. M. (2016). Ocinka vartosti biznesu v integracijnyh procesah [Assessment of business value in integration processes]. *Ekonomichnyj analiz – Economic analysis*, (Vol. 24, 2, 71-79). <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1122/923> [in Ukrainian].
8. Koval', I. F. (2017). Ocinka vartosti kompanij: metodychni pidhody ta zastosuvannja [Estimating the value of companies: methodical approaches and applications]. *Young Scientist /Young Scientist*, 4 (44), 665-668. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/155.pdf> [in Ukrainian].
9. Jakubovskij, V. V. Jevropejs'ki standarty ocinky EVS-2016 ta Mizhnarodni standarty ocinochnoi' dijalnosti IVS-2017: spil'nist' i vidminnosti [EVS-2016 European Evaluation Standards and IVS-2017 International Evaluation Standards: Commonalities and Differences]. *Consulting – Engineering group Veritex*. http://www.afo.com.ua/doc/IVS_2017_vs_EVS_2016_UA.pdf [in Ukrainian].
10. Garazha, O. P. (2016). Standartyzacija ocinky majna u sviti [Standardization of property valuation in the world]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo gumanitarnogo universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, (pp. 36-42). <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/17-2016/10.pdf> [in Ukrainian].
11. Artemenko, D. M. (2020). Osnovni naprjamy vprovadzhennja Mizhnarodnyh standartiv ocinky rynkovoї vartosti majna, majnovyh prav ta aktyviv komercijnyh bankiv v Ukraini [The main directions of implementation of the International standards for assessing the market value of property, property rights and assets of commercial banks in Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*, 1 (59), 37-42. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-37-42](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-37-42) [in Ukrainian].
12. Moshkovs'ka, O. A. (2019). Adaptacija zarubizhnogo dosvidu ocinjuvannja aktyviv pidpryjemstva do zapytiv vitchyznjanyh korystuvachiv informacii' upravlins'ogo obliku [Adaptation of the foreign experience of evaluating the company's assets to the requests of domestic users of management accounting information]. *Galyc'kyj ekonomichnyj visnyk – Galician Economic Herald*, 4 (59). https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.04.153 [in Ukrainian].
13. European Valuation Standards – 2016. The European Group of Valuers' Associations. URL: https://www.tegova.org/data/bin/a5738793c0c61b_EVS_2016.pdf [in Ukrainian].
14. International Valuation Standards. <https://www.rics.org/globalassets/rics-website/media/upholding-professional-standards/sector-standards/valuation/international-valuation-standards-rics2.pdf> [in English].
15. *Mizhnarodnyj standart finansovoi' zvitnosti 13 (MSFZ 13) «Ocinka spravedyvoi' vartosti»: Mizhnarodnyj dokument vid 01.01.2013 [International Financial Reporting Standard 13 (IFRS 13) «Fair Value Measurement»: International document dated 01.01.2013*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068#Text [in Ukrainian].
16. *Konceptual'na osnova finansovoi' zvitnosti IASB: Mizhnarodnyj dokument vid 01.09.2010 [IASB Conceptual Framework for Financial Reporting: International Document dated 01.09.2010*. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_009 [in Ukrainian].
17. Avgustova, O. O. (2021). Ocinjuvannja vartosti biznesu: mizhnarodni instrumenty. «Suchasni tendencii' ekonomichnogo rozvytku regioniv: teoretychni ta prykladni aspekty»: materialy IV mizhnarodnoi' naukovy-praktychnoi' konferencii' [Business valuation: international tools. «Modern trends of the economic development of regions:

- theoretical and applied aspects»: materials of the IV international scientific and practical conference]. Odesa: ODABA [in Ukrainian].
18. Fomina, O., Sopko, V., Zadniproviskyi, O. (at al.) (2019). Assessment in accounting: concept and tools: Scientific monograph 2018, «Scientific Route» Estonia, 200 [in English].
 19. Haustova, V. Je., & Kolodjazhna, T. V. Vplyv procesiv zlyttiv ta poglynan' kompanij na konkurentospromozhnist' ekonomiky v umovah globalizacii': monografija [*The impact of the processes of mergers and acquisitions of companies on the competitiveness of the economy in the conditions of globalization: a monograph*]. Harkiv: FOP Liburkina L.M. <https://cutt.ly/jXTMv0U> [in Ukrainian].
 20. Korjagin, M. V. (2013). Metodychni zasady oblikovogo vidobrazhennja pokaznykiv vartosti pidpryjemstva Ekonomichnyj analiz: zbirnyk naukovyh prac'. Ternopil's'kyj nacional'nyj ekonomichnyj universytet. Ternopil': Vydavnycho-poligrafichnyj centr Ternopil's'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universytetu. Ekonomichna dumka [Methodical principles of accounting display of enterprise value indicators. Economic analysis: a collection of scientific papers. Ternopil National University of Economics. Ternopil: Publishing and printing center of the Ternopil National University of Economics. Economic thought], (Vol. 14), 2, 206-213. ISSN 1993-0259 [in Ukrainian].
 21. Vivchar, O. I., & Martynjuk, V. P. (2012). Osoblyvosti identyfikacii' metodiv ocinky rynkovoї vartosti biznesu pry diagnostyci jogo ekonomichnoi' bezpeky [Peculiarities of identifying methods of assessing the market value of a business when diagnosing its economic security]. *Visnyk Nauka moloda* – Issue of the Herald of Young Science, (Issue 18), Ternopil', TNEU. (pp. 118-122). <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1243/1/17.pdf> [in Ukrainian].
 22. Amazon. Annual reports, proxies and shareholder letters. <https://ir.aboutamazon.com/annual-reports-proxies-and-shareholder-letters/default.aspx> [in English].
 23. Zvit pro dohody kompanii' «Amazon» [«Amazon» Income Statement]. <https://ru.investing.com/equities/amazon-com-inc-income-statement> [in Ukrainian].
 24. Balans «Amazon» [Balance «Amazon»]. <https://ru.investing.com/equities/amazon-com-inc-balance-sheet> [in Ukrainian].
 25. Konsolidovanyj zvit operacij 2018–2019 r. [Consolidated Report of Operations 2018-2019]. <https://d18rn0p25nwr6d.cloudfront.net/CIK-0001018724/4d39f579-19d8-4119-b087-ee618abf82d6.pdf> [in Ukrainian].
 26. Konsolidovanyj zvit operacij 2020 r. [Consolidated Report of Operations for 2020]. https://s2.q4cdn.com/299287126/files/doc_financials/2020/q4/Amazon-Q4-2020-Earnings-Release.pdf [in Ukrainian].
 27. Konsolidovanyj zvit operacij 2021 r. [Consolidated Report of Operations for 2021]. https://s2.q4cdn.com/299287126/files/doc_financials/2022/ar/Amazon-2021-Annual-Report.pdf [in Ukrainian].
 28. Stock Market – Finance.yahoo. URL: <https://finance.yahoo.com/quote/AMZN/history?p=AMZN> [in English].

Надійшла до редакції 20.10.2022.

Прийнято до друку 09.11.2022.

Опубліковано онлайн 23.02.2023.

Semenova S., Shpyrko O., Ziabchenkova H. Rynok audytor'skyh poslug FRN. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 108-126. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)09](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)09)

УДК 657.6:339.13(430)

СЕМЕНОВА Світлана,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування

Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0001-7250-7482

s.semenova@knu.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(126)09

SEMENOVA Svitlana,

PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7250-7482

s.semenova@knu.edu.ua

ШПИРКО Ольга,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування

Державного університету інфраструктури та технологій

вул. Кирилівська, 9, м. Київ, 04071, Україна

ORCID: 0000-0002-0601-6172

olja53@ukr.net

SHPYRKO Olha,

PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation State University of Infrastructure and Technologies

9, Kyrylivska St., Kyiv, 04071, Ukraine

ORCID: 0000-0002-0601-6172

olja53@ukr.net

ЗЯБЧЕНКОВА Ганна,

ст. викладач кафедри обліку та оподаткування

Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0003-2417-0154

h.zyabchenkova@knu.edu.ua

ZIABCHENKOVA Hanna,

Senior Lecturer of the Department of Accounting and Taxation State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2417-0154

h.zyabchenkova@knu.edu.ua

РИНОК АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ ФРН

Вступ. Німеччина має одну з найрозвинутіших економік у світі, стійкість якої забезпечується, зокрема, надійністю функціонування ринку аудиторських послуг. Відданість традиціям та етичним принципам, авторитетність і високий професіоналізм у сфері аудиту, діяльність професійних організацій, особливості нормативно-правового регулювання в Німеччині привертають увагу багатьох дослідників.

Проблема. Знання аудиторського ринку Німеччини, основних факторів та обмежень, змін у законодавстві, вимог регуляторів, професійних організацій щодо надання послуг у сфері аудиту мають велике значення для адаптації найкращої практики, запозичення успішного досвіду

THE MARKET OF AUDIT SERVICES OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Introduction. Germany has one of the most developed economies in the world, the stability of which is ensured, in particular, by the reliability of the audit services market. Devotion to traditions and ethical principles, authority and high professionalism in the field of auditing, activities of professional organizations, peculiarities of regulatory and legal regulation in Germany attract the attention of many researchers.

Problem. Knowledge of the German audit market, the main factors, and limitations, changes in legislation, requirements of regulators, professional organizations regarding the provision of audit services are of great importance for the adaptation of best practices,

© Семенова С., Шпирко О., Зябченкова Г., 2023

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним.

на шляху інтеграції України в європейський простір та використання у післявоєнній відбудові країни.

Метою статті є вивчення умов і особливостей функціонування ринку аудиторських послуг у Німеччині для впровадження найкращого європейського досвіду в Україні.

Методи. Застосовано методи аналізу, синтезу, дедукції, групування, абстрагування, порівняння, узагальнення, систематизації та конкретизації.

Результати. Поміж європейських країн у Німеччині є значний потенціал у 16.9 тис. кваліфікованих аудиторів. Ринок аудиторських послуг має високу концентрацію – 91.1% займають аудиторські фірми Великої четвірки: KPMG, PwC, EY і Deloitte. Прийняття Закону про зміцнення цілісності фінансових ринків вплинуло на зростання вартості аудиторських послуг та концентрації ринку через значне підвищення відповідальності за аудит, запровадження більш суворих правил ротації та запобігання конфлікту інтересів. Суттєвий вплив на розвиток професії аудитора в Німеччині мають Палата бухгалтерів (аудиторів) та Інститут аудиторів, які входять до складу Європейської бухгалтерії.

Висновки. Сучасний ринок аудиторських послуг у Німеччині демонструє попит на сунутні послуги бухгалтерського супроводження, управління податкового консалтингу, управління фінансами та персоналом, корпоративної звітності, соціальної й екологічної відповідальності, захисту даних, кібербезпеки, економічних розслідувань. Досвід Німеччини у нормативно-правовому регулюванні аудиторської діяльності, організації громадського та професійного нагляду за якістю аудиту, впливом та авторитетом професійних організацій, увага до розвитку бренду та репутаційного капіталу аудиторів – усе це має практичну цінність для України та повинно бути враховане в подальших реформах для входження до європейського простору.

Ключові слова: аудит, аудитор, бухгалтер, аудиторські послуги, Німеччина, ЄС, ринок аудиторських послуг, професійна організація.

borrowing of successful experience on the way of Ukraine's integration into the European space and use in the post-war reconstruction of the country.

The aim of the article is to study the conditions and peculiarities of the functioning of the audit services market in Germany for the implementation of the best European experience in Ukraine.

Methods. The methods of analysis, synthesis, deduction, grouping, abstraction, comparison, generalization, systematization, and specification are applied.

Research results. Among European countries, Germany has a significant potential of 16.9 thousand qualified auditors. The audit services market is highly concentrated – 91.1% is occupied by the audit firms of the Big Four: KPMG, PwC, EY, and Deloitte. The adoption of the Law on Strengthening the Integrity of Financial Markets had an impact on the growth of the cost of audit services and market concentration due to a significant increase in audit responsibilities, the introduction of stricter rotation rules, and the prevention of conflicts of interest. The Chamber of Accountants (auditors) and the Institute of Auditors, which are part of the European Accounting Office, have a significant impact on the development of the auditor profession in Germany.

Conclusions. The modern market of auditing services in Germany demonstrates the demand for related services of accounting support, management and tax consulting, finance and personnel management, corporate reporting, social and environmental responsibility, data protection, cyber security, and economic investigations. Germany's experience in the regulatory and legal regulation of audit activities, the organization of public and professional supervision of audit quality, the influence, and authority of professional organizations, attention to the development of the brand and reputational capital of auditors – all this has practical value for Ukraine and should be taken into account in further reforms for entry to the European space.

Keywords: audit, auditor, accountant, audit services, Germany, EU, audit services market, professional organization.

JEL Classification: M41, L44.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в передженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Німеччина як одна з найбільш економічно розвинутих і стабільних країн Європи привертає увагу дослідників, науковців, практиків, зокрема й щодо ведення бухгалтерського обліку, складання звітності та надання аудиторських послуг. Консервативний підхід, відданість традиціям, ретельність і точність у професійних питаннях

завжди високо цінувалися серед інших якісних характеристик послуг, які пропонують німецькі фахівці та компанії. Водночас Німеччина активно співпрацює з професійними організаціями Європейського Союзу, Великої Британії, США, обмінюючись досвідом та впроваджуючи найкращі надбання для розвитку аудиторських і консалтингових послуг.

Звіт про дослідження ринку аудиторських послуг у Німеччині вказує на очікуване зростання доходів галузі протягом 2021–2026 рр. на 2.4 % щороку. У 2021 р. дохід галузі, за попередніми оцінками, становив 38.6 млрд євро [1], прибуток також зріс в абсолютному вираженні, хоча частка прибутку в загальному обсязі доходів зменшилася, що пов'язують з наслідками коронакризи (*the Corona crisis*) та проблемами головного гравця ринку *Ernst & Young (EY)* через скандал навколо компанії *Wirecard*. Новий Закон про зміцнення цілісності фінансового ринку, який набув чинності у 2021 р. та спрямований на підвищення якості аудиту в Німеччині, приводитиме до подальшого зростання концентрації на ринку аудиторських послуг [1] й обмежить конкуренцію, особливо в секторі значних угод і перевірки фірм, підзвітних громадськості, збільшуючи при цьому вплив Великої четвірки (*Big Four firms*): *Deloitte*, *Ernst & Young*, *KPMG* та *PricewaterhouseCoopers (PwC)* [2], а також зробить менш привабливою конкуренцію малих і середніх аудиторських фірм у секторі великих контрактів.

Проблема. Знання аудиторського ринку Німеччини, особливостей функціонування професійних організацій та надання послуг у сфері аудиту мають велике значення для адаптації й використання в Україні найкращого досвіду і практики на шляху інтеграції нашої держави в європейський простір та післявоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що ринок аудиторських послуг, організація та методика аудиту в країнах Європейського Союзу є досліджуваними серед закордонних науковців та практиків. Проте у вітчизняних джерелах аудиторську діяльність у Європі, зокрема в Німеччині, висвітлено недостатньою мірою. Огляд нових тенденцій у сфері послуг, які надають аудиторські фірми в Німеччині, пропонує Палата аудиторів і бухгалтерів в Україні [3; 4]. Дослідження концентрації ринку аудиторських послуг у Німеччині представлено у працях Н. Трентманн (*N. Trentmann*) [2] та Н. Халлас (*N. Hallas*) [5], де проаналізовано діяльність найбільших аудиторських фірм, частку ринку кожної, кількість клієнтів та динаміку щодо попередніх періодів. Останні зміни, пов'язані з прийняттям Закону про зміцнення цілісності фінансових ринків (*FISG*), торкнулися підвищення відповідальності аудиторів у Німеччині, запровадження більш суворих правил їх ротатії, запобігання конфлікту інтересів аудиторів, що детально проаналізовано у праці М. Оем та Л. Шрік [6].

Особливості обліку та аудиту в Німеччині, порівняння з українською практикою, можливості гармонізації бухгалтерського обліку і звітності, аудиту й оподаткування на підприємствах України в контексті нормативів ЄС висвітлюють О. Малишкін, К. Безверхий, І. Ковова, С. Шуляренко, В. Карєв [7]. Підходи до облікової політики в питаннях аудиту в Німеччині проаналізовано в праці [8], конвергенція обліку і звітності, врахування досвіду цієї країни розглянуто в дослідженні В. Костюченко, Н. Тарабан [9]. Питанням регулювання аудиту в країнах ЄС, зокрема в Німеччині, та перспективам його розвитку присвячено праці В. Пантелеєва [10; 11], І. Сисоєвої [12], О. Гавриловського, Л. Гавриловської [13], С. Голова [14]. Розвиток консалтингових послуг в Європі та можливості імплементації позитивного досвіду для України розглядають М. Лазурко, А. Завербний [15], Н. Дорош [16].

Огляд наукових джерел, проведений Дж. Коруана (*J. Caruana*) [17] та Ф. Лопес-Арсейз (*F. Lopez-Arceiz*) [18], вказує на важливу роль, яку відіграють професійні організації в Європі у популяризації та вдосконаленні міжнародних стандартів, розширенні й інтеграції функцій бухгалтерів, аудиторів, податкових та юридичних консультантів, їхнього співробітництва, зростання попиту на інтегровані послуги у сфері консалтингу, комплексної підтримки клієнтів у наданні широкого спектра послуг.

Для аудиторських компаній у Німеччині важливим є членство у професійних організаціях з обліку і аудиту. У дослідженнях М. Камерон, Д. Кампа (*M. Cameran, D. Campa*) [19], Н. Нургалієва (*N. Nurgaliyeva*) [20] звертають увагу на зростання вимог до аудиторів щодо їхнього вступу до професійних організацій, зокрема не тільки необхідності мати відповідну освіту, а й проводити постійне підвищення кваліфікації, розширення компетентностей, підтверджувати етичну прихильність, реалізовувати концепцію безперервної освіти та професійного зростання.

Роль професійних організацій у розвитку обліку і аудиту в Європі висвітлено у праці С. Семенової та А. Шаповалової [21]. Результати дослідження Д. Сімона [22], попри давність публікації, і дотепер мають вагоме значення, оскільки розкривають основоположні характеристики та відмінності побудови системи обліку і аудиту, історії професії бухгалтера та аудитора, фактори формування ринку аудиторських послуг у Німеччині. Поряд з цим ринок аудиторських послуг в Україні детально проаналізовано у праці К. Назарової, В. Негоденко та В. Міняйло [23].

Отже, попри наявні напрацювання закордонних авторів, які висвітлюють окремі аспекти функціонування ринку аудиторських послуг, досить узагальненими є результати досліджень вітчизняних

науковців, тому обрана тема публікації є актуальною та потребує подальшого поглибленого й системного розгляду.

Мета статті – вивчення умов та особливостей функціонування ринку аудиторських послуг, основних факторів та обмежень, вимог регуляторів, професійних організацій до аудиторів та їхньої відповідальності у Німеччині для впровадження найкращого європейського досвіду в Україні.

Методи. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналіз, синтез, порівняння під час характеристики професійних організацій бухгалтерів і аудиторів у Німеччині; дедукції та узагальнення при визначенні вимог, які висуваються до аудиторів; діалектичний підхід до опрацювання історії розвитку професії аудитора на ринку аудиторських послуг; систематизації, абстрагування та конкретизації під час аналізу ринку аудиторських послуг та його основних гравців; графічні методи та групування при відображенні результатів дослідження; системний і евристичний підхід при формуванні висновків та узагальненні отриманих результатів.

Результати дослідження. Фахівці з обліку представляють інформацію про фінансовий стан і результати діяльності компаній, а аудитори підтверджують її вірогідність, надають впевненість і довіру до фінансової інформації та інших даних для підтримки тих, хто приймає рішення. Професії з обліку, аудиту, консультування тісно пов'язані між собою, вони забезпечують прозорість, довіру та цілісність, допомагаючи ринкам стабільно функціонувати [24].

Асоціація професійних організацій європейських аудиторів, яка має назву Європейська бухгалтерія [25] (англ. *Accountancy Europe* або нім. *Die Accountancy Europe*), на сьогодні об'єднує 50 професійних організацій з 35 країн, що представляють близько мільйона кваліфікованих бухгалтерів, аудиторів та радників-консультантів. Організацію створено 1 січня 1987 р. за ініціативи профспілки Європейського Союзу бухгалтерів з економічних та фінансових питань (*Union Européenne des Experts-comptables Economique et Financiers – UEC*) та Навчальної групи бухгалтерів (*der Groupe d'Etudes des Experts-comptables – CEE*), і до 2016 р. вона мала назву Федерація європейських бухгалтерів (*Fédération des Experts Comptables Européens – FEE*). Європейська бухгалтерія відіграє важливу роль у накопиченні й обміні досвідом у сфері обліку і аудиту, звітності та оподаткування, своєчасного виявлення й обговорення проблем, спільного пошуку шляхів їх вирішення та дискусії щодо європейської політики [21]. Європейська бухгалтерія входить до Реєстру прозорості ЄС (*the EU Transparency Register – № 4713568401-18*), захищає та розширює професійні інтереси бухгалтерів і аудиторів, учасників фінансових ринків на європейському рівні, сприяючи гармонізації професійної практики в Європі.

Для сприяння інвестиціям, сталому розвитку та економічній стабільності, поширенню передової практики у сфері прозорості фінансової і нефінансової корпоративної звітності, бухгалтерського обліку та аудиту у 1982 р. Економічною та соціальною радою ООН (*United Nations Economic and Social Council – ECOSOC*) створено Міжурядову робочу групу експертів з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності (*Intergovernmental Working Group of Experts on International Standards of Accounting and Reporting – ISAR*). Експерти *ISAR* розробляють дослідницькі, методичні та керівні документи, навчальні програми, організують тренінги, семінари тощо для сприяння обміну і поширення знань [26]. Міжурядова робоча група *ISAR* щороку проводить конференції ООН з питань торгівлі та розвитку (*United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD*). Щорічні сесії та семінари-практикуми проходять в офісі ООН у Женеві (Швейцарія) за участю політиків, науковців, громадських діячів, представників бізнесу, регуляторних органів, професійних спілок, національних, регіональних та міжнародних бухгалтерських організацій [21].

Аудитори відіграють важливу роль у формуванні довіри до представленої фінансової звітності, висловлюючи свою думку щодо вірогідності облікової інформації. Саме з аудиторського звіту (висновку, думки аудитора) починається пакет оприлюдненої фінансової звітності компаній, тому думка аудитора важлива для зацікавлених сторін, особливо у випадках обов’язкового проведення аудиту згідно з вимогами законодавства для середніх і великих підприємств, а також компаній, що представляють суспільний інтерес. Аудитор за підсумками перевірки допомагає виявити можливі помилки та відхилення, зловживання й перекручування інформації. Це допомагає надалі усунути недоліки, поліпшити цілісність облікової системи, а найголовніше – надає впевненості користувачам щодо вірогідності фінансової звітності та її відповідності вимогам в усіх суттєвих аспектах.

Сучасний ринок демонструє попит на консультативні можливості аудиту в питаннях корпоративної звітності, соціальної й екологічної відповідальності, оподаткування, управління фінансами та персоналом, управлінського консалтингу й економічних розслідувань [3], захисту даних, протидії ризикам та кібербезпеці [27].

Міжнародна федерація бухгалтерів (*The International Federation of Accountants – IFAC*) [28], Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (*The International Accounting Standards Board – IASB*) [29], Рада з міжнародних стандартів аудиту та впевненості (*The International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB*) [30] тісно співпрацюють для удосконалення та гармонізації стандартів, розвитку професії бухгалтера й аудитора, розширення переліку їхніх компетентностей та відповідності сучасним викликам і завданням. Важливе значення мають також професійні організації та регуляторні

органи країн ЄС. Зокрема Європейська бухгалтерія, яка об'єднує 50 членів професійних організацій з обліку і аудиту з 35 країн, що графічно показано на *рис. 1* [25].

Рис. 1. Географічне представлення учасників професійної організації Європейська бухгалтерія

Джерело: <https://www.accountancyeurope.eu/members>.

У Німеччині у складі Європейської бухгалтерії представлено дві організації (*рис. 2*) [25]: Палата бухгалтерів (аудиторів) (*Chamber of Public Accountants*, нім. *der Wirtschaftsprüferkammer – WPK*) та Інститут аудиторів у Німеччині (*Institute of Public Auditors in Germany*, нім. *Das Institut der Wirtschaftsprüfer in Deutschland e.V. – IDW*).

Рис. 2. Довідка про учасників організації Європейська бухгалтерія в окремій країні на прикладі Німеччини*

* Для виклику довідки потрібно вибрати країну зі списку на мапі професійних організацій і навести курсор на неї.

Джерело: <https://www.accountancyeurope.eu/members>.

Институт аудиторів у Німеччині (нім. *Institut der Wirtschaftsprüfer in Deutschland e.V. – IDW*) є зареєстрованою асоціацією, що просуває та підтримує спеціалізовані галузі аудиторів і подальший розвиток їхнього професійного профілю. З цією метою *IDW* пропонує базове навчання та підвищення кваліфікації й представляє інтереси професії. Основними темами роботи є аудит та бухгалтерський облік, консультації з питань бізнесу і податків та професійне право. *IDW* заснована у 1932 р., організована з 12 регіональних груп із сімома регіональними відділеннями та головним офісом у Дюссельдорфі. У штаті *IDW* працює понад 120 працівників, з яких більше ніж 30 є аудиторами, податковими радниками або юристами.

Аудитори можуть добровільно стати членами *IDW*. Станом на 31 грудня 2020 р. в *IDW* входило 13 055 повноправних членів, зокрема 1 103 аудиторських фірм та 11 952 аудиторів. Це відповідає приблизно 81 % усіх робочих місць у Німеччині. Членство включає обов'язок дотримуватися вимог, які іноді виходять за рамки мінімальних законодавчих [31].

Членство зобов'язує аудиторів стежити за заявами *IDW* щодо аудиту, бухгалтерського обліку та інших аспектів професійної діяльності в межах особистої відповідальності, дотримуватися принципів забезпечення якості, розроблених *IDW*, та пройти структуроване навчання протягом щонайменше 40 годин на рік.

IDW пропонує своїм членам широкий спектр послуг. На додаток до професійного представництва, серед послуг, якими користуються члени *IDW*, є технічна підтримка та складна програма навчання. Журнал про членство *IDW Life* щомісяця підіймає одну з основних тем, тут також публікуються нові заяви *IDW*, стандарти аудиту *IDW*, заяви про бухгалтерський облік та інші положення.

Вищим органом *IDW* є загальні збори Інституту (нім. *Wirtschaftsprüfertag*), які проводяться щонайменше раз на два роки і, окрім регіональних груп, відповідають за вибір членів Ради директорів. Зараз Рада директорів налічує 51 особу, збирається не рідше ніж двічі на рік та обирає Раду директорів з її складу.

Далі наведено структуру функціонування Інституту аудиторів у Німеччині.

Технічна робота покладається на тих, хто бере участь у діяльності технічних комітетів і делегується з-поміж членів. Існують довгострокові спеціалізовані комітети та робочі групи, а конкретні завдання проєкту вирішуються в тимчасових робочих групах. Понад 600 представників цієї професії беруть активну участь у комітетах *IPC*, вони працюють на громадських засадах і виконують значну частину роботи спеціаліста.

Представництво інтересів: Інститут представляє позиції професії на національному, європейському та міжнародному рівнях. Наприклад, у Брюсселі *IDW* об'єднує позиції Німеччини та вносить їх

.....

у європейські дискусії. З моменту заснування завданням *IDW* є підтримування єдності професії. *IDW* в один голос висловлюється про професію загалом, її розмірний та широкий спектр діяльності.

Освіта та навчання: виклики сучасності змінюються, як і аудитори: пізнання нового – абсолютна передумова аудиторів. Члени *IDW* зобов'язуються брати участь у навчальних заходах, які виходять за рамки професійних вимог, з метою подальшого розвитку їхнього досвіду та забезпечення найкращої можливої підтримки для клієнтів.

Палата бухгалтерів (аудиторів) (нім. *Wirtschaftsprüferkammer – WPK*) [32] є корпорацією публічного права, членами якої є всі аудитори, присяжні аудитори, аудиторські компанії в Німеччині. Щоб забезпечити задоволення вимог і очікувань громадськості та стану професії, *WPK* підпадає під юридичний нагляд Федерального міністерства економіки та енергетики Німеччини. Міністерство перевіряє, чи дотримується Палата державних бухгалтерських законів та статутів під час виконання своїх завдань. Громадський нагляд за суб'єктами, який не залежить від професії, здійснює Служба нагляду за аудиторами (*APAS*) при Федеральному відомстві економіки та експортного контролю (*BAFA*). Професійний нагляд та перевірки аудиторських повноважень компаній, що становлять суспільний інтерес, є виключною відповідальністю контролюючого органу аудитора.

Палата державних бухгалтерів відповідальна й активна в масштабах всієї країни. Шість регіональних офісів у Берліні, Дюссельдорфі, Франкфурті-на-Майні, Гамбурзі, Мюнхені та Штутгарті, які не є юридично незалежними, підтримують роботу головного офісу в Берліні.

Основними завданнями, покладеними на *WPK*, є [32]:

- представництво інтересів та позицій професії щодо громадськості та політики;
- функція контактної особи для своїх членів;
- призначення аудиторів та присяжних аудиторів, а також визнання і скасування аудиторських компаній;
- реєстрація повідомлення про діяльність як законного аудитора, реєстрація аудиторів третіх країн та аудиторських компаній ЄС/ЄЕЗ;
- професійний нагляд, за винятком нагляду за аудиторськими мандатами в компаніях, що становлять суспільний інтерес;
- впровадження процедури контролю якості в аудиторських кабінетах, якщо це не порушує мандати аудиту, що становлять суспільний інтерес;
- здійснення національної аудиторської експертизи;
- прийняття положень про професійну практику у формі статутів.

Громадськість надає великого значення роботі аудиторів та присяжних аудиторів, особливо аудиту, який вони проводять у компаніях. Надійно виконуючи це завдання, фахівці роблять важливий внесок

у нормальне функціонування економіки. Ось чому вимоги до професії аудиторів та присяжних аудиторів стосовно загальних професійних принципів незалежності, сумлінності, конфіденційності й особистої відповідальності є особливо високими в Німеччині та в усьому Європейському Союзі.

Порівняння діяльності професійних організацій бухгалтерів й аудиторів *WPK* та *IDW* в Німеччині станом на 2020 р. (більш пізня інформація у відкритому доступі поки відсутня) представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняння діяльності Палати бухгалтерів (аудиторів) (*WPK*) та Інституту аудиторів (*IDW*) в Німеччині станом на 2020 р.

Критерії	Професійні організації бухгалтерів	
	<i>IDW</i>	<i>WPK</i>
Членство	Добровільне	Обов'язкове
Чисельність учасників	13 107	21 237
Кількість співробітників (штат)	120	120
Рік заснування	1932	1961
Регіональні відділення	12	6
Громадський або професійний нагляд	Ні	Так (Федеральне міністерство з питань економіки та енергетики, Наглядова рада аудиторів (<i>AOB</i>))
Кваліфікація та доступ до ринку:		
• початкова освіта	Так	Ні
• іспити	Ні	Так
• схвалення та реєстрація	Ні	Так
• продовження професійного розвитку	Ні	Так
Встановлення стандартів	Так (стандарти аудиту)	Так (етичні стандарти)
Забезпечення якості	Ні	Так
Дисциплінарні заходи	Ні	Так

Джерело: складено авторами за [25; 33].

Німеччина має низку особливостей у професійній діяльності аудиторів, бухгалтерів та податкових консультантів. Для аудиторів (нім. *Wirtschaftsprüfer*) професійними організаціями є *IDW* та *WPK*. Для податкових консультантів (нім. *Steuerberater*) передбачені професійні спілки:

- Німецька асоціація податкових консультантів (нім. *Deutscher Steuerberaterverband*);
- Федеральна асоціація податкових консультантів (нім. *Bundesverband der Steuerberater*);
- Регіональні палати та федеральна палата податкових консультантів (нім. *Regional chambers and federal chamber of tax consultants*).

Сфера діяльності для аудиторів охоплює обов'язковий аудит та податкові консультації, для податкових консультантів – обмежується консультаціями. Серед переліку дозволів для аудиторів передбачено дозвіл на сплату податків, щоб діяти як експерти в галузі управління

бізнесом, консультування з питань бізнесу та захисту сторонніх інтересів, виконання функцій довірених осіб. Податкові консультанти можуть мати дозволи, які стосуються всіх бухгалтерських послуг, крім аудиту.

Іншими професіями, що надають бухгалтерські послуги, в Німеччині є, наприклад, *присяжні аудиторів* (нім. *Veredidigter Buchprüfer*), проте вони більше не можуть бути зареєстровані як нові члени, оскільки професія закрита, але чинні зареєстровані фахівці підпадають під ті самі правила, що й аудиторів (нім. *Wirtschaftsprüfer*). Також існують сертифіковані бухгалтери (нім. *Bilanzbuchhalter*), сертифіковані контролери (нім. *Controller*), бухгалтери (нім. *Buchhalter*). У Німеччині для обіймання вказаних посад потрібний відповідний рівень вищої освіти: ступінь бакалавра або магістра. Водночас для аудитора необхідна аудиторська практика тривалістю 4 роки для ступеня бакалавра і 3 роки для ступеня магістра, а також складання аудиторського іспиту. Для податкового консультанта, крім ступеня бакалавра і магістра, допускається закінчена комерційна освіта, але практика податкових консультацій має становити 10 або 7 років залежно від закінченої комерційної освіти, 3 роки зі ступенем бакалавра, 2 роки зі ступенем магістра, іспит з податкового консультування.

Для аудиторів громадський нагляд здійснюють: Палата бухгалтерів – *WPK (non-PIE auditors)*, Комісія з нагляду за аудиторів (*Auditor Oversight Commission (AOB, PIE auditors)*). Діяльність податкових консультантів перевіряється Регіональною палатою для податкових консультантів (*Regional chambers of tax consultants*) та Федеральною палатою для податкових консультантів (*Federal chamber of tax consultants*) [33].

У Німеччині за 2020 р. кількість кваліфікованих професіоналів у галузі аудиту становила 16.9 тис. осіб, у сфері податкового консалтингу – 87.5 тис. Зокрема в податковому консультуванні зареєстровано 5.2 тис. осіб нових стажистів. Професійний іспит склало 796 аудиторів і 4.7 тис. податкових консультантів. Для виходу на ринок кваліфікованих спеціалістів у Німеччині вимагається обов'язкова реєстрація, вартість якої для аудиторів становить 230 євро, яку проводить *WPK*, для податкових консультантів – 200 євро, яку здійснює Регіональна палата для податкових консультантів [33]. Також вимагаються присяга, страховка і присвоєння професійної адреси: заклад у ЄС для аудиторів, а в разі реєстрації закладу в третіх країнах передбачені додаткові вимоги. Для податкових консультантів у Німеччині правила дещо послаблено – професійну адресу можна зареєструвати за закладом у будь-якій країні з авторизованим представництвом або постійним місцем проживання в Німеччині.

Дослідженням Н. Халлас (*N. Hallas*) [5] встановлено, що у 2020 р. десятьма найбільшими аудиторськими фірмами, які ділили ринок аудиту в Німеччині, були: *KPMG*, що є лідером з часткою у 30 % ринку (або 47 компаній клієнтів), на другому місці – *PwC* з 27 % ринку (та 43 компаніями клієнтів), *EY* – відповідно 23 % і 37 компаній, та

Deloitte – 11 % та 17 компаній. Отже, компанії Великої четвірки охоплюють 91.1 % ринку аудиторських послуг у Німеччині. Серед інших учасників ринку аудиторських послуг у цій країні виокремлено: *BDO* (4 % ринку), *Nexia* (3 % ринку) і по 1 % ринку у *Grant Thornton*, *Lohr + Company*, *Mazars* та *Rodl & Partner* [5].

Прийняття Закону про зміцнення цілісності фінансових ринків (*FISG*) [1] в Німеччині мало найбільший вплив на ринок аудиторських послуг в аспектах:

- підвищення відповідальності аудиторів у країні – попередня редакція Німецького комерційного кодексу (*HGB*), зокрема Розділ 323, який раніше обмежував відповідальність аудиторів у розмірі 1 млн євро за аудит звичайних підприємств та 4 млн євро за проведення аудиту компаній, підзвітних громадськості, після змін *FISG*, які вступили в дію 1 липня 2021 р., відповідальність за аудит публічно відомих компаній збільшено до 16 млн євро, аудит кредитних установ, не орієнтованих на ринок капіталу, і страхових компаній – до 4 млн євро, а для всіх інших компаній – до 1.5 млн євро [6];

- більш суворі правила ротації аудиторів, за якими компанія зобов'язана змінювати аудиторську фірму не рідше ніж один раз на десять років (тобто не дозволяється мати одну фірму понад десять років поспіль), з 7 років до 5 скорочено термін, протягом якого встановлюється відповідальний аудитор, який визнається основним відповідальним аудитором і є наділеним правом підпису аудиторського звіту, щодо компаній, які представляють суспільний інтерес (тобто публічно відомі або банки, або страхові компанії);

- запобігання конфлікту інтересів аудиторів для зміцнення цілісності фінансових ринків у Німеччині через введення заборони на одночасне надання клієнтам, які становлять суспільний інтерес, крім аудиторських, консалтингових послуг, податкових консультацій, послуг з оцінки тощо.

У Німеччині передбачені санкції та штрафи за порушення вимог законодавства щодо надання аудиторських послуг, які сягають до 500 тис. євро для аудиторів та до 5 млн євро для аудиторських фірм [6].

Розглядаючи ринок аудиторських послуг, важливо зазначити, що розмір винагороди за надання аудиторських послуг у Німеччині залежить від обсягу аудиторської перевірки, рівня аудиторського ризику та складності аудиту. Крім того, на практиці можливе отримання так званої преміальної комісії за бренд або репутацію за надання високоякісних аудиторських послуг [22]. Це пояснюється значно вищим рівнем цін на послуги фірм Великої четвірки. Цілком логічно, що аудиторські фірми, які здійснили значні інвестиції у свій бренд та репутаційний капітал через тренінги і навчання для співробітників, потужну рекламу, просування і популяризацію бренду, розраховують отримати прибуток на власні внутрішні інвестиції через підвищення

цін на свої послуги. На розмір винагороди під час проведення аудиту в Німеччині у бік збільшення впливають також:

- розмір клієнта для проведення аудиту (чим більше підприємство, тим більший обсяг операцій та інформації, яку необхідно перевірити, що своєю чергою потребує залучення більшої кількості фахівців та більше часу й зусиль при проведенні аудиту);
- наявність дочірніх підприємств (це збільшує аудиторський ризик і відповідно підвищує складність аудиторської перевірки);
- значні суми дебіторської заборгованості та запасів (такі об'єкти потребують більше часу і зусиль, тому підвищують вартість аудиторських послуг, проте тут потрібно зауважити галузеву належність об'єкта перевірки та інші фактори, які нерівномірно впливають на зростання вартості аудиту).

Існують певні відмінності в акцентах, на які звертають увагу при проведенні аудиту в Німеччині. Наприклад, значна кількість процедур спрямована на деталі перевірки фактично статей фінансової звітності, водночас в інших країнах домінує тенденція покладатися на результати тестування системи внутрішнього контролю клієнтів [22]. Проте важливим показником є те, що рівень розкриття інформації та прозорості звітності в Німеччині є одним з найвищих у світі.

В Україні ринок аудиторських послуг має значний потенціал. Позитивним є повний перехід на міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості й етики, зростання досвіду та сфери впливу вітчизняних професійних організацій. І хоча на сьогодні Україна не належить до складу організації Європейська бухгалтерія, проте наближення національної системи обліку і звітності до норм та вимог міжнародних стандартів й директив ЄС сприятимуть подальшій інтеграції нашої держави в авторитетні міжнародні об'єднання професійних бухгалтерів та аудиторів. Регуляторні органи в Україні, як-от Міністерство фінансів України [34], Методологічна рада з бухгалтерського обліку, комітети спільно з професійними організаціями, зокрема Федерацією професійних бухгалтерів і аудиторів України (ФПБАУ) [35], Українською асоціацією сертифікованих бухгалтерів і аудиторів (УАСБА) [36], Федерацією аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України (ФАБФ АПКУ) [37], мають докласти всіх зусиль для гармонізації національної системи обліку і звітності з міжнародними стандартами та європейськими директивами, синхронізації вимог до професії бухгалтера і аудитора, приведення ринку аудиторських послуг до європейського зразка, і досвід Німеччини в цьому процесі є надзвичайно корисним.

Висновки. Сучасний ринок аудиторських послуг у Німеччині демонструє попит на аудит та супутні консультативні послуги в питаннях бухгалтерського супроводження, оподаткування, управління фінансами та персоналом, корпоративної звітності, соціальної й екологічної відповідальності, захисту даних та кібербезпеки, управлінського кон-

салтингу та економічних розслідувань. Аудитори відіграють важливу роль у підтвердженні фінансової звітності та формуванні довіри до представленої інформації й підтримки тих, хто приймає рішення на її основі, а рівень розкриття інформації та прозорості звітності в Німеччині є загальноновизнаним як один з найвищих у світі.

На розвиток ринку аудиторських послуг у Німеччині значною мірою вплинула діяльність професійних організацій у сфері аудиту, обліку і податкового консалтингу, які входять до складу Європейської бухгалтерії: Палата бухгалтерів (аудиторів) (*WPK*) та Інститут аудиторів у Німеччині (*IDW*). Для аудиторів громадський нагляд здійснює Палата бухгалтерів та Комісія з нагляду за аудиторами.

В Німеччині налічується 16.9 тис. кваліфікованих професіоналів у галузі аудиту станом на 2020 р. Ринок аудиторських послуг на 91.1 % займають аудиторські фірми Великої четвірки: *KPMG*, *PwC*, *EY* і *Deloitte*.

З прийняттям Закону про зміцнення цілісності фінансових ринків (*FISG*) в Німеччині відбулося значне підвищення відповідальності аудиторів, запровадження більш суворих правил ротації та запобігання конфлікту інтересів аудиторів. Суттєво збільшилися штрафні санкції за порушення вимог законодавства щодо надання аудиторських послуг. Очікується, що це приведе до подальшого зростання концентрації на ринку аудиторських послуг та збільшення впливу Великої четвірки.

Для України надзвичайно цінним є досвід Німеччини у нормативно-правовому регулюванні аудиторської діяльності, організації громадського та професійного нагляду за якістю аудиту, впливом та авторитетом професійних організацій, увага до розвитку бренду та репутаційного капіталу аудиторів.

Поглиблення досліджень зазначених аспектів та практична адаптація для України можуть бути перспективою подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Accounting, Bookkeeping & Auditing in Germany – Market Research Report. IBISWorld. August 31, 2021. URL: <https://www.ibisworld.com/germany/industry/accounting-bookkeeping-auditing/952>.
2. Trentmann N. German Auditors Fear New Law Would Bolster Big Four Firms. *The Wall Street Journal*. May 26, 2021. URL: <https://www.wsj.com/articles/german-auditors-fear-new-law-would-bolster-big-four-firms-11622030400>.
3. Які послуги надають аудиторські фірми в Німеччині. Професійні новини. Палата аудиторів і бухгалтерів України. (ПАБУ). Дата публікації 08.02.2021. URL: <https://www.pabu.com.ua/ua/mediacentr-3/profesiini-novyny/2010-yaki-posluhy-nadaiut-audytorski-firmy-v-nimechchini>.
4. Аудиторська палата Німеччини – зустріч із Аудиторською палатою України 27 лютого 2019 року. Презентація: Петра Гунія (Petra Gunia), Мануела Швой (Manuela Schwoy), Д-р Йенс Енгельхардт (Dr. Jens Engelhardt). URL: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/03/Presentation-Ukraine-Audit-Chamber-WPK-конвертирован.pdf>.
5. Hallas N. Who Audits Public Companies – Germany 2020. Audit Analytics. October 21, 2021. URL: <https://blog.auditanalytics.com/who-audits-public-companies-germany-2020>.

6. Oehm M., Schrick L. The impact of the FISG for auditors in Germany. *Global Litigation News. Auditors' Liability*. September 6, 2021. URL: <https://globallitigationnews.bakermckenzie.com/2021/09/06/the-impact-of-the-fisg-for-auditors-in-germany>.
7. Малишкін О. І., Безверхий К. В., Ковова І. С., Семенова С. М., Шуляренко С. М., Карєв В. П. Гармонізація бухгалтерського обліку та оподаткування на підприємствах України в контексті нормативів ЄС: монографія; за наук. ред. О. І. Малишкіна. Київ: ВД «АртЕк», ДУІТ, 2018. 418 с.
8. Семенова С. М., Шпирко О. М. Облікова політика малих підприємств в Україні та Німеччині. *Зб. наук. праць Держ. ун-ту інфраструктури та технологій. Серія «Економіка і управління»*. 2019. Вип. 46. С. 95-108. URL: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2019-46-95-108>.
9. Костюченко В. М., Тарабан Н. Г. Конвергенція бухгалтерського обліку і фінансової звітності Німеччини відповідно до МСФЗ. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/192.pdf.
10. Пантелеєв В. П. Узагальнення інформації з регулювання, організації та методики аудиту в країнах ЄС. *Наук. вісн. Нац. акад. статистики, обліку та аудиту*. 2019. № 4. С. 39-65.
11. Пантелеєв В. П. Консолідація інформації з регулювання аудиту, організації і методики аудиту в країнах ЄС. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 1 (47). С. 91-113. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2020/No1/85.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.01.2020.11.
12. Сисоєва І. М. Особливості аудиту у країнах Європейського Союзу. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 3. С. 26-31.
13. Гавриловський О. С., Гавриловська Л. М. Регулювання аудиту в країнах ЄС та перспективи його розвитку. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту*. 2017. Вип. 15. Ч. 1. С. 68-71.
14. Голов С. Ф. Регулювання бухгалтерського обліку і аудиту в ЄС та виклики для України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2014_10_2.
15. Лазурко М. І., Завербний А. С. Розвиток консалтингової діяльності в Європі: проблеми, перспективи та досвід для України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. № 2 (6). С. 204-212.
16. Дорош Н. Формування органів суспільного нагляду за аудиторською діяльністю в країнах ЄС. Трансформаційні перетворення обліково-аналітичного забезпечення управління в умовах євроінтеграційних процесів: IV Міжнар. наук.-практ. конф. (25 листоп. 2016 р.). Київ: КНЕУ, 2016. С. 370-373.
17. Caruana J., Dabbicco G., Jorge S., Jesus M. The Development of EPSAS: Contributions from the Literature. *Accounting in Europe*. 2019. Vol. 16. Issue 2. Published Online: 01 Jul. 2019. URL: <https://doi.org/10.1080/17449480.2019.1624924>.
18. Lopez-Arceiz F., Bellostas A., Moneva J. Accounting Standards for European Non-profits. Reasons and Barriers for a Harmonisation Process. *Accounting in Europe*. 2021. 18:1; 43-74. URL: <https://doi.org/10.1080/17449480.2020.1795215>.
19. Cameran M., Campa D. Comments by the European Accounting Association on the International Accounting Education Standards Board Consultation Paper 'Meeting Future Expectations of Professional Competence: A Consultation on the IAESB's Future Strategy and Priorities'. *Accounting in Europe*. 2016. 13:2, 295-303. URL: <https://doi.org/10.1080/17449480.2016.1201578>.
20. Nurgaliyeva N. Professional organizations of accountants and their role. *Bulletin of KEU: Economy, Philosophy, Pedagogics, Jurisprudence*. 2019. URL: <https://articlekz.com/en/article/27629>.
21. Семенова С. М., Шаповалова А. П. Професійні організації з обліку і аудиту в Європі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 5. С. 77-89. URL: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(118\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(118)06).

22. Simon D. T. The Market For Audit Services In Germany. *The Journal of Applied Business Research*. 2005. Vol. 21. No 3. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:6j3EZDxajEcJ:https://clutejournals.com/index.php/JABR/article/download/1464/1444+&cd=10&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=opera>.
23. Назарова К., Негоденко В., Міняйло В. Ринок аудиторських послуг в Україні. *Міжнар. наук.-практ. журн. «Товари і ринки»*. 2021. № 4 (40). С. 4-15. URL: http://tr.knute.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2019&catid=179&lang=uk.
24. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
25. Accountancy Europe. Огляд сфери діяльності. URL: <https://www.accountancyeurope.eu/about-us>.
26. Intergovernmental Working Group of Experts on International Standards of Accounting and Reporting – ISAR. Огляд діяльності. URL: <https://isar.unctad.org/about>.
27. Семенова С. М. Ключові тенденції в управлінні ризиками провідних компаній ЄС за оцінками внутрішніх аудиторів. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8710>.
28. Міжнародна федерація бухгалтерів: International Federation of Accountants (IFAC). URL: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway>.
29. Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. The International Accounting Standards Board (IASB). URL: <https://www.ifrs.org/about-us/who-we-are>.
30. Рада з міжнародних стандартів аудиту та впевненості. The International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). URL: <https://www.iaasb.org/about-iaasb>.
31. Institut der Wirtschaftsprüfer in Deutschland e.V. – IDW. URL: <https://www.idw.de/idw/ueber-uns/Kurzportrait>.
32. Wirtschaftsprüferkammer – WPK. URL: <https://www.wpk.de/wpk/organisation>.
33. Structure and organisation of the profession – key features – Germany, 2020 update. URL: <https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/Overview-of-the-profession-in-Germany.pdf>.
34. Міністерство фінансів України. Органи в компетенції Міністерства. Офіційний вебпортал. URL: <https://mof.gov.ua/uk/accountable-agencies>.
35. Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України. Членство в міжнародних організаціях. URL: <https://www.ufpaa.org/about/international>.
36. Українська асоціація сертифікованих бухгалтерів і аудиторів. Опис діяльності. URL: <https://www.uasaa.org/pro-uasba/opis-asotsiatsiji>.
37. Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України. Мета і завдання діяльності. URL: <https://federation.faaf.org.ua/pro-federatsiyu/meta-i-zavdannya-diyalnosti-fabf.html>.

REFERENCES

1. Accounting, Bookkeeping & Auditing in Germany – Market Research Report. (2021). IBISWorld. <https://www.ibisworld.com/germany/industry/accounting-bookkeeping-auditing/952> [in English].
2. Trentmann, N. (2021). German Auditors Fear New Law Would Bolster Big Four Firms. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/german-auditors-fear-new-law-would-bolster-big-four-firms-11622030400> [in English].
3. *Jaki poslugy nadajut' audytors'ki firmy v Nimechchyni*. (2021). Profesijni novyny. Palata audytoriv i buhgalteriv Ukrai'ny. (PABU). Data publikacii' 08.02.2021. *What services are provided by audit firms in Germany. Professional news. The Chamber of Auditors and Accountants of Ukraine. (CAAU). Publication date*. <https://www.pabu.com.ua/ua/mediacentr-3/profesiini-novyny/2010-yaki-posluhy-nadaiut-audytorski-firmy-v-nimechchyni> [in Ukrainian].

4. Audytors'ka palata Nimechchyny – zustrich iz Audytors'koju palatoju Ukrai'ny 27 ljutogo 2019 roku. Prezentacija: Petra Gunia (Petra Gunia), Manuela Shvoj (Manuela Schwoy), D-r Jens Engel'hardt (Dr. Jens Engelhardt). [The Audit Chamber of Germany - a meeting with the Audit Chamber of Ukraine on February 27, 2019]. Presentation by Petra Gunia, Manuela Schwoy, Dr. Jens Engelhardt. <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/03/Presentation-Ukraine-Audit-Chamber-WPK-конвертирован.pdf> [in Ukrainian].
5. Hallas, N. (2021). Who Audits Public Companies – Germany 2020. *Audit Analytics*. <https://blog.auditanalytics.com/who-audits-public-companies-germany-2020> [in English].
6. Oehm, M., & Schrick, L. (2021). The impact of the FISG for auditors in Germany. *Global Litigation News. Auditors' Liability*. <https://globallitigationnews.bakermckenzie.com/2021/09/06/the-impact-of-the-fisg-for-auditors-in-germany> [in English].
7. Malyshkin, O. I., Bezverkhyy, K. V., Kovova, I. S., Semenova, S. M., Shulyarenko, S. M., & Karyev, V. P. (2018). Garmonizacija buhgalters'kogo obliku ta opodatkuvannja na pidpryjemstvah Ukrai'ny v konteksti normatyviv JeS [Harmonization of accounting and taxation at Ukrainian enterprises in the context of EU regulations]. Kyiv: ArtEk, Derzhavnyy universytet infrastruktury ta tekhnolohiy [in Ukrainian].
8. Semenova, S. M., & Shpyrko O. M. (2019). Oblikova polityka malyh pidpryjemstv v Ukrai'ni ta Nimechchyni. *Zb. nauk. prac' Derzh. un-tu infrastruktury ta tekhnologij. Serija «Ekonomika i upravlinnja»* [Accounting policy of small enterprises in Ukraine and Germany. Collection of scientific works of the State University of Infrastructure and Technologies. Series «Economics and Management»], (Issue 46), (pp. 95-108). <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2019-46-95-108> [in Ukrainian].
9. Kostyuchenko, V. M. & Taraban, N. G. (2018). Konvergencija buhgalters'kogo obliku i finan-sovoi' zvitnosti Nimechchyny vidpovidno do MSFZ. [Convergence of German accounting and financial reporting in accordance with IFRS]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*. (Issue 19). https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/192.pdf [in Ukrainian].
10. Panteleiev, V. P. (2019). Uzagal'nennja informacii' z reguljuvannja, organizacii' ta metodyky audytu v krai'nah JeS. [Generalization of information on regulation, organization and audit methodology in EU countries]. *Nauk. visn. Nac. akad. statystyky, obliku ta audytu – Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing*, (Vol. 4), (pp. 39-65). <https://doi.org/10.31767/nasoa.4.2019.5> [in Ukrainian].
11. Panteleyev, V. P. (2020). Konsolidatsiya informatsiyi z rehulyvannja audytu, orhanizatsiyi i metodyky audytu v krayinakh YES [Consolidation of information on audit regulation, organization and audit methodology in EU countries]. *Ekonomika: realii' chasu.: praktyka ta dosvid – Economics: realities of time.: practice and experience* (Vol. 1 (47), (pp. 91-113). <https://economics.opu.ua/files/archive/2020/No1/85.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.01.2020.11 [in Ukrainian].
12. Sysoieva, I. (2021). Osoblyvosti audytu u krai'nah Jevropejs'kogo Sojuzu. [Peculiarities of audit in the countries of the European Union]. *Ekonomichna nauka. Investycii': praktyka ta dosvid – Economics. Investments: practice and experience*, 3, 26-31. <https://doi.org/10.32702/23066814.2021.3.26> [in Ukrainian].
13. Havrylovskyy, O. S., & Havrylovska, L. M. (2017). Reguljuvannja audytu v krai'nah JeS ta perspektyvy jogo rozvytku [Audit regulation in EU countries and prospects for its development] *Nauk. visn. Uzhgorod. nac. un-tu – Scientific Herald of Uzhhorod National University*. (Issue 15). (Part 1), (pp. 68-71) [in Ukrainian].
14. Holov, S. F. (2014). Reguljuvannja buhgalters'kogo obliku i audytu v JeS ta vyklyky dlja Ukrai'ny [Regulation of accounting and auditing in the EU and challenges for Ukraine.] *Buhgalters'kyj oblik i audyt – Accounting and auditing*, (Vol. 10). http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2014_10_2 [in Ukrainian].

15. Lazurko, M. I., & Zaverbnyj, A. S. (2021). Rozvytok konsal'tyngovoi' dijal'nosti v Jevropi: problemy, perspektyvy ta dosvid dlja Ukrai'ny [Development of consulting activities in Europe: problems, prospects and experience for Ukraine]. *Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukrai'ni: etapy stanovlennja ta problemy rozvytku – Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*, (Vol. 2 (6), (pp. 204-212) [in Ukrainian].
16. Dorosh, N. (2016). Formuvannya orhaniv suspil'noho nahlyadu za audytors'koyu diyal'nistyu v krayinakh YES. Transformacijni peretvorennya oblikovo-analitičnogo zabezpečennja upravlinnja v umovah jevrintegracijnyh procesiv: IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Formation of bodies of public supervision over auditing activities in the EU countries. Transformational transformations of accounting and analytical support of management in the conditions of European integration processes: IV International scient. and practic. conf.]. (pp. 370-373). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
17. Caruana, J., Dabbicco, G., Jorge, S., & Jesus, M. (2019). The Development of EPSAS: Contributions from the Literature. *Accounting in Europe*. (Vol. 16). (Issue 2). Published Online: 01 Jul. 2019. <https://doi.org/10.1080/17449480.2019.1624924> [in English].
18. Lopez-Arceiz, F., Bellostas, A., & Moneva, J. (2021). Accounting Standards for European Non-profits. Reasons and Barriers for a Harmonisation Process. *Accounting in Europe*, 18:1; 43-74. <https://doi.org/10.1080/17449480.2020.1795215> [in English].
19. Cameran, M., & Campa, D. (2016). Comments by the European Accounting Association on the International Accounting Education Standards Board Consultation Paper 'Meeting Future Expectations of Professional Competence: A Consultation on the IAESB's Future Strategy and Priorities'. *Accounting in Europe*, 13:2, 295-303. DOI: 10.1080/17449480.2016.1201578 [in English].
20. Nurgaliyeva, N. (2019). Professional organizations of accountants and their role. *Bulletin of KEU: Economy, Philosophy, Pedagogics, Jurisprudence*. <https://articlekz.com/en/article/27629> [in English].
21. Semenova, S., & Shapovalova, A. (2021). Profesijni organizacii' z obliku i audytu v Jevropi. [Professional accounting and auditing organizations in Europe]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economy, finance, law*, (Vol. 5), (pp. 93-107). [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(118\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(118)06) [in Ukrainian].
22. Simon, D. T. (2005). The Market For Audit Services In Germany. *The Journal of Applied Business Research*. Vol. 21, 3. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:6j3EZDxajEcJ:https://clutejournals.com/index.php/JABR/article/download/1464/1444+&cd=10&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=opera> [in English].
23. Nazarova, K., Negodenko, V., & Minyailo, V. (2021). Rynok audytors'kyh poslug v Ukrai'ni. [The market of audit services in Ukraine]. *Mizhnar. nauk.-prakt. zhurn. «Tovary i rynky» – International scient. and pract. journal «Commodities and Markets»*, 4, 4-15. http://tr.knute.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2019&catid=179&lang=uk [in Ukrainian].
24. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/2030agenda> [in English].
25. Accountancy Europe. <https://www.accountancyeurope.eu/about-us> [in English].
26. Intergovernmental Working Group of Experts on International Standards of Accounting and Reporting – ISAR. <https://isar.unctad.org/about> [in English].
27. Semenova, S. (2020). Klyuchovi tendentsiyi v upravlinni ryzykamy providnykh kompaniy YES za otsinkamy vnutrishnikh audytoriv [Key trends in risk management of leading EU companies as assessed by internal auditors]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. (Vol. 9). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.9.68; <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8710> [in Ukrainian].
28. Mizhnarodna federacija buhgalteriv [International Federation of Accountants] (IFAC). <https://www.ifac.org/knowledge-gateway> [in English].

29. Rada z mizhnarodnyh standartiv buhgalters'kogo obliku [The International Accounting Standards Board (IASB)]. <https://www.ifrs.org/about-us/who-we-are> [in English].
30. Rada z mizhnarodnyh standartiv audytu ta vpevnenosti [The International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB)]. <https://www.iaasb.org/about-iaasb> [in English].
31. Institut der Wirtschaftsprüfer in Deutschland e.V. – IDW. <https://www.idw.de/idw/ueber-uns/Kurzportrait> [in English].
32. Wirtschaftsprüferkammer – WPK. <https://www.wpk.de/wpk/organisation> [in German].
33. Structure and organisation of the profession – key features – Germany, 2020 update. <https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/Overview-of-the-profession-in-Germany.pdf> [in English].
34. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Organy v kompetencii' Ministerstva. [Ministry of Finance of Ukraine. Bodies within the competence of the Ministry]. <https://mof.gov.ua/uk/accountable-agencies> [in Ukrainian].
35. Federacija profesijnyh buhgalteriv i audytoriv Ukrainy. Chlenstvo v mizhna-rodnyh organizacijah [Federation of Professional Accountants and Auditors of Ukraine. Membership in international organizations]. <https://www.ufpaa.org/about/international> [in Ukrainian].
36. Ukrain's'ka asociacija sertyfikovanyh buhgalteriv i audytoriv. Opys dijalnosti [Ukrainian Association of Certified Accountants and Auditors. Description of activity]. <https://www.uacaa.org/pro-uasba/opis-asotsiatsiji> [in Ukrainian].
37. Federacija audytoriv, buhgalteriv i finansystiv APK Ukrainy. Meta i zavdannja dijalnosti [Federation of Auditors, Accountants and Financiers of the Agricultural Industry of Ukraine. The purpose and tasks of the activity]. <https://federation.faaf.org.ua/pro-federatsiyu/meta-i-zavdannja-diyalnosti-fabf.html> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 08.08.2022.

Прийнято до друку 14.09.2022.

Публікація онлайн 23.02.2023.